

H. REINOP

H. TOBIAS

 VENE
KIRTANDUS

VIII KL.

H. REINOP · H. TOBIAS

VE NE KIRJANDUS

VIII KLASSILE

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1960

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

45875

VARASEMAST VENE KIRJANDUSEST.

Enne kirjanduslike teoste tekkimist oli vene rahval rikkalik suuline sõnalooming, mis väljendas rahva mõtteid, tundeid ja elulaadi.

Vastandina eesti rahvaluulele on vene rahvaluule rikas eepiliste laulude poolest, mida nimetatakse *bōl i i n a d e k s*. Need on oma laadilt kangelaslaulud, mis moodustavad terved süžeelised tsüklid (ühise kangelasega) ja mille sisuks on võitlus vaenlastega ja kangelaslikud tööd. Tähtsamaid bōl i i n a d e k s i on Ilja Muro-mets, Dobrõnja Nikitiš jt.

Kiri tekkis Kievi-Venes IX sajandil. Kuna paberit veel ei olnud ja trükikunsti ei tuntud, kirjutati pärgamendile, s. o. õhukeseks tehtud ja pleegitatud nahale käsitsi.

Alates XI sajandist hakkasid vene kirjanikud juba looma mitmesuguseid kirjandusteoseid. Üheks levinumaks žanriks kujunes *k r o o n i k a*. Need jutustasid vene ajaloo sündmustest, vürstide vahelistest sisetülidest, venelaste võitlusest stepi rändrahvastega jne.

Vana-vene kirjanduse suurimaks saavutuseks on lüro-eepiline poeem «Lugu Igori sõjaretkest». See teos on loodud tundmata autori poolt XII sajandi lõpul. Teoses on kaasakiskuvalt kirjeldatud vürst Igori sõjakäiku polovetside vastu. Autor mõistab hukka vene vürstide omavahelised tülid ja kutsub nii rahvast kui ka vürste ühinema kodumaa kaitseks.

XII — XVII sajandi kirjanduses kuulub juhtiv koht jutustustele, mis kajastavad tähtsamaid sündmusi Venemaal. Ajaloolisi sündmusi kujutades püüdsid kirjanikud äratada lugejates patriootilisi tundeid ja kasvatada neis mehisust võitluses riigi sõltumatuse eest.

Juba vene kirjanduse tekkimisest peale avaldus teostes, mis ei propageerinud feodaalseid — kiriklikke ideesid, rahva suulise loomingu mõju. Rahvaluule mõjutas kirjanduse arenemist oma teemade, ideede ja kunstiliste võtetega.

XVI sajandi 50-ndatel aastatel organiseeriti Moskvas esimene trükikoda Venemaal ja aastal 1564 ilmus esimene trükitud raamat.

VEENE KIRJANDUS XVIII SAJANDI VIIMASEL KOLMANDIKUL.

Poliitiline ja ühiskondlik olukord. XVIII sajandil kujunes Venemaa üheks võimsamaks Euroopa riigiks. Peeter I poolt sajandi alguses teostatud reformidel oli määratu tähtsus tööstuse, kaubanduse, sõjalise võimsuse ja kultuuri arenemisele.

Selles hiigelimpeeriumis, mille maa-alad ulatusid Balti merest Vaikse ookeanini, valitses juba sajandeid feodaalne kord, s. t. kehtis mõisnike omandiõigus maale ja talupoegadele. Mõisnikud võisid talupoegi osta ja müüa. Neid karistati ihunuhtlusega, piinati ja saadeti sunnitööle. Talupoegade töövaevast voolas tulu ka kaupmeeste ja tsaariametnike kaukaske.

Eriti raskeks kujunes talupoegade olukord sajandi teisel poolel, Katariina II valitsemise ajal. Armutusse orjusesse surutud talupoegade hulgas puhkesid sageli stiihilised rahutused. 1773. aastal puhkenud ülestõus Doni kasaka Jemeljan Pugatšovi juhtimisel kasvab suureks talupoegade sõjaks, mis vapustas tugevasti aadli-impeeriumi. Seda haaravat ajaloolist sündmust kujutab A. Puškin oma jutustuses «Kapteni tütar».

Pärast ülestõusu mahasurumist tugevnes reaktsioon Venemaal veelgi.

Ülevaade kirjandusest. Peeter I reformid panid aluse ka teaduse ja kultuuri jõudsale arengule. Rajati uusi õppe- ja teaduslikke asutusi, nende hulgas ülikool ja teaduste akadeemia Moskvast, laienes raamatute trükkimine, pandi alus rahvuslikule teatrile ja kujutavale kunstile.

Kogu sajandi esimese poole teaduse- ja kultuurielu on lahutamatult seotud suure vaimuhiiglase **Mihhail Lomonossovi** (1711 — 1765) tegevusega.

Lihtrahva hulgast pärinenud M. Lomonossovi mitmekülgset tegevust ja teedrajavat tähtsust hindas tabavalt A. Puškin. Ta kirjutas: «Ühendades erakordse tahtejõu erakordse mõistusjõuga, tundis Lomonossov kõiki haridusalasid. Selle kirgedest täidetud hinge kõige tugevamaks kireks oli teadusejanu. Ajaloolane, kõnemees, mehaanik, keemik, mineraloog, kunstnik ja luuletaja, katsetas ta

kõigega ja tungis kõigesse.» Väsimatult võitles Lomonossov hariduse eest, nõudes, et kõik rahvakihid selle hüvedest osa saaksid. Tema ettepaneku põhjal asutati 1755. aastal Moskva ülikool, mis kannab nüüd, nõukogude ajastul, oma geniaalse asutaja nime.

Teerajaja osa oli Lomonosovil ka vene kirjanduse ja kirjakeele ajaloo s. Ta lõi teadusliku vene keele grammatika ja oli oma aja parim luuletaja. Lomonossov kirjutas lüürilisi ja satiirilisi luuletusi, valme, epigramme ja poeme. Tema armastatuimaks žanriks oli aga ood, milles ta ülistas kodumaa suurust ja kuulsust, teaduse kõikvõimsust ja rahulikkutööd. Suur patrioot ja õpetlane ei leidnud oma võitluses valitsuselt ja tsaaridelt vajalikku toetust. Kõrgest soost õukondlased ei mõistnud ega hinnanud Lomonosovi teaduslike leiutuste tähtsust. Pärisorjuslikul Venemaal olid tema geniaalsed tööd kauaks ajaks unustuse hõlma maetud.

XVIII sajandi teisel poolel oli kõige silmapaistvamaks poeediks **Gavril Deržavin** (1743—1816). Päritolult aadlik, kaitses Deržavin küll aadliriiki, ent taunis suurnike harimatust ja toorest vägivalda. Ka Deržavin viljeles oodi, milles ülistas Katariina II-st, aga samuti suuri vene väejuhte — Suvorovit, Rumjantsevit jt., ning lihtsa vene sõduri vaprust.

XVIII sajandil oli valitsevaks kirjandusvooluks **klassitsism**. Lomonossov ja Deržavin on selle kirjandussuuna esindajad. Sajandi lõpukümneteil tekib vene kirjanduses uus vool — **sentimentalism**, mille väljapaistvamaks esindajaks oli kirjanik ja ajaloolane **Nikolai Karamzin**. Sentimentalistide ainevald hõlmas lihtsate inimeste argielu, mida kujutati ülevoolava tunderohkusega. Nad püüdsid lugejais oma kangelaSte vastu kaastunnet äratada ja sisendasid veendumust, et inimõnn ei sõltu ühiskondlikust seisundist ja riiklikust korrast, vaid ainult moraalsest kasvatuses ja puhtusest. Sentimentalismile iseloomulikke jooni kätkeb Karamzini jutustus «**Vaene Liisa**».

Talurahvaliikumise kasv XVIII sajandi viimasel kolmandikul teravdas klassivastuolusid. See omakorda soodustas progressiivse

ühiskondliku mõtte arenemist. Ühiskondlikud vastuolud peegelduvad selgesti nii ajakirjanduses kui ka ilukirjanduses.

Kõige julgem ja jõulisem protestihääl isevalitsuse ja pärisorjuse vastu kõlab XVIII sajandi viimasel kolmandikul Fonvizini ja Radištševi loomingus.

Deniss Fonvizin (1745—1792) oli päritolult aadlik, ent kuulus oma klassi selle osa hulka, kes mõtles talupoegade ülestõusude põhjuste üle. Juba gümnaasiumis ja üliõpilasaastail tundis ta suurt huvi kirjanduse vastu, tegeles tõlketöödega ning kirjutas satiirilisi lükkusi, valme ja epigramme. Eriti vaimustas teda aga teater. Fonvizin tutvus tolle aja silmapaistvate kirjanike, näitlejate ja teatritegelastega ning otsustas ka ise näitekirjanduse alal katsetada.

Oma parima komöödia «**Äbarik**» kirjutas Fonvizin Pugatšovi ülestõusule järgnenud aastail, mil laiendati valitseva klassi õigusi ja suurendati tema võimu talupoegade üle. Kirjanik, kellele kodumaa ja rahva saatuse olid lähedased, ei saanud vaikida, kui kogu vene ühiskonda erutas riigi ja rahva edaspidise saatuse probleem. Fonvizini vaateid selle kohta väljendabki komöödia «**Äbarik**».

Komöödia põhiteemaks on pärisorjuse julmused ja selle laostav mõju inimestele, isamaa teenimine ja õukonna-aadli kombed. Need teemad mõtestatakse lahti ilmekate tegelaskujude kaudu, kes esindavad mõisnike-pärisorjapidajaid, pärisorjast teenreid, koduõpetajaid ja linna-aadlit. Komöödia tegevus toimub Prostakovide mõisas.

Komöödia keskseks kujukaks on proua Prostakova, harimatu ja toores pärisorjapidaja. Tema despootlik iseloom ja vaimupimedus ilmneb kujukalt igas ta teos ja sõnas. Kõrvakiilud ja sõim on Prostakovide majas igapäevaseks nähtuseks. «Hommikust õhtuni jooksen keel vesti peal, ega pane käsi rüppe: kord sõimlen, kord kaklen; sellel püsibki kogu meie majapidamine, mu isake,» tunnistab Prostakova. Selles despootlikus naises pole midagi inimlikku peale armastuse oma poja Mitrofani vastu, kuid seegi tunne toob nii pojale kui talle endale ainult õnnetusi.

Pärisorjuslikku omavoli esindab veel Prostakova vend Skotinin, kes sarnaneb kõiges oma õega, ainult talupoegade kurnamises on ta veel täiuslikum meister. Skotininil on nõrkus sigade vastu; inimeste jaoks olid tal vaid sõim ja rusikad, aga sigade eest hoolitses ta sooja südamega. «Sead olid temale sama, mis kunsti-harrastajale pildigalerii,» ütles selle kohta N. Gogol.

Niisuguses miljöös kasvab Prostakovide poeg Mitrofan, kellest töötab oma ema vääriline järglane võrsuda. Teenijate ja koduõpetajate kohtlemises ei jää ta põrmugi emast maha. Noore mõisapärija huvid ei ulatu kaugemale saiadest, pirukatest ja tuvikongist. Kuueteistkümnepärasena ei oska ta veel lugeda ega kirjutada.

Stseen komöödia «Äbarik» lavastusest V. Kingissepa nimelises Tallinna Riiklikus Akadeemilises Draamateatris.

Komöödias ei kujutata otseselt talupoegi, kuid nende olukorrast saame tõepärase pildi. «Sellest ajast peale, kui me talupoegadelt kõik ära võtsime, mis neil oli, ei ole enam midagi korjata,» kurdab Prostakova. Talurahva esindajatena näeme mõisateenijaid, kellelt on võetud igasugune inimväärikus.

Tabavalt on kujutatud koduõpetajaid. Igaüks neist on isikupärane ja eluline karakter. Tsõfirkin on töökas, otsekohene ja aus. Kuteikin aga püüab kavalusega elus läbi lüüa. Harimatu seikleja Wralmann on neid välismaalasi, kes oskasid koduõpetajana vene aadliperekondadesse tee leida.

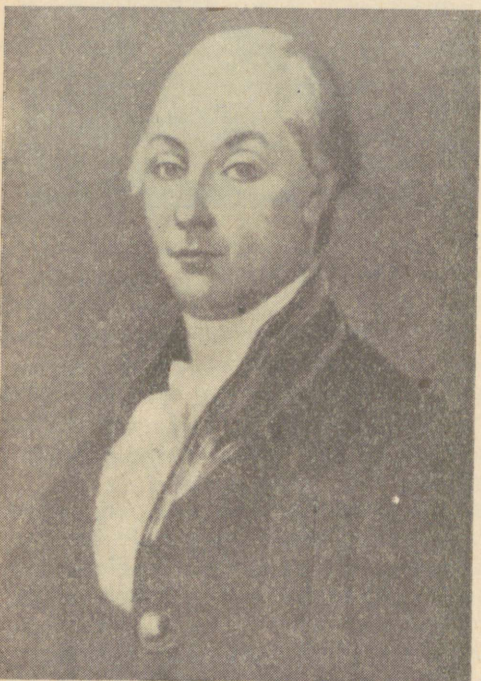
Pärisorjapidajaile on vastandatud positiivsed kangelased — Starodum, Pravdin, Sofia ning Milon. Nad esindavad progressiivselt meelestatud aadlit, on hariduse ja humaansuse pool-dajad, vägivalla ja harimatuse tulised vastased. Starodumi sõnade kaudu kuuleme autori vaateid pärisorjuse, noorsoo kasvatamise ja aadlike ees seisvate ülesannete kohta. Aadlikud peaksid jõudeelu asemel kaubanduse ja tööstusega tegelema. Selles mõttes vastandab Fonvizin kaasajale Peeter I valitsemisaja.

Komöödia ülesehituses ja kujude loomisel on jälgitud üldjoontes klassitsismi iseärasusi (koha-, aja- ning tegevuse ühtsus, tegelaste vastandamine positiivseteks ja negatiivseteks, ees- ja perekonnanimede tähendus, mis selgitab tegelaste iseloomu peajooni). Kuid Fonvizin on vene klassitsismi realismi suunas tugevasti edasi arendanud. See avaldub esijoones tihedas sidemes kaasaja tegelikkus-

sega, elavates rahvalikes kujudes, tõetruudes olustikupiltides, kurva ja lõbusa ühendamises.

Väga ilmekas ja isikupärane on negatiivsete tegelaste kõneviis. Positiivsed tegelased aga on hoopis kahvatumad, nende kõne on sarnane raamatukeelega.

Fõnvizini looming oli tähtsaks etapiks vene kirjanduse arengus. Ta rajas oma sotsiaalselt poliitilise satiiriga teed vene realistlikule draamakirjandusele. Gorki sõnade järgi oli Fõnvizin «vene kirjanduse oivalisema ning võib-olla sotsiaalselt viljakaima liigi — paljastav-realistliku liigi alustajaks».

Katariina II süngel valitsusajal laienes protest isevalitsuse vastu. Eesrindlikud inimesed tahtsid näha oma kodumaad ja rahvast vabana, kuid nad ei sõandanud veel üles tõsta küsimust isevalitsusliku korra kukutamisest. **A. Radištšev** (1749—1802) jõudis esimesena otsusele, et ahelaisse needitud Venemaad võib vabastada ainult talupölgade revolutsioon.

Aleksander Radištšev sündis haritud ja humanse mõisniku perekonnas. Mõjuka onu toetusel õnnestus noorel Radištševil pääseda Peterburi paažikorpusesse, kus nimekate aadlike lapsed said ettevalmistuse õukondlikuks karjääriks. Tsaarilossi pimestav rikkus oli teravaks kontrastiks lapsepõlvemälestustele pärisorjuslikust külast. Uue seadustekogu

koostajate ettevalmistamiseks saadeti 12 paaži, nende hulgas ka Radištšev, Leipzigi ülikooli edasi õppima. Põhjalik tutvumine paljude teadusealadega ning prantsuse valgustajate töödega kasvatas Radištševist kõrgesti haritud ja humanse inimese. Eitavat suhtumist pärisorjusse süvendas pärisorjuslikul Venemaal valitsev metsikus ja julmus. Temas küpseb otsus pärisorjusliku korra vastu võitlusse astuda. Võitlusvahendiks valib ta ilukirjanduse.

Radištševi tähtsaimaks teoseks on reisikirjelduse vormis kirjutatud raamat «**Teekond Peterburist Moskvasse**», sügav läbilõige tolleaegse Venemaa ühiskonnast. Teekonna igas peatuskohas ava-

neb rändaja ees masendavaid pilte mõisnike jõhkru-
sest ja oma-
volist, talupoegade väljakannatamatust vaesusest ja õigusetusest.
Postijaamad vahelduvad, kuid ühesugune häda ja viletsus valitseb
kõikjal. Ljubanis kohtab autor pühapäeval põllul töötavat talu-
meest. «Kuidas sa jõuad siis leiba muretseda, kui sul ainult püha-
päev vaba on?» küsib ta. «Mitte ainult pühapäevad, vaid ka ööd on
meie,» vastab talupoeg kibeduse ja irooniaga. Mednojes näeb rei-
sija, kuidas oksjonil talupoja perekond müüakse, kuidas perekonna-
liikmed üksteisest lahutatakse.

Radištšev mõistab pärisorjuse täielikult hukka. Humanistina
eitab ta pärisorjust kui äärmiselt ebaõiglast nähtust, mis määrab
talupoja talumatutele kannatustele. Poliitika seisukohalt õõnestab
pärisorjus riiki poliitiliselt ning majanduslikust küljest on ta vil-
jatu.

Karmi otsuse langetab Radištšev oma raamatus isevalitsuse
kohta. Kirjanik ei jaga paljude naiivset lootust, et tsaar kergendab
talurahva olukorda. Tsaar ei tee seda juba sellepärast, et ta ise on
kõige suurem mõisnik, pealegi ei saa tsaar mõisnike klassihuvide
vastu välja astuda, kahjustamata isevalitsusliku korra aluseid.
Radištšev jõuab revolutsioonilise järelduseni: rahvas peab isevalit-
suse kui oma õelaima vaenlase kukutama. Isevalitsuse vastu võit-
lema õhutab eriti «Teekonna» ühte peatükki paigutatud ood
«Priius».

Radištševi raamatust pääses müügile ainult 25 eksemplari, kuid
ta levis siiski kiiresti ja saavutas suure menu. Teosega tutvunud,
taipas Katariina II kohe, kui võrd hädaohtliku vaenlasega on tal
tegemist. «Ta on mässaja, hullem kui Pugatšov,» leidis keisrinna.
Radištšev mõisteti surma; lasknud kirjanikku poolteist kuud otsuse
täideviimist oodata, muutis Katariina selle hiljem aga sundasu-
miseks.

Tsaar Aleksander I, kes oma valitsusaja algul etendas liberaal-
set valitsejat, amnesteeris Radištševi 1801. aastal ja määras ta sea-
dusandliku komisjoni koosseisu. Kirjanik esitas valitsusele rea ette-
panekuid pärisorjuse piiramise ja inimõiguste laiendamise kohta,
kuid veendus peagi, et ka uue tsaari ajal on põhjalikumad muuda-
tused Venemaa elus võimatud. Pettunud ja uute tagakiusamistega
ähvardatud kirjanik lõpetas oma elu 1802. aastal.

Radištševi mõju oli vene ühiskondlikus elus ja kirjanduses väga
suur. Ta oli revolutsioonilise liikumise algatajaks Venemaal. Radi-
štšev rakendas oma kirjandusliku loomingu täielikult ühiskondliku
võitluse teenistusse ja pani aluse vene kirjanduse võitlustraditsioo-
nidele. Radištševi eeskuju mõjutas tugevasti dekabriste ja Herzenit;
tema mõju on ilmne Puškini, Krõlovi ja teiste XIX sajandi kirja-
nike vaadetele.

Radištševi raamatus «Teekond Peterburist Moskvasse» on tuge-
vaid sentimentalismi jooni, ent tema võitlev ideeline suund ületab
sentimentalismi raamid, teos on vene kirjanduses sammuks edasi
realismi suunas.

Kokkuvõte. XVIII sajandi teisel poolel intensiivistus vene rahvusliku kultuuri ja rahvusliku kirjanduse kujunemise protsess. Süvenesid eelnenud ajastute kirjanduse parimad traditsioonid — humaansus, patriotism, rahvuslikkus, kriitiline suhtumine tegelikkusesse. Radištševist alates seostus eesrindlik kirjandus ühiskondliku võitlusega ning muutus revolutsiooniliste ideede lipukandjaks.

Valitsevate kirjandusvoolude — klassitsismi ja sentimentalsismi — kõrval hakkasid sajandi lõpus ilmema ja süvenema uute voolude — romantismi ja realismi — elemendid.

VEENE VABADUSLIIKUMISE ESIMESE PERIOODI KIRJANDUS.

Vabadusliikumise kolm etappi Venemaal. Võitlus pärisorjuse ja isevalitsuse vastu kujuneb XIX sajandil Venemaa eesrindlike inimeste kõige tähtsamaks ülesandeks. Oma artikli «Venemaa tööliskirjanduse minevikust» märgib V. I. Lenin: «Vabadusliikumine on Venemaal läbi teinud kolm peamist etappi vastavalt vene ühiskonna kolmele peamisele klassile, kes vajutasid liikumisele oma piseri: 1) aadliperiood, ligikaudu 1825. aastast kuni 1861. aastani; 2) raznotšinetsite¹ ehk kodanlik-demokraatlik periood, umbes 1861. kuni 1895. aastani; 3) proletaarne periood, alates 1895. aastast kuni käesoleva ajani.»² Venemaa vabadusvõitluse silmapaistva tegelase Herzeni mälestuseks kirjutatud artiklis annab Lenin nende perioodide iseloomustuse. «... me näeme selgesti kolme sugupõlve, kolme klassi, kes võtsid osa Vene revolutsioonist. Algul — aadlikud ja mõisnikud, dekabristid ja Herzen. Kitsas on nende revolutsionääriride ring. Hirmus kaugel on nad rahvast. Kuid nende töö ei olnud asjata. Dekabristid äratasid Herzeni. Herzen arendas revolutsioonilist agitatsiooni.

Seda jätkasid, laiendasid, kindlustasid ja karastasid revolutsionäärid-raznotšinetsid, alates Tšernõševskist ja lõpetades «Narodnaja Volja» kangelastega. Laienes võitlejate ring, muutus tihedamaks nende side rahvaga. «Tulevase tormi noored tüürimehed» — nimetas neid Herzen. Ent see ei olnud veel torm ise.

Torm — see on masside eneste liikumine. Proletariaat, ainus lõpuni revolutsiooniline klass, asus nende etteotsa ja viis esmakordselt miljonid talupojad avalikku revolutsioonilisse võitlusse. Esimene tormihoog oli 1905. aastal. Järgmine hakkab kasvama meie silmade all.»³

Vene kirjanduse arenemine XIX sajandi esimesel kolmandikul toimub tihedas seoses vabadusliikumise esimese etapiga. Võitlust

¹ Raznotšinetsid — mitteaadlikest revolutsionäärid.

² V. I. Lenin, Teosed, 20. k., lk. 219.

³ V. I. Lenin, Teosed, 18. k., lk. 14—15.

isevalitsuse vastu pidasid sellel perioodil aadlikud-revolutsionärid. See võitlus, millel oli suur mõju vene eesrindlikule kirjandusele, hoogustus 1812. aasta Isamaasõjale järgnenud aastail.

Poliitiline olukord XIX sajandi esimesel veerandil. Tähtsamaks sündmuseks Venemaa poliitilises elus oli 1812. a. Isamaasõda. Võitluses Napoleoni vastu, kes oli peaaegu kogu Lääne-Euroopa vallutanud ja oma armeega Moskvasse tunginud, ilmutas vene rahvas erakordset mehisust ja vaprust. «Iga küla muutus meie lähene-misel kas tulemereks või kindluseks,» kirjutasid prantslased hiljem. Isamaasõda tegi ka aadlinoorsoo eesrindlikule osale selgeks, kui õiged olid Radištševi sõnad, et rõhutatud ja põlatud lihtrahvas «võib otsustada paljugi, mis seni on Venemaa ajaloos ainult aimata-vat».

Pärast vaenlase purustamist lootis rahvas paremat elu, kuid sõjakäikudelt tagasitulnud sõdureid võttis vastu vaesus ja orjus. «Meie oleme valanud verd, meid aga tahetakse uuesti sundida mõisateol high valama. Meie vabastasime isamaa türannist, meid aga türanniseerivad uuesti härrad,» kirjutas dekabrist A. Bestužev sõjast tagasitulnud talupoegade meeleolu kohta. Kirjeldades oma teoses «Reis Tallinna» eesti talupoegade rasket elu mõisnike oma-voli ja meelevalda all, ütleb A. Bestužev: «Linnades ja lossides valitses igavene pidu, külades — igavesed pisarad.»

Tsaar Aleksander I toetas mõisnikke ega võtnud midagi ette rahva olukorra parandamiseks. Tema poliitikat juhtis tol ajal hari-matu, julm ja nürimeelne sõjaminister Arkatšejev. Järjest süvenev reaktsioon ning jõhker ekspluateerimine, õiglusetus ja viletsus põh-justasid rahutusi ja ülestõuse talurahva hulgas. Kuid isegi verised arveteõiendamised ülestõusnutega ei suutnud rahutuste lainet summutada; see haaras sageli ka paljusid linnu ja isegi sõjaväe-osasid.

Kõik see tekitas rahutust aadli-intelligentsi ja sõjatandril naas-nud ohvitserkonna progressiivsetes kihtides. Eesrindlikumad aadli-kud mõistsid, et kodumaa arenemist ja rahva olukorra parane-mist takistab pärisorjus ja otsustasid hakata võitlema pärisorjuse ja isevalitsuse vastu. Aadlikud-revolutsionärid asutasid sala-ühinguid, kes seadsid eesmärgiks poliitilise korra muutmise Vene-maal.

Dekabristide liikumine lõppes relvastatud ülestõusuga 1825. aasta detsembris. Aadlikud-revolutsionärid aga seisid rahvast kau-gel ega osanud hinnata rahvamasside osa. Nad lootsid peaaasjali-kult sõjaväelisele vandenõule ja seetõttu lõppes ülestõus lüüasaam-ise-ga. Dekabristidega õiendati julmalt arved: liikumise juhid Pestel, Muravjov, Rõlejev, Bestužev, Rjumin, Kahhovski poodi, teised saadeti sunnitööle ja asumisele.

Hoolimata lüüasaamisest oli ülestõusu tähtsus väga suur. Ta aitas rahvast äratada võitlusele isevalitsuse vastu. Dekabristide ideede mõju oli suur ka vene kirjandusele.

Kirjandus vabadusliikumise esimesel etapil. Võitlus arenes ka selle ajajärgu kirjanduses. Eesrindlikku kirjanduslikku liikumist juhtisid dekabristid K. Rõlejev, A. Bestužev, A. Odojevski, W. Küchelbeckér ja oma poliitiliste ning kirjanduslike vaadete poolest neile lähedased A. Gribojedov, A. Puškin jt. Dekabristid mõistsid, et võitluses vihatud isevalitsuslik-pärisorjusliku korra vastu kuulub ilukirjandusele tähtis osa. Nad võitlesid kirjanduse eest, mis kujutaks elu tõepäraselt, sisendaks inimestesse kodumaa-armastust ja ärataks protesti ülekohtu vastu. Kõrgelt hindasid dekabristid silmapaistva inglise poeedi Byron'i (loe: bairon) loomingut, mis oli hingestatud protestivaimust ja ründas ägedalt iga-sugust rõhumist.

Ägedad vaidlused käisid mitmesuguste kirjandusvoolude ümber. Klassitsism, mille kaitseks astusid välja tagurlikud kirjanikud, elas sajandi alguses üle oma viimaseid päevi; klassitsistlike kirjanike püüe tegelikkust ilustada ja ülistada oli teravas vastuolus ajajärgu nõuetega. Ka eelmise sajandi lõpus tähtsale kohale tõusnud **sentimentalism** oma pisarate, ohkamiste ja elust irdumisega jäi teravnenud ühiskondliku võitluse tingimustes peagi tagaplaanile.

XIX sajandi teisel aastakümnel kujuneb vene kirjanduses välja uus kirjandusvool — **romantism**. Selle aluseks oli rahulolematuus oma kaasajaga ning pöördumine tegelikkusest unistuste maailma. Romantism ei olnud oma tekkimisest peale ühtne vool. Üks osa romantikutest pöördus mineviku poole ja õhutas endise, vana, äraelanu juurde tagasi pöörduma. Seda suunda, mida nimetatakse konservatiivseks romantismiks, iseloomustavad tabavalt V. Belinski sõnad: «See on soov, ihaldus, tung, tundmus, oie, kaebus täitumata lootuse pärast, millel pole nime, kurbus kaotatud õnne pärast. See on ... maailm, kus elavad varjud ja viirastused, muidugi võluvad ja armsad, kuid ikkagi tabamatud; see on nukker, aeglaselt voolav, mitte kunagi lõppev olevik, mis nutab taga minevikku ja ei näe enda ees tulevikku ...» Konservatiivse romantismi jooni esines rohkesti V. Žukovski loomingus. Romantismi progressiivne, võitlev suund püstitas oma teostes suuri ja üllaid ühiskondlikke ideaale. Progressiivne romantism võitles valgustusajastu ideaalide — vabaduse, vennluse, võrdsuse — nimel. Ta vihkas vägivalda inimese ja inimtunnete üle. Nende teoste tegelased ei ole igapäevased inimesed, vaid jõulised, võimsate tunnete ja kirgedega kangelased. Vene progressiivsed romantikud kajastasid oma loomingus vabadusliikumise esimese perioodi ideesid. Niisugused olid näiteks K. Rõlejevi teosed.

Ka romantismi õitseaeg oli üürrike; ta loovutas peagi oma kohale **realismile**, mille iseloomustavaks jooneks on inimeste ja nende elu tõepärane kujutamine. Püüe elu tõetruult kujutada ilmnes juba Fonvizini ja Radištševi teostes. Suure sammu edasi eluläheduse poole astusid Krõlov ja Gribojedov. Realismi viis vene kirjanduses võidule Aleksander Puškin.

Suurt mõju vene kirjanduse arenemisele avaldas dekabristide kirjanduslik tegevus, kuigi see ülestõusu verise mahasurumise tõttu ei saanud kaua kesta.

«Lõpuni laulmata lauluks» jäi K. Rõlejevi (1795—1826) looming. Tsaari võllas katkestas andeka poeedi ja dekabristide «Põhjaühingu» juhi elu.

Rõlejevi nimi sai tuntuks satiirilise oodiga «Soosikule», mis on suunatud tsaari soosiku Araktšejevi pihta. Noor poeet ründas julgelt kõikvõimsat türanni ja ennustas talle rahva kättemaksu.

Luuletustes, mida Rõlejev nimetas ukraina rahvalaulude järgi «duumadeks», seadis kirjanik kaasaja noorsoole eeskujuks mineviku rahvakangelased. Julge võitlejakuju lõi Rõlejev ka lõpetamata jäänud poemis «Nalivaiko». Poeemi nimategelane, kasakahetman Nalivaiko astub ebavõrdsesse võitlusse poola panide vastu.

*Ma tean, et see peab surema,
kes tõuseb esimesena.
Mind rahva lohutajaks saatus
on määranud. Ja kes ei tea,
et pole iial ilma peal
veel ohvrita priiust saadud?
Ma hukkun oma rahva eest...*

Nalivaiko leegitsevast võitlustahtest õhkuvad sõnad olid juhtmõteks ka poeedile endale.

Lühikest aega enne ülestõusu kirjutatud jõulises luuletuses «Kodanik» kutsus Rõlejev üles revolutsioonilise võitlusega isevalitsuse vastu oma kodanikukohust täitma. Luuletuses kõlab karm hoia tus orjastajate aadressil.

Oma revolutsioonilise sisu tõttu ei saanud paljud Rõlejevi luuletused ilmuda, kuid levisid käsikirjaliselt. Käsikirjadena levisid ka Rõlejevi rahvalaulu-laadilised laulud, mis väljendasid rõhutud rahva muret ja viha.

Kogu Rõlejevi loomingus kajastub vene revolutsionääride esimese põlvkonna kangelaslik võitlus isevalitsuse vastu. Tema luuleteosed on progressiivse romantismi varasemaid näiteid vene kirjanduses.

Kõnealuse perioodi silmapaistev luuletaja **V. Žukovski** (1783 — 1852) alustas oma loomingulist teed sentimentalismi pooldajana, hiljem sai temast romantismi konservatiivse tiiva peaesindaja.

Žukovski suhtus eitavalt dekabristide võitlusse isevalitsuse vastu, mida ta ainsaks seaduslikuks valitsusvormiks pidas, ega pooldanud ka nende vaateid kunsti ja ajakirjanduse kohta. Ühiskondlikud vaated vajutasid oma pitseri Žukovski loomingule, määrates selle suuna, laadi, temaatika ja sisu. Terav klassivõitlus sundis poeti kaasaegsest tegelikkusest eemalduma, oma ideaale unelmate maailmast otsima ning isiklike elamuste kitsasse ringi sulguma. Žukovski arvates «on kaunis ainult see, mida ei ole».

Žukovski kirjanduslik tegevus oli mitmekülgne: ta kirjutas lüürilisi luuletusi, proosateoseid ja oli andekas tõlkija. Tema kõige viljakamaks žanriks oli eepiline luuleteos — ballaad.

Populaarseimaks Žukovski ballaadidest sai rahvaluuleaineline «Svetlana». Ballaadi nime tegelane on lahutatud oma kallimast. Svetlana ei nurise oma saatuse üle; ta matab oma valu sõnatusse nukrusse ja pisaraisse. Unenäos elab ta läbi hirmuäratavaid elamusi: metsik kihutamine hobustega, hõljuvad varjud, kaarnate kraaksumine, kirst onnis, vahaküünla kahvatu valgus jms. Alandlikkuse ja kannatuste eest saab Svetlana hüvituse: ta peig tuleb tagasi ning ballaad lõpeb lõbusa pulmapeoga.

*Seda õpetab ballaad:
mida väärid, seda saad . . .*

selgitab kirjanik ballaadi järelsõnas teose ideed.

Konservatiivsele hoiakule vaatamata on Žukovskil vene kirjanduse ajaloos tähtis koht. Tema luule tungis inimese sisemaailma, tema hingeliste elamuste ja meeleolude valda. Mitmesuguste tundevarjundite paremaks edasiandmiseks rikastas Žukovski vene luulet uute värsimõõtude ja -rütmidega ja võttis kasutusele uusi riimivõtteid. Žukovski värsid on väga laulvad, muusikaalsed ning mahedakõlalised.

Vene realistliku kirjanduse ajaloos on tähtis koht **A. Gribojedovi** (1795—1829) loomingul.

Aleksander Gribojedov pärines vanast aadlisuguvõsast. Ta oli ebatavaliselt andekas inimene: juba lapsena omandas mitu võõrkeelt, lõpetas nelja aastaga Moskva ülikooli kaks teaduskonda ning astus kolmandassegi. 1812. aasta Isamaasõja puhkemisel astus Gribojedov vabatahtlikuna sõjaväkke. Töötades pärast armeest lahkumist Peterburis välisministeeriumis, oli Gribojedov seotud paljude tulevaste dekabristidega ning võttis omaks nende ideed, mis said aluseks ka ta kirjanduslikule loomingule.

Teenides Vene saatkonnas Pärsias töötas kirjanik oma komöödia «Häda mõistuse pärast» kallal. Teose lõpetas ta 1824. aastal Moskvast. Trükkida ja lavastada komöödiat ei lubatud, kuid ta levis arvutute ära kirjadena kogu Venemaal, äratades eesrindlikes inimestes vaimustust, tagurlikes aadliringkondades aga vaenu.

Dekabristide ülestõusu ajal teenis Gribojedov Kaukaasias. Heatahtliku ülemuse hoiatuse tõttu jõudis kirjanik enne areteerimist ohtlikuma osa oma paberitest hävitada. Kuna dekabristid eitasid kirjaniku kuulumist salaühingusse, vabastati ta pärast neljakuist vangistust.

Kirjaniku rohked loomingulised kavatsused jäid enamasti teostamata. 1828. aastal määrati ta Vene saadikuks Pärsiasse, kus ta hukkus koos kogu saatkonna personaaliga kallaletungi tõttu Vene esindusele.

Gribojedovi komöödia «**Häda mõistuse pärast**» satiir on suunatud Moskva kõrgema aadliseltskonna pihta, selle konservatismi, luksusliku jõudeelu, vaimse piiratuse ja tühisuse pihta.

Komöödia peategelane Tšatski on üles kasvanud oma isa sõbra, Moskva suurniku Famussovi majas koos viimase tütre Sofjaga. Pärast kolmeaastast välismaal viibimist on Tšatski Moskvasse tagasi tulnud. Vahepealsed aastad on rikatanud ta teadmisi, avardanud silmaringi ning süvendanud sallimatust pahelise ning vaimulageda kõrgema seltskonna suhtes. Tšatski põlgust ja viha paisutab asjaolu, et ka Sofja, elava mõistusega, teravmeelne, unistav ja uhke neiu, kellesse Tšatski on kiindunud, on selle keskkonna vaated ja tõekspidamised omaks võtnud. Tšatski salvavad repliigid jagavad teravaid hoope selle maailma pihta, tema vaadetes on juba selgesti tunda dekabristide liikumise eelaimust.

Tšatski eesrindlikud vaated tekitavad konservatiivselt meelestatud Famussovi seltskonnas hirmu ja viha. Tšatski lahkub sellest seltskonnast.

Komöödia tegevuses hargneb lahti Moskva kõrgema seltskonna elulaad ja olemus. Tähtis ametnik ja rikas pärisorjapidaja Famussov hindab kõiki ainult tiitlite ja vara järgi. Teenistuses on ta põhimõtteks: mis alla kirjutatud, see kaelast ära. Alandlik ja lipitsev kõrgemate võimumeeste ees, on ta kõrk ning ülbe endast madalamal astmel inimeste suhtes. Tšatski torkavaid märkusi suurilma elulaadi kohta peab suurnik lausa riivatuks. Nende «kõlvatute» vaadete põhjuseks peab Famussov haridust:

*On õppimine katk ja õpetatus põhjus,
mis rohkem nüüd kui ilal enne toob
meil hulle inimesi, asju, arvamiši.*

Selle «kurja» hävitamiseks soovitab ta:

Kui kurja juurida:

kõik võtta raamatud ja panna põlema.

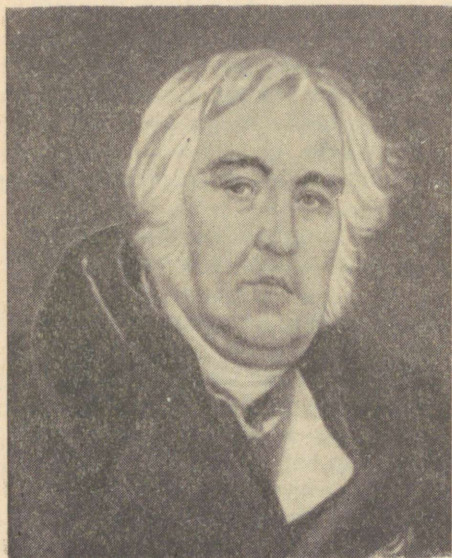
Famussovi vaateid haridusele jagab nürimeelne, välisest hiilgu-
sest pimestatud ohvitser S k a l o z u b; sõjaväeteenistusest meeldi-
vad talle eelkõige õlakud, ordenid ja kuldressid mundritel. «Ma
ainult kindraliks veel saada tahaks,» unistab ta ning loodab, et
kuul mõne kindrali koristab, vabastades seega koha tema jaoks.

Lipitsemises on suur meister Famussovi sekretär Moltšalin.
Võimumeeste ja tähtsate isikute soosingu võitmiseks kõlbab talle
igasugune abinõu, niihästi seltskonnas mõjuka vanaproua koera
kiitmine kui ka armastuse teesklemine Sofja vastu.

Rohket jõudeaega keelepeksuga surnuks löövad Famussovi
külalised täiendavad pilti Moskva kõrgemast aadliseltskonnast.

Gribojedovi komöödia «Häda mõistuse pärast» ideeline ja kuns-
tiline tähtsus oli suur. Näidendi sisurikkus, karakterite ilmekus,
olustikupiltide tõetruudus ja elava kõnekeele meisterlik kasutamine
tagasid Gribojedovi komöödiale püsiva koha XIX sajandi esimese
kolmandiku vene kirjanduse ajaloos.

Suure populaarsuse võitis valmimester **Ivan Krõlovi** (1768—
1844) looming. Pärit vaestest oludest — eruohtisest isa paran-
das talle ainult kastitäre raamatuid —, tuli Krõlovil varakult tööle
hakata. Tänu isiklikule visadusele suutis ta haridust omandada.

Töökas ja karm elu oli
heaks kirjanduslikuks eel-
kooliks: maast-madalast
õppis Krõlov tundma
mitmesuguseid inimtüüpe
ning inimestevahelisi suh-
teid. Kirjanduslikku loo-
mingut alustas Krõlov
näitekirjanikuna, saavuta-
mata sel alal märkimis-
väärset edu. XVIII sajandi
viimasel kümnendil toime-
tas Krõlov ajakirju («Vai-
mude Post» jt.), mille
veergudel ta avaldas tera-
vat satiiri ühiskondlike
pahede ja pärisorjuse
kohta. Otse radištševlikku
kriitikat pärisorjuse kohta
sisaldab «Kiidukõne minu
vanaisa mälestuseks».

Rünnakud demokraatlike ajakirjade vastu ning salajane politsei-
line järelevalve sundisid Krõlovi ajakirjade toimetamisest loobuma.

Üle kümne aasta rändas kirjanik mööda Venemaad, peatudes kord ühe, kord teise tuttava juures. Kirjanduslikule areenile astus ta uuesti paari komöödia ning mõnede valmidega. Kuigi ta komöödiad leidsid hea vastuvõtu, leidis Krõlov oma õige ala valmikirjanikuna. Üksteise järel ilmuvad uued valmikogud. Nende trükiarv oli tolle aja kohta enneolematu — 80 000 eksemplari.

Krõlovi valmide temaatika on ulatuslik. Suur osa Krõlovi valme käsitleb ühiskondlikke vahekordi. Valmide allegooria piitsutab võimumeeste omavoli ja nürimeelsust («Hunt ja Tall», «Elevant maavalitsejana»), ebaõiglast kohtukorraldust («Haug», «Talupoeg ja Lammas»), aadliklassi põhjendamatuid privileege («Haned») jne.

1812. aasta Isamaasõja aineil loodud valmides («Hunt penilas», «Vares ja Kana» jt.) naerdakse välja Napoleoni vallutusplaanid. Rea valme pühendas Krõlov teaduse ja kunsti kaitsmisele («Siga tamme all», «Kass ja Ööbik» jt.).

Krõlovi valmid sisaldavad rikkalikult rahva elutarkust. Ei edene ükski töö kollektiivis, kus puudub üksmeel («Luik, Haug ja Vähk»), töö nõuab kannatlikkust («Töökas Karu»), kadedus toob kahju endale («Konn ja Härg»), meelitamise taga seisab pettus («Vares ja Rebane») — need ja paljud teised elutarkused on Krõlovi valmides leidnud kujuka ja kunstipärase kehastuse.

Krõlovi valmiloomingu ühiskondlik ideestik, valmide demokraatlik suund ning rahvalikkus kõnelevad kirjaniku lähedusest dekabristmi ideedele.

A. PUŠKIN

(1799—1837)

Aleksander Puškini loomingut on võrreldud võimsa suurjõega. Nii nagu jõuline Volga ühendab oma sāngi arvukate lisajõgede veed, nii võttis Puškin omaks parima, mis vene kirjandus selle ajani oli loonud. Puškini eelkäijad — Lomonossov, Karamzin, Deržavin, Fonvizin, Radištšev, Žukovski jt. — aitasid kokku kanda kive vene rahvusliku kirjanduse alusmüüri. Puškini geenius ajalooli-seks ülesandeks sai vene rahvusliku kirjanduse võimsa palee alus-müüri rajamine.

«Puškin on meil uue vene kirjanduse kõigi peajoonte alustaja,» ütleb M. Gorki.

ÜLEVAADE ELUST JA LOOMINGULISEST TEEST.

Lapsepõlv. Aleksander Sergejevitš Puškin sündis 6. juunil 1799. aastal Moskvas. Isa poolt kuulus kirjanik põlisesse, kuid XVIII saj. endise tähtsuse kaotanud aadlisuguvõssa. Kirjaniku ema oli Peeter Suure «moorlase», neeger Ibrahim Hannibali pojatütar.

Pärast abiellumist lahkus poeedi isa Sergei Puškin kaardiväest ning asus Moskvast tsiviilteenistusse. Ta oli mugavust armastav, lõbus ja ebamajanduslik inimene, mistõttu majas valitses alaline rahapuudus. Elavat huvi tundis ta aga kirjanduse vastu ja soetas endale hea raamatukogu. Puškineid külastasid sageli nimekad kirjanikud: Karamzin, Žukovski jt. Poeedi onu Vassili Puškin oli tollal tuntud luuletaja. Kõik see aitas varakult äratada Aleksander Puškini kirjanduslikke huvisid.

Puškini vanemad pöörasid laste kasvatamisele ise vähe tähelepanu ning usaldasid selle välismaalastest guvernööride hoolde. Enam tegeles väikese Sašaga vanaema, peaauslikult aga hoidja Arina Rodionovna Jakovleva. Nad tutvustasid tulevast poeti rahvaluule kütkestava maailmaga, mis virgutas poisi fantaasiat ning kasvatas armastust oma rahva ja emakeele vastu. Emaarmastust, millest poeedi lapsepõlv nii vaene oli, asendas lapsehoidja, lihtsa vene naise Arina Rodionovna hoolitsev armastus. Temale pühendas Puškin hiljem palju tundesooje värse.

Varakult ilmnes Puškini erakordne andekus ja huvi kirjanduse vastu. Tundide viisi istus ta isa raamatukogus. 11—12-aastaselt olid tal läbi loetud vene ja prantsuse klassikute tähtsamad tööd, nende hulgas prantsuse valgustaja-vabamõtleja Voltaire'i (loe: voltäär) teosed.

Koos varase lugemiskirega ärkas soov ise luulepõllul katsetada. Poiss septses epigramme¹, valme, luuletusi, ka ühe poeemi ja komöödia.

Lütseumiaastad (1811—1817). 1811. aastal avati Peterburi lähedal Tsarskoje Seloos (praegune Puškino) lütseum. See oli kinnine õppeasutus aadlinoorte ettevalmistamiseks kõrgematele riigiametitele.

Ka Aleksander Puškinil õnnestus 1811. aasta sügisel Tsarskoje Sello lütseumi astuda. Lütseumis valitses selle tegevuse algaastail võrdlemisi vabameelne õhkkond. Mitmed õppejõud kasvatasid õpilasi vabadusearmastuse vaimus. Samuti levis kasvandike seas keelatud poliitiline kirjandus. Puškini-aegne lütseum oli õpilastele poliitilise vabamõtlemise kooliks, «lütseumi vabariigiks», nagu õpilased teda ise nimetasid.

Õpinguaastatesse langesid mitmed erutavad ajaloolised sündmused: 1812. aasta Isamaasõda, Vene armee sõjakäik Euroopasse, Pariisi vallutamine. Puškin ja ta sõbrad jälgisid põnevusega neid sündmusi, nende mõjul kasvas noorukites patriotismitunne.

Lütseumis pöörati suurt tähelepanu kirjanduse õppimisele ja tiivustati õpilasi loomingulistele katsetustele. Peale Puškini oli lütseumi õpilaste hulgas teisigi luuleandelisi noori, kellest tuntumad on Delvig ja Küchelbecker. Üldiselt anti välja käsikirjalisi ajakirju ja koguteoseid, loeti palju ja arutati mitmesuguseid kirjandusküsi-

¹ Epigramm — väike pilkeluuletus.

musi. Alates 1814. aastast hakati noore poeedi luuletusi avaldama ka ajakirjanduses. 1815. aasta eksamil luges Puškin Deržavini juuresolekul ette oma oodi «Mälestusi Tsarskoje Seloos», millega pälvis auväärsse kirjaniku vaimustatud heakskiidu. Puškini talent arenes hämmastava kiirusega ja kirjanduslikes ringkondades

Puškini esinemine lütseumis. I. Repini maal (1911).

hakati talle järjest suuremat tähelepanu pöörama. «See on meie kirjanduse lootus... Meil kõigil on vaja ühineda, et osutada abi sellele tulevasele hiiglasele, kes kasvab meist kõigist üle,» kirjutas luuletaja Žukovski.

Puškin oli noorukina elavaloomuline, paigalpüsimatu ja kergesti seltsiv. Tema lähemateks sõpradeks said Delvig, Puštšin ja Kuchelbecker. Nii lütseumiaegsetes kui ka hilisemates luuletustes kõneles poeet tihti «meie sõpruskonnast», «pühast vendlusest», mida sidus huvide ja vaadete ühtsus.

Puškin viibis sageli kirjanik Karamzini juures, kus ta huviga kuulas «Vene riigi ajaloo» katkendite ettelugemist. Karamzini juures tutvus Puškin kaardiväe husaaripolgu ohvitseri P. Tšaadajeviga ning tema teenistuskaaslastega. Paljud neist olid poliitiliste salauhingute liikmed. Sõprus Tšaadajeviga, vabameelse ja kõrgesti haritud inimesega, soodustas tugevasti Puškini ühiskondlike ideaalide edasiarenemist.

Puškin lõpetas Tsarskoje Sello lütseumi 1817. aasta suvel.

Peterburis (1817 — 1820). Lütseumi lõpetamise järel määrati Puškin välisministeeriumi teenistusse. Tol ajal oli noorte aadlike teenistus ainult nimeline ja Puškinil oli külluses vaba aega. Suve

veetis ta vanemate mõisas Mihhailovskojes, sügisel tuli tagasi Peterburi.

Puškin sukeldus Peterburis lõbusasse seltskonnaellu: käis ballidel, pidudel, sõprade poolt korraldatud koosviibimistel. Tihti külastas ta teatrit. Kuid Puškin ainult näis tegevuseta elumehena: tegelikult tähistasid kolm Peterburis veedetud aastat hoogsat poliitilist arenemist ja loomingulist tööd.

Sel ajal tugenes poliitiline reaktsioon, riigi siseelus hakkas järjest suuremat osa etendama nürimeelne ja julm krahv Araktshejev. Teiselt poolt süvenesid rahvamasside pärisorjusevastased meeleolud, arenesid eesrindlike aadliringkondade opositsioonilised ideed. Loodi poliitilisi salaühinguid, kuhu kuulusid ka mitmed Puškini lütseumikaaslased, nende hulgas poeedi üks lähemaid sõpru I. Puštšin. Viimase tunnistuse järgi jagas Puškin täielikult tema poliitilisi vaateid.

Terav võitlus käis ka kirjanduse rindel. Eesrindlikud ühiskonnategelased hindasid kirjandust kui suurt ühiskondlikku jõudu ja võitlesid demokraatliku ning üleskutsuva kodanikuluule eest. Puškin võttis sellest kirjanduslikust võitlusest aktiivselt osa. Tema luuletustes hakkab järjest tugevamini kõlama kirglik vabadusaade, pärisorjuse ja ühiskondliku ülekohtu karm hukkamõist.

Puškini luule leidis tee esijoones vabameelse aadlinoorsoo, tulevaste dekabristide südameisse. Sadades käsitsi kirjutatud eksemplarides levisid ta vabadusaatelised luuletused «Priius», «Külas», «Tšaadajevile» ja teised. Noored vaimustusid Puškini salvavatest epigrammidest reaktsiooniliste võimumeeste pihta.

Kirjaniku pea kohale hakkas kurjaennustavaid pilvi kogunema. Aleksander I rääkis meelepahaga, et «Puškin on terve Venemaa oma ässitavate värssidega üle ujutanud; kogu noorsugu teab neid peast». Valitsuse ringkondades oli otsustatud saata poet kas Siberisse sundasumisele või kloostriisse. Kirjaniku päästsid Žukovski, Karamzini ja Tšaadajevi eestkosted. 1820. aasta maikuus ilmus tsaari otsus: «Välisasjade kolleegiumi ametnik Puškin saata kullerina lõuna-alade asunike kuraatori kindral Inzovi juurde.» Lihvitatud ametlik sõnastus vältis otsuses peituvat sõna «sundasumine».

Lõunas (1820—1824). Jõudnud Jekaterinoslavi, kus asus Inzovi kantselei, haigestus Puškin malaariasse. Samal ajal sõitis Jekaterinoslavi kaudu Kaukaasia tervisvetele kindral Rajeviski koos oma perekonnaga. Puškin oli kindrali noorema pojaga lütseumipäevil sõbraks saanud. Rajevskite palvel lubas Puškini ülemus tal tervisvetele sõita.

Kaks kuud veetis Puškin Pjatigorskis, seejärel sõitis koos Rajevskitega Krimmi, Gurzufi. Suvi Kaukaasias ja Krimmis mõjus luuletajasse väga hästi. Lumeharjalised Kaukasuse mäed, Krimmi eksootiline lõunarannik mägede, aedade ja lopsaka looduse roheline uppivate tatari küladega pakkusid unustamatuid elamusi. Vahekord Rajevskitega kujunes südamlikuks ja Puškin tundis end väga kodusena. Perekonnas loeti innukalt inglise romantilise luu-

Jetaja Byroni teoseid, vesteldi poliitilistel ja kirjanduslikel teemadel. Kõik see innustas poeeti loomingulisele tegevusele: ta hakkas kirjutama poeemi «Kaukaasia vang».

Kindral Inzov siirdus vahepeal Kišinjovi, sinna sõitis ka Puškin, Teel külastas ta Bahtšissarai khaanilossi, mis andis talle ainet poeemi «Bahtšissarai purskkaev» jaoks.

Kišinjovis sattus Puškin revolutsiooniliste meeleolude õhkkonda. 20-ndate aastate algus oli feodalismivastase, rahvuslik-vabastusliku liikumise tõusuaeg. Toimusid revolutsioonid Hispaanias, Itaalias, Portugalis, puhkes ülestõus Kreekas. Peatamatult kasvas vabastusliikumine Venemaal. Eesrindlik aadlinoorsugu omandas revolutsioonilisi ideesid, elavnes poliitiliste salaorganisatsioonide tegevus. Terve rida Puškini sõpru Kišinjovis olid poliitiliste salaseltside liikmed. Samuti tutvus Puškin dekabristide lõunaüingu juhi P. Pesteliga. Kuigi poeet seisis väga lähedal salaorganisatsiooni aktiivsetele tegelastele, ei pühendatud teda organisatsiooni saladustesse: ühelt poolt kardeti tema tulipäisust, teiselt poolt peeti ebaõigeks andekat poeeti nii suurde hädaohtu saata.

Puškini vahetu side ajajärgu vabastusliikumisega oli väga viljakas. Poeedi talent lõi õitsele. Selleaegsetest luuletustest kõlavad vabadusaade, protest ja võitlusmeeleolu («Pistoda», «Vang» jt.). Suurepäraste lüüriliste luuletuste kõrval kirjutas Puškin Kišinjovis romantilised poemid «Kaukaasia vang» ja «Bahtšissarai purskkaev», mis võeti lugejaskonna poolt vaimustusega vastu. 1823. aastal alustas ta tööd värssromaani «Jevgeni Onegin» kallal.

Elu Kišinjovis muutus poeedile raskeks, talle sai selgeks, et valitsus ei kavatsegi teda sundsumisest vabastada. Tänu sõprade abile viidi ta lõpuks üle Odessasse.

Odessa oli küll Kišinjoviga võrreldes hoopis suurem ja mõnevõrra elavama kultuurieluga keskus, kuid Puškini elu ei muutunud siin talutavamaks. Kõrk ja ninakas ülemus vaatas Puškinile kui tavalisele ametnikule ning koormas teda tühiste ülesannetega. Niisugune suhtumine oli Puškinile solvav ja talumatu. Kirjanik unistas erruminekust ja esitas keisri nimele sellekohase palve, kuid palvele vastati eitavalt. Ülemus tahtis enesekindlast «ametnikust» iga hinna eest vabaneda ja talle kätte maksta. Oma ettekandes valitsusele kirjutas ta, et Puškin avaldab ühiskonnale poliitiliselt ohtlikku mõju. Pealegi sattus politsei kätte luuletaja kiri, milles ta avaldas ateistlikke seisukohti. Puškini saatus oli otsustatud: keiser käskis ta «kõlvatu käitumise pärast» teenistusest vabastada ja saata sundsumisele Pihkva kubermangu Mihhailovskoje mõisa.

Mihhailovskojes (1824 —1826). Puškin jõudis Mihhailovskojesse 1824. aasta augustis. Kohtumine omaistega, kes sel ajal olid Mihhailovskojes, ei kujunenud kuigi südamlikuks. Vahekord isaga muutus üsna vaenulikuks, kuna see nõustus järelevalvet poja üle enda peale võtma. Õnneks lahkus perekond peagi Mihhailovskojest.

Puškin elas Mihhailovskojes peaaegu täielikus üksinduses, ainaks kaaslasena oli Arina Rodionovna, kes suhtus poeetiselle emaliku hellusega. Päevad möödusid rahuliku aeglusega. «Tead mu tegevust? Kuni lõunani kirjutan märkmeid, lõunastan hilja; pärast lõunat ratsutan, õhtul kuulan muinasjutte ja hüvitan sellega oma neetud kasvatuspuudusi. Kui toredad on need muinasjutud! Igaüks neist on poem!» kirjutas kirjanik oma vennale.

Siin, Mihhailovskoje üksinduses, sukeldus Puškin rahvaloomingu rikkalikku maailma, mis teda väga huvitas. Tähelepanelikult uuris ta rahva elu-olu, liikus sageli talupojariietuses laataladel, vestles talupoegadega, kuulates nende kujundirikast kõnekeelt, laulis mõnikord kaasa pimedatele ja kerjustele ning kirjutas üles rahvalaule.

Rohkesti aega kulutas Puškin lugemisele. Eriti huvitas teda sel ajal suure inglise draamakirjaniku Shakespeare'i (loe: šekspiir) looming. Puškin armastas jalutada ja ratsutada, eriti sügisel.

Mihhailovskoje häirimatu rahu, lähedus loodusele, vahetu kokkupuude lihtrahvaga ning põhjalikum süvenemine rahvaloomingu varajaste ergutajate poeetilisele loomingulisele tegevusele. Need asjaolud soodustasid ka üleminekut elu realistlikule kujutamisele. Mihhailovskoje periood oli realismi ja rahvalikkuse õitsenguajaks poeetilise loominguks.

Puškin kirjutas Mihhailovskojes terve rea suurepäraste luuletusi, nende seas niisugused, nagu «A. P. Kernile», «19. oktoobril 1825», «Prohvet», «Talveõhtu», «Hoidjale» jt. Siin lõpetas ta Odes'sas alustatud poeemi «Mustlased». Lõunas alustatud teostest jätkus töö värssromaanini «Jevgeni Onegin» kallal.

Süvenev huvi rahva ja tema mineviku vastu juhtis kirjaniku ajalooliste teemade käsitlemisele. Shakespeare'i loomingu põhjalikum tundmaõppimine ergutas teda neid teemasid draamavormis käsitlema. 1824. aasta lõpul alustas Puškin tööd ajaloolise tragöödia «Boriss Godunov» kallal. Tragöödia teema ja probleemistik köitsid kirjanikku tugevasti ja ta töötas teose kallal innukalt. 1825. aasta lõpul kirjutas ta ühele oma sõbrale eht-puškinliku huumoriga: «Tragöödia on mul lõpetatud. Lugesin selle üksi olles valjusti läbi, plaksutasin käsi ja hüüdsin: «Oi seda Puškinit!...»»

Suureks vahelduseks olid Puškinile tema lütseumiaegsete sõprade Puštšini ja Delvigi külaskäigud Mihhailovskojesse. Riskeerides valitsuse kahtlustuste alla sattuda, tulid nad lohutama maapao üksinduses elavat sõpra ja valmistasid talle palju rõõmu.

1825. aasta hilissügisel ulatusid ka Mihhailovskojesse kuuludused Aleksander I surmast ja salajastest ettevalmistustest millekski tähtsaks. Puškin kavatses salaja Peterburi sõita, kuid loobus siiski hädadohtlikust sõidust. See päästis Puškini: vastasel korral oleks ta Peterburi jõudnud just ülestõusu eelõhtul ning tuline loomus oleks ta tõepäraselt ülestõusjate esiridadesse viinud. Peatselt jõudsid Puškinini masendavad teated dekabristide lüüasaamisest.

Puškin Mihhailovskojes. N. Ge maal (1893).

Isevalitsus jäi võitjaks. Ainukeseks vabanemislootuseks jäi pöörduda palvega uue tsaari Nikolai I poole, kes 1826. aasta algul troonile asus. Pidanud kirja teel nõu oma sõbra Žukovskiga, kes õueringkondade lähedal seisis, esitas poeet tema kaudu vabastamispalve. Vastust ei tulnud pika aja jooksul. Vahepeal toimusid pealinnas traagilised sündmused: dekabristide ülestõusu viis juhti — kõik nad olid Puškini isiklikud sõbrad — poodi, ülejäänud saadeti sunnitööle ja Kaukaasiasse asumisele. «Nüüd ei oleks minu sulg liikunudki armupalumiseks,» kirjutas Puškin ühele sõbrale.

«Vabalt, järelevalve all, mitte vahialusena.» Puškin ei olnud otseselt seotud dekabristide ülestõusuga. Ent iga kohtualuse paberite hulgas leidis poeedi luuletusi; nende üleskutsuv mõju oli ilmne. Tsaar viivitas Puškini saatuse otsustamisega. Oma käsilase, žandarmeriaülema Benckendorfi soovitusel otsustas Nikolai rakendada Puškini suhtes teistsugust taktikat: osutada poeedile silmakirjalikku armulikkust ja meelitada ta valitsuse leeri.

Viibides 1826. aasta septembris kroonimise tõttu Moskvas, andis tsaar korralduse poeedi Moskvasse toomiseks — «vabalt, järelevalve all, mitte vahialusena». Ühel sügisööl sõitiski troika Mihhailovskojes härrastemaja ette ja poeedil paluti kohe teele asuda. Puškini üllatuseks peatus valitsuse kulleri troika tsaari palee ees. Nikolai võttis Puškini isiklikult vastu. Osutades teesklevat heatahtlikkust, päris keiser Puškini tervise järele, kõneles talle oma reformikavatsustest ja manitses teda kuulekusele. Vestluses esitas Nikolai küsimuse: «Kui sa 14. detsembril oleksid viibinud Senatis

väljakul, kelle poolt sa oleksid olnud?» Puškin vastas: «Oleksin olnud nendega.» Mehine ja avameelne vastus hämmastas tsaari. Kõnekuse lõpul lubas tsaar Puškinil «vabalt» elada ja teatas, et ta hakkab isiklikult Puškini tsensoriks.

Tsaari «heategu» ei toonud Puškinile kergendust. Ta elas küll «vabalt», kuid alalise järelevalve all; «kõige kõrgema» tsensuur osutus tavalisest tsensuurist raskemaks ja õelamaks.

Moskvasse tagasitulnud poeet võeti vaimustusega vastu. Puškini talendi austajaid ei leidunud mitte ainult kitsas aadliseltskonnas; ta luule vaimustatud imetlejaks oli ka demokraatlik üldsus.

Rännuaastad (1827—1830). Elu tema majesteedi heldusest kinnitud «vabaduses» osutus kirjanikule väga raskeks. Salaagentide kaudu jälgiti kirjaniku iga sammu. Reaktsiooniline kirjanduskriitika püüdis Puškinit laimata ning karjus tema talendi täielikust allakäigust.

Puškinit valdas nõrdimus ja rahulolematuse eluga. Püüdes põgeneda rõhuva raskemeelsuse eest, ei läbenud kirjanik kuskil pikemalt peatuda. Aastaid 1827—1830 nimetatakse õigusega Puškini rännuaastaks: kord elab ta Moskvas, kord Peterburis, kord Mihhailovskojes jm.

1829. aasta kevadel tutvus Puškin Natalja Gontšarovaga, äsja seltskonda astunud kaunitariga. Kirjanikku köitis neiu ebatavaline ilu ning ta tegi abielu-ettepaneku. Sellele vastati kõhklevalt ja ebamääraselt, pooleldi äraütlevalt. Kohe pärast seda sõitis Puškin Benckendorfilt luba küsimata Kaukaasiasse. Seal kohtas ta oma tegevarmees teenivat venda ja sõpru, kes olid dekabristide liikumisest osavõtu pärast siia saadetud. Kohtumine lähedaste inimestega ning kaugelt reisilt saadud uued muljed hüvitasid noomitused, mis poeedile tehti omavolilise ärasõidu pärast.

Hoolimata nendest tingimustest töötas Puškin viljakalt. Vastuseks tsaarivalitsuse survele kirjutas Puškin rea luuletusi, kus ta kaitses luuletaja vabadust («Poeet», «Pööbel», «Poeedile»). Nendesse aastatesse kuuluvad ka vabadusideest õhkuvad luuletused «Siberisse», «Arion» ja «Antšaar». Pidevalt töötas kirjanik värssromaan «Jevgeni Onegin» kallal.

Selle perioodi silmapaistvaks saavutuseks oli poem «Poltaava».

Boldino sügis (1830). Puškin jõudis Kaukaasia-reisilt Moskvasse tagasi 1830. aasta kevadel. Ta kordas N. Gontšarovale oma abielu-ettepanekut ning seekord vastati talle jaatavalt. Tuli hakata tegema ettevalmistusi oma kodu loomiseks. Isa eraldas poeedile osa oma valdustest Nižni Novgorodi kubermangus Boldinos ning septembri algul sõitis Puškin sinna. Kavatsatud lühiajaline peatus venis tahtmatult kolmekuuliseks, sest Volgamail levinud koolera tõttu oli Moskvasse sissesõit keelatud.

Sügis oli Puškini lemmik-aastaajaks. Värvirikas ja hääbuv sügisloodus sisendas rahu ning kutsus loomistööle. Lootused ja unistused isiklikust õnnest, oma kodust, millest poeet oli alati

puudust tundnud, virgutasi siin vaikesse Boldinos loomingulisele tööle. Loomispalavik haaras kirjanikku hämmastava, ainulaadse jõuga; otse kui sügavast allikast voolasid kujutlused, mõtted, kavandid. Puškin aina kirjutas, kirjutas... Maailmakirjandus tunneb vähe kirjaniku-talendi nii jõulisi purskeid.

Boldinos loodud teosed kuuluvad Puškini loomingu paremiku hulka. Nendes on süvenenud realistlik elukujutus. Boldinos valmisid romaani «Jevgeni Onegin» viimased peatükid. «Boldinosügise» silmapaistvate saavutuste hulka kuuluvad nn. väikesed tragöödiad: «Ihnus rüütel», «Mozart ja Salieri», «Pidu katku ajal», «Kivist külaline». Suureks edusammuks vene realistliku proosa arengust olid Puškini viis proosajutustust üldpealkirjaga «Belkini jutustused».

Peale eespool nimetatud teoste kirjutas Puškin Boldinos 30 luuletust, «Muinasjutu papist ja tema sulasest Baldaast» ning teisi teoseid.

Peterburis (1831—1837). Pärast abiellumist 1831. aasta algul asus Puškin elama esialgu Tsarskoje Seloosse, kust siirdus sama aasta sügisel Peterburi. Poeedi unistused õnnelikust ja rahulikust elust ei täitunud; ta elu viimane periood kujunes raskeimaks.

Nikolai I määras Puškini uuesti välisministeeriumi teenistusse, lubades teda Peeter Suure ajaloo kirjutamiseks arhiivides töötada. Teenistusse määramise eesmärgiks oli kontrolli tugevdamine kirjaniku üle.

Puškini naisele olid mehe vaimsed huvid võõrad. Ta oli uhke oma ilule, armastas meelelahutust ja seltskonda. Kirjanikul tuli naise saatjana sõita ballidele ning koosviibimistele, veeta pikki öhtuid tühises seltskonnas. Perekond ja suurilma-elu nõudsid suuri kulusid, mida tühised sissetulekud teenistuskohast ja kirjanduslikust tegevusest kaugeltki ei suutnud katta. «Peterburi pole mulle sobiv mingis suhtes, ei minu maitsed ega sissetulekud saa sellega kohaneda,» kurtis poeet.

Natalja Puškina oli oma iluga äratanud keisri tähelepanu, kes tahtis teda näha õukonnas. Selleks tuli Puškinile omistada mingi õukondlik tiitel. Tiitli määramisel püüdis tsaar lüüa kaht kärbest ühe hoobiga: avada Natalja Puškinale pääs õukonda ja solvata «ninakat» kirjanikku. Puškinile määrati kammerjunkru aukraad. See madalaim õukonnatiitel anti ainult noorukitele, Puškin aga oli sellal juba 35-aastane.

Raske oli taluda tsaari isikliku tsensuuri survet. Terve rida Puškini teoseid keelati. Kirjaniku suhtes oli vaenulikult meelestatud ka kõrgem seltskond, kelle suhtes Puškin ei varjanud oma põlgust. Luuletaja kohta sepitseti väiklast laimu; reaktsiooniline ajakirjandus püüdis halvustada suure kirjaniku loomingulisi saavutusi. Puškin tundis ennast selles seltskonnas üksikuna. Ta parimad sõbrad olid Peterburist eemal: Puštšin ja Küchelbecker asumisel, Tšaadajev Moskvast, Delvig surnud.

Hoolimata talumatutest tingimustest ei vaibunud suure kirjaniku

Puškini kabinet tema korter-muuseumis Leningradis.

töotahe, vastupidi — ta loominguks kavatsused muutusid üha mitmekesisemaks ja laiahaardelisemaks. Puškini peatähelepanu haarasid ühiskondlik-poliitilised ja ajaloolised probleemid.

30-ndate aastate alguses levis üle Venemaa talurahvarahutuste uus laine. See köitis tugevasti Puškini tähelepanu ja ta otsustas lähemalt tutvuda talurahvaliidumise ajalooaga. Innukalt hakkas kirjanik uurima arhiivmaterjale Pugatšovi ülestõusu kohta. Tal õnnestus 1833. aastal saavutada luba lühiajaliseks sõiduks Pugatšovi liikumise ajaloolistesse kohtadesse: Kaasanisse, Orenburgi, Uralskisse. Tagasiteel peatus kirjanik Boldinos ja veetis seal sügise. Ka seekordne Boldino-sügis oli viljakas. Uurimuste tulemusi Pugatšovi ülestõusu kohta kasutas kirjanik elu viimastel aastatel kirjutatud jutustuses «Kapteni tütar». Talurahva võitluse teema esineb ka neil aastail kirjutatud jutustuses «Dubrovski».

Vene ajaloo oli Puškinile lähedane Peeter I, keda ta juba varem oli kujutanud poeemis «Poltaava». Peetri ajaloolist osa käsitles kirjanik ka teisel Boldino-sügisel kirjutatud poeemis «Vaskratsanik».

Kolmekümnendate aastate kesksaigas sai Puškin loa oma ajakirja väljaandmiseks. 1836. aastal ilmus ajakirja «Sovremennik» esimene number. Puškin koondas ajakirja ümber noored andekad jõud — Gogoli, Belinski jt. «Sovremennik» muutus hiljem, XIX sajandi 50—60-ndail aastail, vene revolutsiooniliste demokraatide häälekandjaks ja vabastusliikumise keskuseks.

Kahevõitlus ja surm. 30-ndate aastate kesksaigas hakati Puškini perekonna kohta levitama räpast laimu. Hea põhjuse andis selleks

Puškini duell d'Anthes'iga. A. Naumovi maal (1885).

tähelepanu, mida ilusale Natalja Puškinale seltskonnas osutati. Natalja Puškina austajate hulgas oli ka Hollandi saadiku kasupoeg d'Anthes. 1836. aasta lõpul sai Puškin solvava anonüümse kirja. Puškin oli kindel, et kirja autoriks oli Hollandi saadik. Duelli d'Anthes'iga, kelle Puškin kahevõitluseks liiga vana kasuisa asemel välja kutsus, õnnestus seekord ära hoida. Laimujutud ei lakanud. 1837. aasta alguses toimus uus kokkupõrge ning kahevõitlus osutus seekord vältimatuks.

Duell toimus ühes Peterburi aguliservas. Kahevõitluse tingimused olid küllalt rasked: vastased võisid teineteist tulistada kahekümne sammu kauguselt. Puškin sammus kiiresti barjäärini ja hakkas sihtima, ent d'Anthes jõudis tulistada esimesena ja surmavalt haavatud Puškin kukkus lumme. Kiiresti viidi ta koju. Kohalerrutanud arstid tunnistasid kirjaniku seisukorra lootusetuks.

Sõnum Puškini haavamisest levis kulutulena. Haigevoodi juurde kogunesid ta sõbrad. Tänaval Puškini korteri ees tungles rahvamurd, pärides armastatud kirjaniku tervise järele. Võimatu oli kõigile vastata; Zukovski riputas uksele sedeli haige olukorra kohta. Puškini seisukord muutus järjest halvemaks. 10. veebruari keskpäeval murdus poeedi viimane jõud. «Elu on läbi! Raske on hingata... Rõhub!» Need olid Puškini viimased sõnad.

Valitsuse ringkondades ja kõrgemas seltskonnas tunti varjamatut kahjurõõmu geniaalse kirjaniku surma puhul ning õnnitleti õnnelikult pääsenud d'Anthes'i. Kuid Puškini surm näitas eriti selgesti, kuivõrd suur oli ta talendi tõeliste austajate hulk. «Kolme päeva jooksul, mis ajaks tema põrm majja jäeti, tungles määratu

rahvahulk igas vanuses ja igasugusest seisusest vahetpidamatu kirju murruna tema kirstu ümber. Naised, raugad, lapsed, õpilased... tulid armastatud rahvapoeedi põrmule viimast austust, avaldama. Ei saanud heldimusest vaadata seda lihtrahva austust, samal ajal kui meie kullatud salongides ja lõhnastatud buduaarides vaevalt keegi tundis kahju poeedi hiilgava tegevuse lühidusest,» kirjutas üks kaasaegsetest.

Mõju, mida Puškini surm laiadele rahvamassidele avaldas, heidutas tsaarivalitsust. Rutati ettevaatusabinõudega, et suuremaid demonstratsioone ära hoida. Keelati Puškinist midagi kirjutada; ühele ajalehele tehti vali noomitus artikli eest, milles Puškinit nimetati «meie luule päikeseks». Hoiatati üliõpilasi loengutelt puudumise pärast kirjaniku matuste ajal, teatrites asendati Puškini näidend teisega jne. Ootamatult muudeti ka matusetalituse koht. Suure kirjaniku kirst viidi öösel salaja sandarmi valve all Svjatogorski kalmistule Mihhailovskoje lähedal.

Puškini surma puhul kirjutas M. Lermontov demokraatlike masside meeoleolusid väljendava jõulise ja süüdistava luuletuse «Poeedi surm», milles kõlas karm ähvardus kirjaniku surma peasüüdlaste — tsaarivalitsuse ja kõrgema seltskonna vastu:

*Ka oma musta verega
te endalt iial maha pesta
poeedi õiglast verd ei saa.*

PUŠKINI LÜÜRIKA.

«Kui ma hakkasin lugema Puškinit, näis mulle, et ma olen astunud lilledega ülekülvatud ja päikesekiirtesse uppunud murule,» kirjutas Maksim Gorki. See on väga tabav iseloomustus Puškini lüürikale, milles nagu suure meistri lihvitud vääriskivis kiirgavad inimtunnete rikkus ja puhtus, kõrge ideelisus, murdmatu vabadusearmastus ja optimism.

Puškini looming on žanriliselt ja temaatikalt ulatuslik ning mitmekesine. Ta on viljelnud ilukirjanduse kõiki kolme põhiliiki: lüürikat, eepikat ja draamat.

Kirjandusse astus Puškin eeskätt lüürikuna, tema luulelooming on vene luule alussambaks. Lüüriliste luuletuste kõrval on Puškinil ka lüro-eepilisse liiki kuuluvaid teoseid — poeeme; ta oli selle žanri silmapaistvam esindaja.

Varasem looming. Romantism Puškini loomingus.

Puškini kirjanduslikud huvid ärkasid varakult. Juba lütseumi-aastail kirjutas ta üle saja luuletuse. Nendes võib selgesti ära tunda Puškini eelkäijate ja kaasaegsete luuleautoriteetide Deržavini,

Zukovski jt. mõjusid. Kuid samal ajal märkame midagi uut, omalaadset, puškinlikku, mis iga teosega hakkas üha enam domineerima. See omapärane, puškinlik avaldub /nii vormis — värsi loomulikkuses ja lihtsuses, klassitsismile omase retoorika ning ilukõne hülgamises — kui ka sisus. Varasemas loomingus on tähtsal kohal maiste rõõmude ning naudingute ülistused; need on tihti selgesti tajutava antireligioosse iseloomuga. Selle kõrval esineb eleegilisi¹ meeelolusid ja romantilist nukrust, mis aga Puškini juures kunagi ei kanna lootusetuse ja pessimismi ilmet.

Juba lütseumiaegses luules esines noor luuletaja julge vabaduslaulikuna; lütseumijärgses lüürikas väljus Puškin täielikult kitsalt isiklike tunnete maailmast ning sai dekabristide vabadusaadete laulikuks (ood «Priius», «Küla», «Tšaadajevile» jt.).

Puškini varasema loomingu tähtsamaks saavutuseks oli muinasjutupoeem «Ruslan ja Ludmilla». Julgelt purustas noor poeet siin luule senised kitsad piirid, tuues oma elurõõmsasse teosesse kõrvuti ajaloo ja fantastika, iroonia ja lüürilised meeelolud. Ühe kaasaegse sõnade jägi esitas see teos esmakordselt vene kirjanduses elavaid inimesi, aga mitte varje.

XIX sajandi esimesed aastakümned olid lääne-euroopa ja vene kirjanduses romantismi õitsenguajaks. Ka Puškin alustas oma loomingulist teed romantikuna.

Lõunas asumisel olles kirjutas Puškin rea romantilisi poeme — «Kaukaasia vang», «Bahtšissarai purskkaev», «Mustlased» (selle poemi lõpetas ta Mihhailovskojes) —, mida nende tegevuskoha järgi on hakatud nimetama «lõunamaa-poeemideks».

«Kaukaasia vangi» peategelane on kõrgema seltskonna elust pettunud ning sellele selja pööranud nooruk, kes on võitluses tšerkesside kätte vangi langenud. Vangiahelaid kandes unistab ta vabadusest. Nukrutsevasse vangisse kiindub kaunitar-tšerkess ja pihib talle oma armastust, kuid vang tunnistab, et ta hing pole suuteline vastuarmastuseks: ta on oma parimad tunded raisanud nooruse tühistes meelelahutustes. Tšerkessitar aitab vangi vabana ja näitab talle kätte põgenemistee; iseenda heidab aga voo-gudesse. Vangi kuju sisaldas kaasaegse aadlinoorsoo tüüpilisi jooni: pettumust elus, rahuldamatust ning sihituid vabaduspüüdeid.

Poemi «Mustlased» peategelane Aleko on paljunki sarnane eelmise tegelasega. Ta on sattunud vastuolli oma ümbrusega ja põgeneb tsiviliseeritud maailmast vabasse loodusse. Kohanud kurnist mustlasneiu Zempfira, armub Aleko temasse ja liitub mustlaste suguharuga. Looduselähedus ning vabadus teevad mustlaselu Alekole meeldivaks. Pärast paariaastast õnne ja rahuldust märkab Aleko, et Zempfira on tema vastu jahenenud. Aleko piinleb, nukrutseb ning tabades Zempfira kellegi mustlasnoormehega tapab

¹ Eleegia — lüüriline luule, mis sisaldab nukraid meeelolusid (kreeka sõnast *elegos* — kaeblus).

pimedas kättemaksuhoos mõlemad. Nördinult mõistavad mustlased selle veretöö hukka.

*Meid kohutab su kiskjameel;
sa tigiduses tappa tihkad,
vaid endale sa priiust ihkad,*

kõneleb Alekole vana mustlane, Zemfira isa. Suguharu hülgab Aleko ja ta jääb üksinda.

Saavutanud oma «lõunamaa-poeemides» vene romantismi kõrgpunkti, astus Puškin nendessamades teostes sammu kaugemale. Ta mõistab hukka oma poemi kangelase egoismi, mis nõuab vabadust vaid endale. «Lõunamaa-poeemides» on tugevaid realistlikke jooni: Kaukaasia looduse ja mägilaste elu tõepärane kujutamine «Kaukaasia vangis», olustiku tõetruudus ja kangelase sisemaailma üksikasjaline jälgimine «Mustlastes».

Puškini luule põhiteemad.

Puškini luule temaatika on ulatuslik. Ta on loonud luuletusi poliitilistel ja filosoofilistel teemadel, luuletusi sõprusest ja armastusest, vene loodusest, luulest ja luuletajast jne.

Vabadusaateline luule. Vabaduse ja patriotismi motiivid läbivad kogu Puškini loomingut, alates lütseumiaegsetest katsetustest. Lütseumis loodud poemis «Mälestusi Tsarskoje Seloos» kõneleb noor poeet uhkusega vapratest vene sõjameestest, kes kaitsesid kodumaa vabadust. Romantilist vabaduspüüdu õhkub paljudest selleaegsetest luuletustest.

Lähenemine dekabristide revolutsioonilisele liikumisele andis Puškini lütseumi-järgsele luulele konkreetsema poliitilise sisu. Väljendades oma aja eesrindlikumate inimeste vaateid, astub Puškin julgelt välja isevalitsuse omavoli ja pärisorjuse vastu. Nii-sugused luuletused, nagu ood «Priius», «Küla», «Tšaadajevile» jt., said vahedaks relvaks kaasaja poliitilises võitluses.

Luuletus «Tšaadajevile» (1818) on kirjutatud läkitusena sõbrale, kellega luuletuse lüürilist kangelast seovad ühised vaated ja ideaalid. Minetanud nooruse unelmad ja pettelootused, on nad, hoolimata reaktsiooniaja karmusest, säilitanud hinges püha vabadustule ning ootavad isamaa võitluskutset. Puškini patriotismitunne seostub siin võitlustahtega rahva vabastamise eest.

*Niikaua kuni hindab põu
au, vabaduse ideaale,
kõik leegitseva hinge jõu
me pühendame isamaale.*

Poeet kutsub jäägitult anduma isamaale ja vabadusaatele. Luuletuse lõpp väljendab vankumatut usku vabaduse võidusse.

*Me usku murda aeg ei saa:
veel õnnetäht kord tõuseb hele,
siis unest ärkab Venemaa
ja tsaaritrooni kildudele
ka meie nimed märgib ta.*

Oma meeleolult on luuletus nooruslikult hoogne, täis kirglikkust ja julget optimismi. See tingib luuletuse vormilised iseärasused. Neljajalgne jamb annab värsile jõulise, hoogsa rütmi, mis haarab lugeja luuletuse algusest lõpuni endaga kaasa, seda enam, et luuletust pole jaotatud mitmeks stroofiks. Meeleolu kirglikkus ja hoogsus põhjustavad ka eredate ja ilmekate kõnekujundite kasutamise.

Pärisorjuse ägeda vastasena astub Puškin välja samasse perioodi kuuluvass luuletuses «Küla» (1819). See on üles ehitatud kontrasti põhimõttel. Luuletuse esimene osa annab idüllilisi¹ külapilte (tuulikud, mäekingud, vetesooned, värvikirevad noolsirged põllujooned, hool ja jõukus), mis on luuletajale südamelähedased ning mõjuvad tööle virgutavalt pärast «suurilma tühisust ja rõkkavat pidukaja». Poeet rõhutab oma demokraatlikke vaateid ja tähelepanelikku suhtumist rõhutatud inimesesse.

Teravalt vastandlikke külaelupilte esitab luuletuse teine osa:

*siin igal sammul märkab silm,
kuis tuima tooruse ja häbi kütkes asub
see värskelt haljendav ja viljakas maailm.*

Luuletus lõpeb retoorilise² küsimusega :

*Mu sõbrad, vastake: kas näen kord priiust? Kuna
kaob tsaari viipel küll me rahva orjapõlv,
et hajuks pimedus ja kirkas koidupunas
lööks lõpuks leekima see pime taevavõlv?*

Hoolimata lootusest «tsaari viipele» kõlasid luuletuse värsid revolutsiooniliselt ning võitlusele kutsuvalt.

Luuletuse ülesehituse kontrastivõte kajastub ka kõnekujundeis. Nii on epiteedid idüllilisi külapilte kujutavates värssides kirkad, ilustavad. Suurilmaelu pahesid ja pärisorjuse õudusi rõhutavad epiteedid on otseselt määravad (*paheline õu, julm jõuk, vägivaldne aadel, jõhker omanik jne.*).

Puškin on luuletuses «Küla» kasutanud ka klassitsistlikule luu-

¹ Idüll — liik luuletusi, milles kujutatakse lihtsat, muretut elu maal; idülliline — õnnelik-lihtne.

² Retooriline küsimus — lausekujund, mis seisab selles, et vastus antakse küsimuse vormis. Retooriline küsimus ei vaja muud vastust.

lele omaseid vormivõtteid; retoorilisi küsimusi, pöördumist kujutava poole (*Nüüd jälle tervitan sind, üksildane paik; teilt, suured nägijad, ma küsin tarka nõu* jne.), kuid klassitsistlikeks saab neid Puškini luuletuses pidada ainult formaalselt — nad kannavad siin tõelisi tundmuse ega ole puhtmõistuslikud ilukõne võtted.

Oma demokraatlikele põhimõtetele jäi Puškin truuks ka hilisemas loomingus, kuigi nende väljendamine järjest süveneva reaktisooni tingimustes oli poeedile väga õhtlik.

Puškini veendumuste kõikumatust väljendab allegooriline¹ luuletus «Arion» (1827). Luuletaja on siin kasutanud antiikset legendi laulik Arionist².

Luuletuses kujutatud üksmeelne paatkond on dekabristid, kelle ideesid Puškin oma kunstisõnaga propageeris. Ränk pööristuul uputas paadi, laulik aga pääses imekombel. Ent ta ei vaiki:

*Siin üksi hümne laulan nüüd
ja kalju jalal märga rüüd
ma kuivatan keskpäeva rahus.*

Luuletuse kõnetoonis on tunda vankumatust, kindlust ja mehisust, mis on saavutatud lakoonilise väljenduslaadi ning aeglustatud rütmi abil.

Leegitsev vabadusaade ja ustavus dekabristide ideedele kõlavad ka «**Läkituses Siberisse**», 1827. aastal sõitis ühe dekabristi naine Siberisse sunnitööle saadetud mehe juurde. Temaga läkitas Puškin luuletuse oma sõpradele-dekabristidele, kes vaevlesid sunnitööahe-
lais. See oli luuletaja poolt julge ja mehine samm. Puškin õhutab sõpru vastupanule ning lootusele.

*Pea vanglaist valguvad te väd
täis vabaduse rõõmsat kihku
ja väravas teil mõõga pihku
taas vajutavad sõbrakäed.*

Luuletaja A. Odojevski poolt kirjutatud vastuses kinnitasid dekabristid, et nad kannavad uhkusega oma ahelaid ning on kindlad, et nende võitlus pole olnud asjatu: sädemest tõuseb leek. Selle väljendi Odojevski vastusest võttis Lenin, kes ligi sajand hiljem vabadusvõitluse võidule juhtis, oma revolutsioonilise ajalehe «Iskra» motoks³.

¹ Allegooriline — mõistukõneline.

² Alatud laevamehed tahtsid tappa kodumaale tagasipöörduva lauliku, et omastada tema varandus. Arion palus enne oma surma laulda. Laulu lõpetanud, hüppas ta voogudesse, ent ei uppunud: imekaunist laulust ligimeelitatud delfiin kandis lauliku kaldale.

³ Moto — lühike katkend, värs või fraas teise autori teosest, mis on asetatud teose või selle üksikute peatükkide algusse. Moto aitab selgitada teose ideed või teemat. (Vt. näit. «Kapteni tütar».)

Oma vabadusaatelise lüürikaga rajas Puškin vene kodaniku-
luule võitlevad traditsioonid.

Luuletused sõprusest ja armastusest. Puškin on oma lüürikas
meisterlikult kujutanud inimese hingemaailma, tema parimaid ja
õilsamaid tundeid. «Mis moodustab Puškini väikeste luuleteoste
sisu?» kirjutas Belinski. «Peaaegu alati armastus ja sõprus kui tun-
ded, mis on poeti kõige rohkem vallanud ja on olnud kogu
tema elu õnne ja mure vahetud allikad.» Neid inimesi ühendavaid
tundeid on luuletaja avanud erilise siirusega, sügava humanis-
miga. Belinski sõnade järgi «igas Puškini tundes on alati midagi
eriti õilsat, mahedat, õrna, aromaatsset ja graatsilist. Ses suhtes
võib tema teoseid lugedes endas suurepäraselt kasvatada ini-
mest...»

Olles alati elurõõmus, seltsiv, kaasinimeste vastu tähelepane-
lik, inimesi hästi tundev, oli Puškinil rohkesti sõpru. Teda hinnati
ja armastati kui tõelist seltsimeest. Puškin käsitas sõprust kui suurt
jõudu, mis ühendab inimest ühiste eesmärkide teenimiseks ning
annab toetust ning jõudu eluvõitlustes.

Sõpruse teema oli tähtsal kohal Puškini lütseumiaegse luule
temaatikas. Ka paljude hilisemate luuletuste põhiteemaks või
kõrvalmotiiviks on sõprustunne.

Lütseumi lõpetanutel oli traditsiooniks kokku tulla iga aasta
19. oktoobril, lütseumi avamise aastapäeval. Sundasumise tõttu
pidi Puškin mitmest kokkutulekust eemale jääma. Neil kordadel
saatis ta sõpradele südamliku tervituse. 1825. aasta sügisel oli
poet sundasumisel Mihhailovskojes ja lõi siin luuletuse
«19. oktoobril 1825. a.», milles meenutas oma lütseumisõpru ja
väljendas lahusoleku raskust.

Luuletus algab nukra pildiga:

*Mets hõreneb — ta purpurehe vaob,
külm nurmele on külvand hõbehalla.
Kui vastumeelt päev pilvist vaatab alla
ja varakult siis silmapiirilt kaob.
Sees kamin kõeb — leek paistab kurba tuba...*

Luuletaja mõte kandub kaugel viibivaile seltsimeestele, ja nagu
märkamatu toob see hinge kord-korralt enam soojust, sõprus-
tunde armast soojust. Tundub, otsekui valgeneks üksildane, nuk-
ker mõisatuba.

*Me sõpruskond — mis kindlust hoovab siit!
Meid ükski jõud ei suuda lahku heita.
Ei kindlamat maailmas liitu leita
kui muretu ja vaba noorte liit.*

*Ükspuha, kuidas õnn ka vahel pööraks,
ükspuha, mida saatus veel ei too —
kuid muu maailm jääb meile ikka võõraks,
me kodu on vaid Tsarskoje Seloo.*

Sõprade siiras armastus aitab poedil taluda eluraskusi. Õrna tänulikkusega meenutab ta sõprade Delvigi ja Puštšini külas-kaike.

*... Sa, kallis Puštšin, leidsid
mu kaugesse ja unund majja tee.
Mu maapao öös sa rõõmsat valgust heitsid
ja lütseumi päevaks sai nüüd see.*

Puškin unistab peatsest tagasipöördumisest Peterburi ning oma lootuste täitumisest — talvel Mihhailovskojes käinud Puštšini vihjed ettevalmistustest ülestõusuks andsid alust sellele optimistlikule veendumusele.

Luuletuses on palju nukraid värse: üksindus Mihhailovskojes, lein Itaalias surnud koolikaaslase pärast, eluvintsutused, ent selles nukruses ei ole kübetki halisemist, see on mehine nukrus. Kogu luuletus on ülistuslaul tõelisele, ühiste vaadete ja veendumuste alusele rajatud sõprusele.

Terve rea tunderikkaid värse on Puškin pühendanud oma hoidjale, vanakesele Arina Rodionovnale, kes tulevast luulevähilast juba hällis kiigutas ja hiljem, Mihhailovskoje asumise-aastail, oli poeedile lähedaseks ning kalliks sõbraks. Hardumusega meenutab luuletaja oma «kulupäist kullakest», tema kortsunud käsi, milles nobedasti veerevad sukavardad, ta hella hoolitsust ja lakkamatut muret oma hoolealuse pärast («Hoidjale»).

Ka Puškini armastuslühirika t iseloomustab tunnete õilsus ja suur inimlikkus. Puškini lühirilist kangelast seob oma armastatuga hingeline ühtekuuluvus. Armastus annab talle moraalselt jõudu, lohutust hallis argipäevaelus ja tahet võidelda hea ning kauni eest.

Iga inimhing, mis pole täiesti labastunud, igatseb inimlikku ilu, soojust, tähelepanu ja mõistmist. Eriti tugev on see nõue rikkaliku ja avara tundemaailmaga inimestel.

Puškin elas Mihhailovskojes peaaegu täielikus üksinduses ja kannatas selle all väga. Mõnikord sõitis ta naabermõisa Trigorsskojesse, et sõbralikus vestluses meelt lahutada. 1825. a. suvel viibis naabermõisniku juures viimase sugulane A. P. Kern, kelles Puškin leidis tähelepaneliku vestluskaaslase ning hea sõbra. Temale pühendatud luuletus «**A. P. Kernile**» on Puškini armastuslühirika tippsaavutus.

Luuletus ülistab suurt inimlikku ilu. Nagu ebamaine nägemus, nagu «puhta ilu geenius» ilmus armastatu lühirilise kangelase eluteele ja see kallid tund jäi imena meelde. Elu rasketel hetkedel,

*kui süda mures troosti vajas,
kui elulärm mu ümber kees,
õrn hää! veel kaua kõrvus kajas,
hell pilk veel seisis silma ees.*

Aastad, millal kunagise kohtumise mälestus unustuse-uttu vajas, olid elurõõmuta, vaimustuse ja pisarateta halliks oleske- luks. Armastatu taasleidmine on ärkamiseks hinglele.

*Ja valgus sügav rõõm mu rindu
ja süda lööb täis joobumust:
ta jälle tunneb eluindu
ja pisaraid ja armastust.*

Luuletuse vorm — värsi graatsia ja musikaalsus, kujundite õrnus ja mahedus (*hell pilk, õrn hää!*, kui *puhta ilu geenius* jt.) — teenib täielikult siira, puhta armastustunde poetilise kujutamise eesmärki.

Suurepärase muusikalise väljenduse leidis Puškini luuletus heli- looja M. Glinka romansis.

Loodus Puškini lüürikas. Oma erksa loodusetaju ja tugeva kunstnikuvaistuga oskas Puškin tabada vene maastiku omapära ja ilu, hingestada ning poetiseerida loodust.

Varasemas luules kujutab Puškin loodust romantilistes värvides. Loodus oli siin eeskätt taustaks kangelase jõuliste, kirglikele tunnetele ning sümboliseeris neid (idüllilised looduspildid luule- tuses «Küla», meri kui vabaduse sümbol luuletuses «Merele» jne.). Looduse realistliku kujutamiseni jõudis Puškin Mihhailovskoje perioodil. Luuletaja hakkab oma tundmusi väljendama konkreetse looduspildi kaudu, need kasvavad looduspildist endast välja. Kõnetoon muutub lihtsamaks, südamlikumaks. Luuletustes «**Küla**» (1819) ja «**Käisin jällegi**» (1835) on kirjeldatud Mihhailovskoje ümbrust. Kujutamiseviis on aga hoopis erinev.

«Küla»:

*Mu ees on tuulikud, mäekingud, vetesooned,
siin tunnistavad eluhooned,
suits rehetaredel ja veised pilliroos,
need värvikirevad, noolsirged põllujooned,
et hool ja jõukus elavad siin koos.*

«Käisin jällegi»:

*... seal sõudes mööda salapärast voogu
veab kalur kehva noota. Kaugel kaldal
võib näha külasid — ja nende taga
see vildak veski maadleb tuultega
ja pöörab vaevalt tiibu — ...*

Puškini loodusluules ei ole valitud maastikke; see on tavaline, lihtne, tagasihoidlik Venemaa loodus. Ent selle igapäevases loodumiljööks leiab ta alati ilu ja luulet. «Puškini jaoks ei eksisteerinud... niinimetatud «madalat loodust»... Tõelisele kunstnikule on seal, kus on elu, ka luule,» märkis Belinski. Ka kõige troostitum looduspilt on tal elav:

*Kus on siin hele nurm, kus mühav põlislaas,
kus laulev ojake, mis helgiks vastu vainult?
Me näeme tanumas kaht kurba puukest ainult.
Märg sügis alasti on kiskund ühe neist,
poolvettind lehestik veel vaevu varjab teist
ning ootab võbinal vaid külma tuulehoogu,
et koltund risuna maas katta porivoogu.*

(«Mu punapõsine ja priske arvustaja...»)

Hingestatud looduspilte esitab Puškin teisel Boldino-sügisel (1833. aastal) loodud luuletuses «Sügis». Luuletaja väljendab oma suhtumist aastaaegadesse. Ei kevad oma pori ega ka suvi kõrvetava kuumusega paku poedile rahuldust. «Talv enam meeldib — siis on värske vaim ja keha.» Aastaaegadest on talle aga kõige kallim sügis.

*Kuid armas minule on sügis, suve surm,
kui aasta rikkused ju kogutud on aita.
Nii vaikse säraga siis närbub mets ja nurm.
Nii tõrksast lapsest, keda ükski hing ei paita,
ka vahest õhkuda võib iselaadne hurm.*

Luuletaja on tabanud sügisese maastiku iseloomulikke detaile: viimased lehed, hommikune hall, veel vulisev ojake, kuldsed ja purpurvärvi metsad jne. Veetlev on sügislooduse salapärane nukrus ja lahkumisilu.

Sügis mõjus Puškinisse alati elustavalt, ergutas ta fantaasiat ning töötahet. Just sügiseti töötas poeet väga pingsalt ja viljakalt (näit. Boldino-sügis 1830. a.). Ka luuletuses «Sügis» kõneleb kirjanik oma loomistööst. Huvitav sügispäev on seljataga. Värelev kaminatuli viib mõtted kaugustesse; peaaegu märkamatu hakka-
vad tekkima pildid, kujutlused, helid «ja nagu unenäos mind mõtte vaba lend viib aina edasi — ta ees kõik teed on valla».

*Ja mõtted tormlevad ja tõusevad mu sees
ja riimid tulvavad ja kähku sule järgi
sõrm haarab, paber on nii kutsuvalt mu ees
ja värsid voolavad, et aina üles märgi.*

Luuletuse muretult optimistlikule põhimeeleolule järsuks kontrastiks on dissonantsina¹ kõlav lõpp: «Me sõidame... Kuid kuhu

¹ Dissonants — ebakõla

sõita siis? ...» Tõepoolest — kuhu on võimalik suunduda selles türannia ja politseiriigis poedil ja ta mõttekujutusel? See on luuletaja mõtisklus oma olukorra raskusest.

Luuletus «**Talveõhtu**» on loodud Mihhailovskojes. See on Puškini kaunimaid loodusluuletusi.

Mõis ja härrastemaja on mattunud hangedesse ja tuisku. Ei pääse õieti majastki välja, rääkimata kaugemale sõitmisest. Ent polegi ju kuhugi sõita — poeet on sundasuja, maakolkasse aheldatud põlualune. Talveõhtu on pikk ja igav. Hämaras toas vuriseb mõtteisse vajunud eidekese vokivärten. Aeg venib loiult. Väljast kostab mässava tuisu vihin. Vägisi püüavad vallutada rõhuvad, jonnakalt tüütavad mõtted, mida tahaks eemale peletada. Kuid pole mingit vaheldust. Tuba, pisiajadeni tuttav, mõjub vangikambrina. Ainsaks kaaslaseks on vanake-hoidja, ent temagi on raskeis mõtteis... Niisugused meeolud on inspireerinud selle luuletuse.

Luuletuse esimene stroof annab tuisuse talveõhtu looduspildi ning väljendab selle kaudu poeedi rõhuvaid ja ahistavaid meeolusid. Eriti ilmekalt väljendub siin poetilise ja tavalise, proosali kujutamise erinevus.

Tavaline väljendus.

*Väljas on tuisk, tuul on tugev,
rebib katust ja põhjustab akna-
luukide logisemist.*

*Poeetiline, kujundiline
väljendus.*

*Sompu mattes maa ja taeva
vihiseb ja vingub tuul,
kord kui loom täis surmavaeva,
kord kui laps, kel nutt on suul.
Õlgesid ta õhinaga
katusel kord kahistab,
kord kui rändur akna taga
klopib, südant ahistab.*

Lüüriline looduspilt on elamuslik ning meeolurikas. Luuletaja on kasutanud personifikatsiooni: tuul *vingub*, *õhinaga kahistab* õlgesid katusel, *klopib* akna taga. Tuule- ja tuisuillide vahelduvat paisumist ja nõrgenemist iseloomustavad tabavalt vastandlikud võrdlused: kord sarnanevad nad surmaoigeis metsloomaga, kord õrna lapsenutuga, kord klopivad alandliku rändurina ukse taga, kord raevutsevad vihaselt õlgkatuse kallal. Looduspildi mõjukust suurendavad tuule vihinat meenutavad häälikud, mida on õnnestunud isegi tõlkes edasi anda (*vihiseb ja vingub tuul* — *вихри снежные крутя*).

Järgmine stroof kujutab mõtete ja meeolude edasist arenemist. Toa tüütavas hämaruses tekkinud nukratest mõtetest ängistatud poeet püüab neist vabaneda. Mida teeb eideke-hoidja? Ka vanake on vaikne, mõtteisse vajunud — pole temastki tusatuju lohutajat.

Ent luuletaja leiab iseendas jõudu nukra meeoleolu hajutamiseks. Orna soojusega pöördub ta hoidja poole:

*Oh mu sõber, kannud toogem!
Vanakene hea ja hell,
kui on mure, kokku joogem —
kergem saab siis südamel.*

Poeet palub hoidjat laulda oma võrratuid rahvalaule. Kui palju lüürikat on selles mahasurutud nukrust väljendavas, tagasihoidlikus palves!

*Laula lindudest, kes leidsid
mere taga vaikse maa,
kuidas varavalgel neitsi
lättel käis, oh laula sa.*

Luuletuse viimane stroof on moodustatud esimese ja kolmanda stroofi esimesest neljast värsist. Stroofi esimene pool kordab rõhuvat meeoleolu kehastavat looduspilti, teine pool toonitab poeedi hingejõudu, kõigist raskustest ülesaava optimismi jõudu, mis jääbki kokkuvõtva ideena kajama.

32 värsist koosnev luuletus annab sellesse kätketud meeoleolude ja tunnete abil ulatusliku, tihendatud elupeegelduse: poeedi elusaatus, tolle aja aheldavad elutingimused, inimhinge rikkus, looduse omapära jne. Sellesama esitamiseks vajaks eepika kümneid lehekülgi.

Luulest ja luuletajast. Puškin suhtus oma loomingulisse töösse kui tähtsasse ja vastutusrikkasse ülesandesse. Oma mõtteid poeedist ja poeesiast on ta väljendanud mitmes luuletuses.

Luuletaja kutsumuseks on olla inimestele teenäitaja ning õpetaja. Ta peab kogu oma südametule ja kunstiande rakendama tööteenimisele (luuletus «Prohvet»).

Puškin võitles kogu elu jooksul luuletaja vabaduse ning sõltumatus eest. Poeet ei või alistuda «sõgeda hulga» laimule ega tohi ennast meelitada lasta kergemeelsest kiitusest või ahvatlevast tasust. Looja peab ise olema enda üle karmiks kohtunikuks (luuletus «Poedile»). Puškin võitleb tsarismi ja nürimeelse kõrgema seltskonna surve vastu, mis takistab poeeti olemast rahva tõeline teener.

1836. aastal, aasta enne oma surma kirjutas Puškin luuletuse «Mälestussammas» («*Exegi monumentum*»¹), otsekui tehes kokkuvõtte oma loomingulisest tegevusest. Kuigi me leiame luuletusest

¹ *Exegi monumentum* — ma püstitan samba. Maailmakirjanduses traditsiooniline liik luuletusi (näit. vana-rooma kirjanik Horatius, vene kirjanik Deržavin), milles kirjanik teeb kokkuvõtte oma loomingust ja annab sellele hinnangu.

kirjaniku õigustatud uhkustunnet oma loominguliste saavutuste üle, ei seadnud Puškin luuletuse eesmärgiks kaugeltki mitte oma kuulsuse rõhutamist. Teatavasti oli kõrgem aadliseltskond ja tagurlik kirjanduskriitika meelestatud Puškinile vaenulikult. Suur kirjanik külvati üle laimuga ja karjuti tema talendi täielikust allakäigust.

Puškini mälestussammas Puškinos.

See ei olnud sõjakäik mitte ainult Puškini vastu, see oli reaktsionääride rünnak realistliku ja rahvusliku kirjanduse vastu, mille eestvõitlejaks oli Puškin. Poeet andis luuletusega «Mälestussammas» vastulöögi reaktsioonilisele kirjanduskriitikale ning kaitses oma loomingulisi põhimõtteid.

Uhkelt kõneleb Puškin oma loomingust, millega ta on endale rajanud võimsa ja püsiva mälestussamba. Veel enam aga hakkavad ta elutööd hindama tulevased põlvned:

*Ning hiigla-Venemaa mind mainib ühtelugu,
mu nime kuulda võib kord koduhõimu suus
küll slaavi lapselaps, küll soome rahvasugu,
kalmõkk ja tundrate tunguus.*

Selle veendumuse annab kirjanikule teadmine, et ta on oma loomingu lipukirjaks seadnud kõrge ideelisuse ja rahvalikkuse. Puškin loeb oma suurimaks teeneks seda, et

*... seistes püsti päi
ma laulsin priiusest, et solvatute aule
truuks alati mu kannel jäi.*

Luuletuse viimane stroof väljendab poeedi kindlat veendumust, et tema poolt valitud tee on õige. Kindlalt otsustab ta minna oma teed, jäädes üksikõikseks tühise tunnustuse ja laimu vastu.

Suur kirjanik ei võinud aimata, et jõuline loomistöö peab varsti katkema ja et «Mälestussammas» jääb ta elutöö kokkuvõtteks.

Puškin on luuletuses «Mälestussammas» kasutanud antiikse oodi vormi. Luuletuses on võimast graniitsammas meenutavat monumentaalsust, jõudu, pidulikkust. Seda on saavutatud esijoones vahelduva värsirütmiga (vahelduvad jamb ja peoon¹), mis toob värssi tugevad rõhud. Iga stroofi lühendatud neljas värss tekitab pikema pausi ja otsekui kriipsutab alla mõtte kindlust.

Hilisemad poemid.

Puškini ulatuslikumad teosed on valdavalt ajaloolise temaatikaga. Suur kirjanik püüdis lahti mõtestada ja kunstilises vormis kujutada Venemaa ajaloo tähtsamaid etappe. Eriti kõitsid teda Pugatšovi ülestõusu sündmused ja Venemaa uuendaja Peeter Suur. Kui Pugatšovi talurahvasõda leiab kujutamist proosas, siis Peetrit ning tema ajaloolist osa käsitlevad poemid «Poltaava» (1828) ja «Vaskratsanik» (1833).

Poeem «Poltaava» kujutab Peetri poolt juhitud võitlust kodumaa sõltumatuse eest.

Võimuahne ning alatu kasakahetman Mazepa, kes unistab Ukraina kuningatroonist, kavatseb Peetrit reeta ning liituda Rootsi kuninga Karl XII-ga. Salakavala ning silmakirjaliku inimesena oskab ta oma õiget olemust varjata. Ta võidab vürst Kotšubei tütre Marja südame ning petab osavalt Peetritki, valgustades Kotšubei kaebust hetmani reeturlikkuse kohta ebaõiglase solvamisena. Julm Mazepa hukkab tema meelevalja alla sattunud Kotšubei ning ühineb Ukrainasse tunginud Karliga. Ent Mazepa võimuhullud plaanid jooksevad liiva: koos Karli vägedega purustab Peeter ka Mazepa.

¹ Peoon — neljasilbiline värsijalg, milles üks silp on rõhuline.

Mazepa ja Maria hästi väljajoonistatud karakterid, Peetri jõuline kuju ja haaravad lahingupildid muudavad poemi esmaklassiliseks kunsteoseks.

Poeemi «Vaskratsanik» ideeks on üldriiklike taotluste üleolek üksikisiku kitsaist huvidest. Ajalooline probleem — üldriiklike ja üksikisiku taotluste kokkupõrge — on siin ühendatud «väikese inimese» isikliku eludraamaga.

A. Bernois' akvarell (1905)

Peterburi väikeametnik Jevgeni kaotab suure üleujutuse ajal oma armastatu; meelega neab Jevgeni pronksratsul istuva Peetri hügelkuju, kuna ta peab õnnetuse peasüüdlaseks Peetrit kui linna rajajat. Samas aga viirastub õnnetusest tasakaalu kaotanud Jevgenile, et Peeter pöörab tema poole oma vihase pilgu ning Vaskratsanik hakkab talle kõikjale järele kihutama. Jevgeni hullub ja poob enda.

Selle «väikese inimese» elu on tõepoolest sügavalt kurb, ent ometi ei ärata see kaastunnet tema vastu. Jevgeni isikliku õnne taotlused ja nende kokkuvarisemine on mannatud Peeter I taotluste kõrval, mis kindlustavad riigi ja rahva saatust. Üksik peab paratamatult alluma üldisele. «Vaskratsanik» ühendab endas kaks žanri: kangelaspoeemi, mille keskpunktis on Peetri monumentaalne kuju, ja realistliku jutustuse väikeametnik Jevgenist. Vastavalt sellele žanrilisele iseärasusele on Puškini värss kord pidulik, ülev (Peetrit ja tema tegevust kujutavates osades), kord asjalik-lihtne — Jevgeni elu kujutades. Puškin on poemis andnud ilmekaid realistlikke olustikupilte.

«JEVGENI ONEGIN»

Värssromaan «Jevgeni Onegin» on Puškini peateos. Ta alustas romaani kirjutamist 1823. aastal ja lõpetas selle 1831. aasta sügisel; töö teose kallal kestis seega kokku üle kaheksa aasta. See rõhutab ühelt poolt kirjaniku erilist kiindumust sellesse teosesse, teiselt poolt töö raskust. Viimast märkis ka Puškin ise. «Ma kirjutan nüüd mitte romaani, vaid romaani värssides — saatanlik vahe,» kurdab ta ühes kirjas.

Romaani «Jevgeni Onegin» on nimetatud «vene elu entsüklo-

peediaks». XIX sajandi 20-ndate aastate vene elu laialdane ja sügav käsitlus õigustab täielikult seda nimetust. Teos haarab paljusid kaasaja aktuaalseid probleeme: eesrindliku aadliintelligentsi eraldatus rahvast, aristokraatia ja maa-aadli elulaadi kriitika, romantilise elutüdimuse ja nukrutsemise paljastamine, mitmesugused kirjanduse, teatri, filosoofia ja poliitika küsimused jt. Puškini oluliseks saavutuseks romaanis on kaasaja aadlinoorsoo tüüpilise esindaja loomine. «Jevgeni Onegin» on esimesi realistlikke romaane mitte ainult vene, vaid ka kogu maailmakirjanduses.

Ülevaade sündmustikust. Romaani sündmustik on lihtne ja selgepiiriline. See keskendub peakangelase Onegini elusaatuse ümber. Kõrgemasse seltskonda kuuluvast perekonnast võrsunud aadlinooruk Jevgeni Onegin on saanud moodsa, võõrapärase kasvatus, mis on talle andnud peaaesjalikult seltskondliku käitumise vilumused. Mõnda aega naudib Onegin menu, mida ta saavutab suurilma lõbutsevas seltskonnas, ent mõtleva ja aruka inimesena hakkab ta selles pettuma. Isa surma järel otsustab Onegin sõita maal elava haige onu juurde. Viimase surm muudab Onegini kui ainsa pärija rikkaks mõisnikuks; ta otsustabki onult päritud mõisa jääda. Kuid vaikne maaelu köidab Oneginit ainult lühikeseks ajaks; harimatute ja nürimeelsete naabermõisnike seltskond on eemale tõukav ja tüütav, samuti pettub Onegin talupoegade olukorra kergendamiseks tehtud reformikatses. Vaheldust toob Onegini ellu noore naabermõisniku Vladimir Lenski tulek. Kuigi unistamisele kalduv ja kergesti süttiv Lenski on täielik vastand Onegini iseloomule, kujuneb nende tutvus peagi sõpruseks. Sõbra kaudu tutvub Onegin läheduses elava Larinite perekonnaga, kelle nooremasse tütresse Olgasse Lenski on armunud. Onegin kui iselaadi, tõsine, kõigesse skeptiliselt suhtuv inimene äratab Olga õe Tatjana Larina armastuse. Tatjana pihib oma tundeist Oneginile saadetud kirjas, ent see hülgab Tatjana armastuse: suurilma tühistes armuseiklustes närbunud Onegini süda ei ole suuteline süttima tõelises armastustules.

Onegin kohtub Tatjanaga uuesti viimase nimepäeval, millest Lenski keelitab teda osa võtma. Vastupidiselt Lenski teatele leiab Onegin Larinite juures eest labase provintsiaadli arvuka seltskonna; sellest pahandatuna otsustab ta Lenskile kätte maksta ning tegeleb kogu õhtu ainult sõbra mõrsja Olgaga. Tekib tüli, mis põhjustab ägedaloomulise ja armukadetseva Lenski poolt väljakutse duellile. Kahevõitlus lõpeb Lenski surmaga. Onegin sõidab välismaale, Olga unustab Lenski peagi ja abiellub, Tatjana asub elama pealinna. Tagasihoidlikust provintsineist saab jõuka aristokraadi naine ja lugupeetud seltskonnadaam. Aastate pärast kohtub Onegin Tatjanat uuesti ja armub temasse. Ent Tatjana moraaltõekspidamised sunnivad teda Onegini armastust tagasi lükkama, kuigi ta nüüdki veel Oneginit armastab.

Aadliklassi elu kujutamine. Romaan annab avarale lüuendile maalitud pildi aadliklassi elust. Kirjaniku huvi aadliseltskonna elu-

Stseen ooperi «Jevgeni Onegin» lavastusest RAT «Estonias».

laadi ja kaasaegse olustiku vastu ei ole juhuslik: romaani kangelase realistliku kujutamise põhimõtte tingis vajaduse põhjalikult valgustada keskkonda, milles kujunes ja arenes peategelase karakter.

Romaanis kujutatakse aadlikklassi mitmesuguste kihtide elu: pealinna aristokraatset seltskonda (I ja VIII peatükis), Moskva aadlit (VII peatükis) ja provintsimõisnikke (II ja V peatükis). Niihästi Peterburi hiilgavates salongides kui ka provintsi vanamoelistes härrastemajades on aadlike eluviis paheline.

Kirjanik rõhutab aadlikklassi äärmist konservatiivsust, kartust igasuguste uuenduste ees. Oneginit peetakse naabrite poolt peaaegu mässajaks, sest ta asendab oma mõisas teoorjuse raharendiga. Üksikasjadeni muutumatu ja vanamoealine on Moskva aadliseltskonna elu. Ainukesed uuendused, mida Peterburi suurilmas üksteise võidu omaks võetakse, on Pariisi ja Londoni moeudised.

Aadli elu on parasiteeriv; elu sisuks on ainult lõbutsemine ja tühised ajaviited. Nii elas Jevgeni isa, kes «võlgu sõi ja võlgu jõi, kolm ballipidu aastas andis ja lõpuni kõik läbi löi», lakkamatus pidutsemises möödub ka Jevgeni noorpõlv. Kitsas ja mannetu on huvide maailm. Onegini onu tegeles ainult kärbsepüüdmisega, ta ainukeseks raamatuks oli «vanavärki» kalender. Harimatus ja vaimne tardumus iseloomustab Tatjana nimepäeva külalisi. Tühine ja armetu on ka pealinna aristokraatne seltskond; väline «tülgas-tav kassikuld» ei suuda varjata tõelise, sisemise kultuuri puudumist. Suhtumine talupoegadesse on jõhker ja julm. Uht nimepäeva-

külalist nimetab Puškin «orja surmasilmuseks»; mõisnike kiskjalemust rõhutab ka Tatjana unenägu enne nimepäeva.

Tüüpilised maamõisnikud on ka Larinid. Tatjana ema, kes on majas täielik peremees, peab teenijate peksmist ja talupoegade nekrutiksandmist niisama endastmõistetavaks kui muude maja-pidamisasjade korraldamist. Larinite vanamoelist lihtsat perekonda kujutab kirjanik siiski südamlikumalt kui linna-aadlit.

Kirjaniku pilgu eest ei jää kõrvale ka need protsessid, mis toimusid XIX sajandi 10—20-ndate aastate eesrindlikumas aadlinoorsoos. Kasvab huvi Lääne-Euroopa valgustusfilosoofide vastu, leviavad inglise romantilise luuletaja Byroni vabadusaatelised teosed, sigineb rahulolematuse senise elukorralduse suhtes. Eesrindlikuma aadlinoorsoo pilk avardeb, ta hakkab kahtlema ja väljapääsu otsima. Romaani peategelane Onegin on üks nendest aadlinoortest, kelle jaoks senine elulaad muutub kammitsevaks ja mõtetuks. Onegini elusaatuse kaudu kujutab Puškin vene aadliintelligentsi vaimseid otsinguid dekabristide liikumise koidikul.

Jevgeni Onegin. Romaani nimikangelane Jevgeni Onegin on kõrgemasse aadliseltskonda kuuluv noormees. Ta on arukas ja loomult hea inimene, kuid tema kasvatus ei aita neid omadusi edasi arendada. Tavakohase prantsuspärase kasvatuses eesmärgiks on kujundada Oneginist seltskonnainimene. «Pool-naljatades» antud õppetunnid ei varustanud Oneginit püsivate teadmistega ja tööharjumustega. «*Eks kuidagi ja kuskilt ole me midagi kõik õppinud,*» — nii iseloomustab Puškin Onegini haridust. Seltskonnaeluks oli see aga küllalt piisav. Onegin valdas vabalt prantsuse keelt, võis vestelda kirjandusest ja majandusteadusest, ja kuigi ta ladina keel oli «täis konarust» ning «*maakera möödunud perioodid / ei huvitanud tolmu all*», siis see-eest «*Romulusest peale tal/me ajani kõik anekdoodid / jäid meelde.*»

Enam kui tõelisi teadmisi vajab seltskonnaelu oskust huvitavalt vestelda, moodsalt riietuda, hästi tantsida ja kergesti südameid vallutada. Kasvatus ja suurilm kujundasid ka Onegini iseloomujooni:

*Kui noorelt võis ta olla jahe,
ükskõikne, siiras, häbelik,
nii usaldav, nii vaikselt mahe
ja oh kui silmakirjalik!*

Jevgeni sukeldub lõbutsevasse suurilma-ellu, kus ta kiiresti äratatakse tähelepanu hästi kasvatatud ja meeldiva noormehena. Onegini päevad kulgevad lõpmatus lõbustustereas: uhkeldavad lõunasöögid, teater, külaskäigud, ballid, peod. Ent päevast päeva korduv pillerkaar muutub peagi tüütavaks. Lõbujaanu asendub tühjustunde, igavuse ja tusatujuga.

Onegin katsetab kirjutamisega, kuid «töö, karm ja raske, tüütas teda.» Ka lugemine ei kõida Jevgenit kauaks. Ta ei leia rahuldust

pakkuvat tegevust ja igavus ning tusk jäävad Onegini alalisteks kaaslasteks.

Pärinud onu mõisa, asub Jevgeni maale elama. Esialgu rõõmutunne vahelduse üle asendub siingi nukruse ja igavusega. Ei paku rahuldust majapidamisega tegelemine ega reformikatsed, talumatuks muutunud nürimeelsed ja tagurlikud naabrid.

Onegin on üksik, ent väärad eelarvamused ja egoism ei lase leida teed kaasinimeste juurde. Ta ei oska hinnata Tatjana lihtsat ja siirast armastust ning hülgab selle. Vääruhkus ei luba tal loobuda duellist Lenskiga ja tapab oma ainsa sõbra. Pärast pikki rännuaastaid kohtab ta uuesti Tatjanat ja kiindub temasse, kuid Tatjana jääb oma abielule truuks. Puškin loobub jälgimast oma kangelase edasist eluteed, mis on muutunud sihituks eksirännakuks.

Onegin on otsekui «üleliigne» inimene, kes ei suuda leida elus oma kohta. Mis on selle põhjus?

Loomu poolest head, ausat ja arenemisvõimelist inimest ei saanud kauaks kõita suurilma tühine elulaad. Ent kasvatus, haridus ja elutingimused ei nõudnud temalt mingisuguseid pingutusi ning jätsid ta ilma kõige vajalikumast elus — tööst. Aadlikuna jäi ta ületamatusse kaugusse rahvast ja ei suutnud seetõttu leida ainuõiget teed, s. o. teed ühiskondlikult kasuliku tegevuse juurde.

Onegini-taolisi väära kasvatused ja ebaterve ümbruse poolt mürgitatud andekaid inimesi leidis aadliklassi hulgas palju; ta on oma aja aadlinoorsoo tüüpiline esindaja.

Eelkõige Onegini kuhu andis Puškini romaanile tohutu suure ühiskondliku väärtuse. Jevgeni Onegin on esimene nn. üleliigsete inimeste reas, mis läbib kogu XIX sajandi vene kirjandust. Alates «Jevgeni Oneginist» «oli igal romaanil, igal poemil oma Onegin, s. t. jõudeolekule määratud, kasutu, teelt eksitatud inimene, oma perekonnale, oma maale võõras inimene, kes ei taha teha kurja ja on jõuetu tegema head, kes ei tee lõppude lõpuks midagi, kuigi võtab kõike käsile, välja arvatud kaks asja: esiteks, ta ei lähe kunagi valitsuse poolele, ja teiseks, ta ei oska kunagi minna rahva poolele.» (*Herzen.*)

Romaani teised tegelased. Vladimir Lenski on Oneginile täielik vastand. Onegin võrsus tüüpilises suurilma miljöös, Lenski kujunemisaastad möödusid välismaal. Oma rahvast ja elu tegelikkusest on ta veelgi kaugemal kui Onegin. Kui elus pettunud ja igavust tundev Onegin on tõmbunud iseenesesse, siis Lenski elab elukaugetes romantilistes unistustes. Lenski iseloomus on palju siirust ja õilsust; sõprus- ja armastustundeid peab ta pühaks. Lenski harrastab arutlusi filosoofilistel ja kirjanduslikel teemadel ning kirjutab romantilisi luuletusi. Elukauge ja unistleva Lenski tõsisem kokkupõrge elu karmi tegelikkusega lõpeb traagilise katastroofiga: ta hukub duellil Onegini käe läbi.

Ka Lenski kuulub oma aja aadliintelligentsi paremate esindajate hulka. Kuigi Puškin suhtub Lenskisse südamliku kaasaelamisega, mõistab ta teravalt hukka oma kangelase romantilise elu-

võõruse. Arutledes Lenski-taoliste karakterite võimalikke arenemisteid, viitab Puškin sellele, et Lenski oleks võinud peagi manduda tavaliseks provintsimõisnikuks.

Tatjana Larina kasvas vanalaadse eluviisiga kolka-
mõisniku majas. Elulaadi lihtsus, lähedus loodusele ja lihtrahvale, Larinite perekonnas valitsev sõbralik ja külalislahke õhkkond aitasid süvendada Tatjana iseloomu häid jooni. Juba lapsepõlvest alates kaldus Tatjana omaette mõtisklema ja unistama ning armastas loodust. Vaatamata heale läbisaamisele jääb Tatjana perekonnas võõraks; seevastu tunneb ta ennast kodus raamatute keskel. Ahnelt loeb ta inglise sentimentalistlike kirjanike raamatuid, mis oma elukaugusele vaatamata toidavad neiu loomupärast ausus- ja õiglustunnet. Tõsise ja mõtiskleva Onegini ilmumine ei saa tütarlast rahulikuks jätta: Onegini kuju kattub loetud raamatute järgi kujunenud ideaaliga ja äratab Tatjana armastuse. Siiras Tatjana tunnistab avameelselt oma armastusest Oneginile. Viimase eitav vastus on neiuale raskeks hoobiks ning purustab ta unistused. Ent karm kokkupõrge eluga ei hävita teda nagu Lenskit ega muuda kasutuks erakuks nagu Oneginit. Tatjana karakter karastub, ta õpib paremini tundma elu ja inimesi. Mõistes, et elu ei täida ta õnnelootusi, ei luba Tatjana väärikus ja kohusetunne tal ei teisi ega ennast petta kättesaamatu õnne illusioonidega. Väärikalt lükkab ta tagasi Onegini armuavalduse.

Tatjana tervikliku ja harmoonilise karakteri kujunemist jälgib Puškin sügava kaasaelamisega ja soojusega.

Olga on erinevalt oma õest pinnalise ja puhta hingemaailmaga provintsikaunitar. Varsti pärast Lenski surma läheb ta mehele, «korrates oma ema väikeste muudatustega, mida nõudis aeg».
(Belinski.)

Romaani kesksete tegelaste hulka kuulub ka autori kuju. Autor ei ole mitte ainult oma kangelase elusaatuse registreerijaks, vaid elab nendele kaasa kui lähedalseisev inimene. Ta nimetab Oneginit oma sõbraks, armastab Tatjanat ning säilitab Lenski luuletusi.

Romaani kompositsioonist. Romaan koosneb kaheksast peatükist; esialgse kavandi kohaselt kirjutatud üheksast peatükist muutis kirjanik teose viimistlemisel ühe (Onegini rännakud) romaani lisaks. Puškin töötas ka kümnenda peatüki kallal, kusta kujutas Oneginit dekabristide seas, kuid hävitas selle.

Esimesed kolm peatükki moodustavad sissejuhatuse, ekspositsiooni. Kirjanik tutvustab siin oma romaani peategelasi: esimene peatükk on pühendatud Oneginile, teises jutustatakse Lenskist, kolmandas — Tatjanast. Romaani põhiintriigi (Onegin — Tatjana) sõlmituseks on Tatjana kiri Oneginile (III peatükis). Järgnev tegevus muutub elavamaks ja pingelisemaks ning seostub kõrvalintriigiga (Onegin — Lenski), mille kulminatsiooniks on kahevõitlus ja Lenski surm. Romaani põhiintriigi kulminatsiooniks on VIII peatükis esitatud Onegini ja Tatjana kohtumisstseen, millele järg-

neb lõpplahendus. Viimastes peatükkides tõuseb Onegini asemel keskele kohale Tatjana kuhu.

Kõrvuti eepilise osaga (tegelaste ja nende elusaatuse kujutamine) on romaanis rohkesti lüürilist elementi arvukate lüüriliste kõrvalepõigete näol, milles autor esitab oma mõtisklusi ning arutleb paljusid kirjanduslikke, ühiskondlik-olustikulisi ja teisi probleeme.

«Jevgeni Oneginit» kui järjekindlalt realistlikku teost iseloomustab elu kujutamise ulatus, tegelaste hingemaailma peen analüüs, nende käitumise psühholoogiline põhjendatus.

Autori kunstikavatsuslikud eesmärgid tingisid ka uutlaadi stroofivormi loomise. Nn. «Onegini stroof» koosneb 14 värsireast omapärase riimiskeemiga (*ababccddeffegg*). Romaani värssidest õhkub haruldast keeleilu, elegantsi ja musikaalsust.

PUŠKINI PROOSA.

Puškin on vene realistliku proosa rajaja. Tema proosaloomingu paremikkku kuuluvad «Belkini jutustused» (1830), «Dubrovski» (1833), «Padaemand» (1834), «Kapteni tütar» (1835). Puškin seadis proosaloomingu põhimõtteks täpsuse, mõtterikkuse ja lühiduse ning andis neist lähtudes suurepäraseid eeskujusid kogu hilisemale vene proosakirjandusele.

Jutustustekogu «**Belkini jutustused**» kuulub viljakal Boldinosügisel loodud teoste hulka. Kogu sisaldab viis jutustust, mis annavad tõepäraseid pilte mitmesuguste ühiskonnakihtide elust — provintsi ohvitserkonnast («Lask») ja mõisnikest («Talutüdrukpreili», «Tuisk»), väikeametnikest («Jaamaülem») ja käsitöölisest («Puusärgitegija»).

Tähtis koht on nende seas jutustusel «**J a a m a ü l e m**». Teenistusesdeli kõige madalamal astmel seisva postijaamaülema Vörini elu on täis kibedaid askeldusi, mida võrtsitab ninakate reisijate sõim. Ainsaks rõõmuks on talle tütar Dunja, kuid selle meelitab endaga kaasa juhuslik läbisõitja, noor husaar. Kannatav vanake rändab tüdrit otsides jalgsi Peterburi ja leiab lõpuks tütre asukoha, kuid husaar viskab ta jultunud välja. Hingepõhjani vapustatud Vörin hakkab jooma ja sureb.

Oma temaatikaga ning demokraatliku suunitlusega avas «Jaamaülem» uue lehekülje vene proosa ajaloos: ta tõi kirjandusse elu raskustes kannatava «väikese inimese».

«KAPTENI TÜTAR»

Puškini tähelepanu köitis Venemaa talurahvaliidumise ajalugu, eriti Pugatšovi sõda, mida ta õppis põhjalikult tundma. Ta uuris arvukaid arhiivimaterjale Pugatšovi liikumise kohta ja külastas 1833. aastal talurahvasõjaga seotud paiku: Kaasanit, Orenburgi,

Uralskit. Kogutud materjali kasutas ta ajaloolise uurimuse «Pugatšovi ajalugu» ja jutustuse «Kapteni tütar» kirjutamisel.

Jutustus «Kapteni tütar» ilmus 1836. aastal. See on Puškini proosaloomingu silmapaistvamaid saavutusi.

Jutustuse süžeealine põhiplaan. Anda tõepärane pilt Pugatšovi ülestõusust oli keerukas ja raske ülesanne, liiatigi kirjanikule, kes oli ilmses ebasoosingus ja poliitiline kätvlusalune. Oma vaateid ja hinnanguid talurahvaliidikumisele ei võinud Puškin väljendada otsest, kuna see oleks kaasa toonud teose ärakeelamise ning saanud autorile saatustlikuks; need pidid teosest kaudselt välja kasvama, andmata võimalust kirjaniku süüdistamiseks poliitilises ebaustavuses. Sellest on tingitud jutustuse süžeealise plaani omapära.

«Kapteni tütar» on ühtaegu ajalooline teos Pugatšovi ülestõusust ja perekonnajutustus maa-aadlik Pjotr Grinjovi elust. Puhtvormiliselt on jutustuse peategelaseks ainult Pjotr Grinjov, kes mina-vormis jutustab oma noorpõlvest ning abiellumisest kapten Mironovi tütre Mašaga. Ajaliselt langevad need sündmused Pugatšovi ülestõusu aastaisse. Ent ülestõus pole kaugelti mitte ainult taustaks süütule perekonnajutustusele. Talurahvaliidikumise võimas laine haarab ka Grinjovi oma keerisesse ning selle kaudu avaneb kirjanikul võimalus ulatuslikult valgustada ülestõusu ja ta juhti. Pugatšov tõuseb jutustuses keskele kohale: temaga on seotud kõikide teiste tegelaste elusaatus. Kuna jutustus esitatakse Grinjovi märkmete kujul, on kirjanikul võimalus Pugatšovile hinnanguid anda näiliselt hoopis süütumal kujul, sest Grinjovi suhu sobivad niihästi siirad poolehoiuavaldused Pugatšovile kui ka truualamlilikud kinnitused ustavusest keisrinnale.

Talurahva ülestõus ja Pugatšovi kuju. Puškini kaasaegsed reaktioonilised kirjanikud ja ajaloolased kujutasid talurahva õiglast võitlust kuritegeliku mässuna ja selle juhti metsiku roimarina. Puškin andis ülestõusust ja Pugatšovist õige kujutuse.

Puškin valgustab, kuigi põgusalt, ülestõusu tõelisi põhjusi: talurahva, eriti ääremaade rahvastiku ränka ekspluateerimist, Jaiki kasakate rahutuste julma mahasurumist, seadusega peaaegu piiramatut omavoli, ebainimlikkust, õiglusetust. Selle üheks kohutavaks näiteks on vangistatud baškiir Belogorski kindluses.

Rahva hinges sädemena hõõgub viha paisus 1773. aastal jõuliseks ülestõusuleegiks. Surnud keisri Peeter III nime all ülestõusu etteotsa astunud kasaka Jemeljan Pugatšovi ümber koondus tuhandeid rõhutatud talupoegi, kasakaid ja Uraali kaevanduste orje. Nagu jutustuses kujutatud Belogorsk, langes Pugatšovi kätte üks kindlus teise järel; kasakaväeosad läksid sageli tervete üksuste kaupa ülestõusjate poolele ning elanikud tervitasid Pugatšovi kõikjal soolaleivaga.

Ent ülestõus lõppes ikkagi kaotusega. Halvasti relvastatud, väljaõpetamata ning nõrga distsipliiniga talupojavägi ilmutas mehisust peamiselt oma koduümbruses; esimeste tõsisemate lüüa-

saamiste järel hakkas ta kiiresti lagunema. Švabrini-taoliste äraandjate käe läbi langes Pugatšov tsaarivõimude kätte.

Puškini suurepäraseks saavutuseks jutustuses on Pugatšov ikuks. Tema astumine jutustusse on seotud sümbolse looduspildiga: kõike mattev ja pimestav lumetorm ennustab ärevaid sünd-

V. Vaskovski gravüür.

musi. Pugatšov on veresidemetega seotud rõhutud talurahvaga ning kehastab ta paremaid omadusi. Sellele viitab ka tormiööl nähtud unenägu, milles Pugatšov ilmub Grinjovi ette aheldatud ja allasurutud rahva võrdkujuna.

Juba esimesel kohtumisel Pugatšoviga rõhutab kirjanik tema häid külgi: kergesti leiab taibukas rändur tee ning juhatab eksinud teelised abivalmilt postijaama. Lugeja heatahtlikku suhtumist ja huvi süvendab seejärel esitatud Pugatšovi portree. Järgnevates sündmustes lisab kirjanik oma kangelasele uusi jooni.

Pugatšov on küll kirjaoskamatu, kuid loomupäraselt andekas ja tark inimene. Astunud ülestõusu etteotsa, loob ta oma vägedes eduks hädavajaliku distsipliini ning ründab julgelt tsaarivägesid. Tema lahinguplaanid on hästi läbi kaalutud, julged ja ootamatud. Küllalt hästi teades, mis teda ebaõnnestumise korral ootab, ei kõhkle Pugatšov hetkekski. Tema julget võitlejaloomust selgitab Grinjavile jutustatud kirgiisi muinasjutu allegooria: selle asemel et kolmsada aastat raipest elada, on parem üksainus kord värskest verest söönuks saada; siis aga tulgu, mis jumal annab!

Pugatšov õiendab karmilt arveid rahva vaenlastega, nagu seda nõuab võitluse loogika. Ent talle saab enam ette heita pehmust kui julmust: suuremeelselt vabastab ta Grinjovi, kuigi viimane tahab minna vaenlase leeri.

Pugatšovi inimlikkus ja suuremeelsus avanevad veel selgemini

võrdluses vastasleeri tegelastega. Sakslasest kindral suhtub ükskõikselt Grinjovi palvesse, Pugatšov aga sõidab isiklikult Belogorski, et Mašat Svabrini käest vabastada. Tühise heateo pärast kingib Pugatšov Grinjovile elu ja vabaduse, aga tsaarivõimude

P. Sokolovi joonis (1891).

poolt heidetakse Grinjov põhjendamata süüdistuse alusel vanglasse. Kõikides võrdlustes tõuseb Pugatšov oma vaenlastest kõrgemale.

Grinjov. Simbirski kolkamõisas elava erumajori poeg Pjotr Grinjov on sümpaatne nooruk. Ema õrn hoolitsus, ratsasulase Saveljitši kasinad õpetused ja õiglust armastava isa karm nõudlikkus moodustasid kokku ta kasvatus; koduõpetajaks palgatud prantslasest juuksur Beaupré (loe: bopree) ei jõudnud sellele ei olulist juurde lisada ega ka kuigivõrd kahju teha. Kuueteistkümnenda aastana saatis isa Pjotri kaardiväepolgu asemel Orenburgi vana sõjakaaslase juurde teenima, andes kaasa järgmise õpetuse: «Teeni üstavalt seda, kellele oled truudust vandunud; kuula ülemuse sõna; ära lipitse nende ees; ära teenistuses ette tiku; ära teenistusest kõrvale põikle; ja pea meeles vanasõna: riideid hoia uuest peast, au noorest east.» Nii astub Pjotr ellu, mis peagi paiskab ta tormiliste sündmuste keerisesse. Grinjov karastub nendes kiiresti ja mehistub.

Isa õpetussõnu püüab ta alati täita. Aumehena astub Grinjov välja solvatud Maša kaitseks, kohkumata isegi kahevõitlusest. Ta on valmis sunnitööle minema, püüdes Mašat hoida kohtuprotses-

sist. Pugatšovi kallaletungi puhul Belogorski kindlusele käitub Grinšov vapra ohvitserina ning pääseb hukkamisest ainult õnneliku juhuse läbi. Isa õpetuse kohaselt peab ta aadliku kohuseks truult teenida oma keisrinnat ning üleminek Pugatšovi poolele on tema tõekspidamiste järgi võimatu. «Minu elu seisab sinu käes: lased mul minna — aitäh sulle; käsid hukata — olgu jumal sulle kohtumõistjaks; mina aga olen sulle tõtt öelnud,» vastab Grinšov julgelt Pugatšovi ettepanekule.

Järgnevad sündmused viivad Grinšovi Pugatšoviga lähedasse kokkupuutesse. Grinšov kogeb suuremeelsust ja heatahtlikkust ning hakkab teda inimesena hindama. «Miks mitte öelda tõtt?» kõneleb Grinšov Maša vabastamise järel. «Sel hetkel sundis tugev kaastundepuhang mind tema poole hoidma.» Kuid aadlikuna ei mõista ta Pugatšovi võitluse õilsaid eesmärke; klassiomane arusaamine aust ja truudusest sunnivad teda jääma rahva vaenlaste leeri.

Kõrvaltegelased. Saveljitšiga paneb Puškin aluse huvitava teenrikujude galeriile vene XIX sajandi kirjanduses. Heasüdamlik Saveljitš on pärisori mitte ainult oma seisundi poolest; pärisorjalik on ka ta mõttelaad ja suhtumine elusse. Ennastohverdava truudusega teenib ta oma hoolealust, osutades mõnikord oma lihtsameelses liigagaruses peaaegu karuteeneid.

Traagiline on Mironovite elusaatus. Lihtsõdurist ohvitserikraadini väljateeninud kindluseülem, aus ja pehmeloomuline Ivan Mironov hukkub võitluses nende vastu, kelle hulgast ta isegi on pärit. Sama saatus tabab ka ta energilist naist, kes on kindluse tegelikuks komandandiks.

Mironovite tütar Maša kuulub samuti jutustuse kõrvaltegelaste hulka, kuigi tema järgi on jutustus pealkirjastatud. Maša on lihtne ja siiras tütarlaps, kelle moraalsed tõekspidamised on kõigutamatud. Naiseliku õrnuse kõrval on temas palju kindlameelsust ja otsustavust.

Alatu Svabrin ning kergemeelne Zurin täiendavad aadliklassi iseloomustust.

ÜLEVAADE DRAAMALOOMINGUST.

Puškinile kuulub tähtis koht vene draamakirjanduse arengus. Tema draamaloomingu tippsaavutus — tragöödia «Boriss Godunov» — oli esimesi realistlikke lavateoseid vene kirjanduses.

Näitekirjanduse alal seadis Puškin endale eeskujuks suure inglise draamaklassiku Shakespeare'i, kelle loomingus ta hindas «iseloomude vaba ja avarat kujutamist ning lihtsust». Shakespeare oli Puškinile eeskujuks ka suurte ühiskondlike probleemide käsitlejana.

Tragöödia «**Boriss Godunov**» (1825) põhiteemaks on isevalitsuse ja rahva suhted, rahva osa ajaloos. Teose tegevus toimub XVII sajandi alguses, tsaar Boriss Godunovi valitsemisajal.

Tsaar Fjodori surma järel valivad bojaarid uueks tsaariks Boriss Godunovi. Kõheldes võtab Godunov trooni vastu; ta hinge koormab troonipärija tapmise ränk veresüü ja ta kardab. Godunov on tark ja kogenud riigimees, ent tema valitsemisaeg ei kujune õnnelikuks; rahvas suhtub Borississe umbusklikult, süüdistab teda troonipärija tapmises ja koguni mitmesugustes hädades, milles Godunov on tegelikult süütu. Kõik see muudab Borissi elu sügavalt traagiliseks. Rahva suhtumine määrab Godunovi saatuse.

Stseen ooperi «Boriss Godunov» lavastusest RAT «Estonias».

Hämara kloostrikongi häirimatus rahus kirjutab vana munk Pimen kroonikat. Pimeni käest kuuleb noor munk Grigori, et Borissi poolt tapetud troonipärija oleks nüüd temaealine noormees. Grigoris viirastuvad rahutud pildid; ühel ööl põgeneb ta kloostrist, kuulutab enda Dimitriks, kes olevat Borissi käest pääsenud, ja astub Poola šlahta toetusel Godunovi vastu sõtta. Vale-Dimitri pealetung on edukas, sest rahvas ei poolda Borissi. Võimujanusine Vale-Dimitri jõuab Moskvasse ning teda pooldavad bojaarid kuulutavad ta tsaariks. Ent rahvas vaikib... Rahvas määrab ka Dimitri saatuse: nagu ajaloost teada, tapeti ta vähem kui aasta pärast.

Puškin lahendas õigesti probleemi rahva osast ajaloos. Seadnud rahva oma tragöödia peategelaseks, näitas Puškin, et temale kuulub ajalookäigus peamine osa. Tragöödia kirjutamise ajal, millal eesrindlikes aadliringkondades levis rahulolematuse isevalitsuse vastu, oli sellest ajaloolisest teosest väljakasvav järeldus selgesti tajutav.

Pole ime, et Puškinile tehti tragöödia ettelugemise pärast karm noomitus ning selle ilmumise järel alustas reaktsooniline kirjan-duskriitika mahategevat klaperjahti.

Tragöödia «Boriss Godunov» oli novaatorlik teos. Puškin astus julgelt üle klassitsistliku tragöödia žanrinõuetest, esijoones kolme ühtsuse nõudest; tegelastik on laiahaardeline, arvukas tegelaskon-nas on esindatud mitmesugused sotsiaalsed kihid, rahvas on tra-göödiasse toodud otsustava jõuna, teoses on ühendatud traagilised, olustikulised ja koomilised stseenid. Tragöödia tegelaskujud — Boriss, Grigori, Pimen jt. — on eredalt individualiseeritud, mitme-külgselt väljajoonistatud karakterid. Realism peegeldub ka teose keeles.

Boldino-sügisel kirjutas Puškin kuus lühemat draamateost, mida on hakatud nimetama «väikesteks tragöödiateks». Nen-des süveneb kirjanik inimhinge keerukatesse ja vastuolulistesse nähtustesse, analüüsib mitmesuguseid inimtundmusi ja kirgi: kade-dust («Mozart ja Salieri»), ihsust («Ihnus rüütel»), armastust ja meelelisust («Kivist külaline», «Pidu katku ajal»).

«Väikesed tragöödiad» kuuluvad koos «Boriss Godunoviga» maa-ilmakirjanduse meistriteoste hulka.

PUŠKINI LOOMINGU TÄHTSUS.

Puškini astumisega kirjanduse areenile lõppes vene kirjanduse eelmine periood. Kriitiliselt hinnates oma eelkäijate saavutusi, võt-tis Puškin omaks, jätkas, süvendas ja arendas ainult parimaid tra-ditsioone. Oma loominguga pani ta aluse vene rahvusliku kirjan-duse kõikidele olulisematele peajoonetele ning määras kirjanduse edaspidise arenemise suuna.

Puškin viis vene kirjanduses võidule realismi. Ta ühendas vene romantika kõrge värsikultuuri sügavalt realistliku elutunne-tusega. Ühel ajal Balzac'iga (Prantsusmaal) oli ta maailmakirjan-duses realismi rajajaid.

Puškinist alates on vene kirjanduse põhijooneks rahvalik-kus. Puškini loomingu rahvalikkus väljendub teoste temaatikas ja probleemistikus, vene olustiku ja iseloomude tõepärases kujuta-mises ning keeles.

Puškini looming oli ja on kõrge ideelisuse eeskujuks. Temast alates on vene eesrindlik kirjandus alati olnud vahedaks ühiskondlikuks võitlusrelvaks.

Puškin etendas teedrajavat osa kirjanduse temaatilisel ja žanrilisel avardamisel. Ta andis vene kirjandusele suurepäraseid näidiseid kõigi žanride — luuletuse, poemi, romaani, jutustuse, draama, muinasjutu jne. — alal ning tõstis kõrgele kir-janduse kunstilise taseme. Eriti tuleb tunnustada Puškini meister-likku värssi.

Puškin lõi vene kirjanduskeele.

Suure vene kirjaniku nimi on tuntud ja armastatud kogu maailmas. Tema teosed on kirjanduslikeks õpperaamatuteks kõikide rahvaste kirjanikele.

A. Puškini mitmekülgne looming on pakkunud viljastavat ainet ka teistele kunstialadele, eriti muusikale (P. Tšaikovski ooper «Jevgeni Onegin», Mussorgski ooper «Boriss Godunov», M. Glinka ooper «Ruslan ja Ludmilla», B. Assafjevi ballett «Bahtšissarai purskkaev» jt.).

M. LERMONTOV

(1814—1841)

M. Lermontov jätkas Puškini ajastu kirjanduse üllaid traditsioone ja seadis oma loomingu lipukirjaks kõrged vabaduseideaalid. Selgemini kui ükski teine tema kaasaegne kajastas Lermontov oma loomingus XIX sajandi 30—40-ndate aastate eesrindlike inimeste ideelisi ja kunstilisi püüdlusi ning otsinguid.

ELUKÄIK.

Lapsepõlv. Mihhail Jurjevitš Lermontov sündis 14. oktoobril 1814. aastal Moskvas. Tulevase kirjaniku lapsepõlv möödus emapoolse vanaema J. Arsenjeva mõisas, Pensa kubermangus asuvas looduslikult kaunis Tarhanõs.

Mihhail ei olnud veel kolmeaastane, kui ta ema suri. Vahekord isa ja vanaema vahel polnud varemgi hea: rikkasse ja nimekasse aadlisuguvõssa kuuluv vanaema polnud rahul oma ainukese tütre abiellumisega armee erukapteni, vaesunud Tuula mõisniku Juri Lermontoviga. Pärast abikaasa surma lahkus Juri Lermontov Tar-

hanõst, jättes Mihhaili vanaema juurde. Sagedased tülid Mihhailile lähedaste inimeste vahel ulatusid ka poisi kõrvu ja tumestasid ta lapsepõlveaastaid. Mihhailil ei olnud vendi ega õdesid, ta kasvas ilma omaealiste mängukaaslasteta. Kõik see soodustas kalduvust mõtisklemisele ja unistamisele.

Nagu aadliperekondades tavaks, palgati ka Mihhaili õpetajaks välismaalased. Poeet kõneleb hiljem kahetsusega, et tal ei ole olnud niisugust hoidjat, nagu oli Puškinil: lihtsat vene inimest, rahvajuttude ja -laulude ammendamatu küllusesarve. Ent kuigi Lermontovi kasvatati võõraste eeskujude järgi ja võõraste poolt, ei suutnud see teda rahvast eemaldada.

Juba varases lapseas tutvus Lermontov talupoegade elu-oluga. Nii Tarhanõs kui ka naabermõisates valitsev ülekohus ja ebaõiglus riivasid poisi hinge. Talupoegade jutustustest kuulis ta Pugatšovi ülestõusust, mis oli ulatunud ka Pensa kubermangu. Esimesi kunstielamusi pakkusid kaunid vene rahvalaulud.

Lapsena oli Lermontov nõrk ja haiglane. Tütrepoja tervise pärast muretsev vanaema viis poisi kolmel korral Kaukaasia tervisevetele. Kolmas Kaukaasia-reis kujunes unustamatuks elamuseks. Kaukaasia majesteetlik loodus, tervisevetel viibivate ohvitseride jutustused vapratest mägilastest ja lahingutest nende vastu, mitmesugused huvitavad inimtüübid — kõik see avardas tugevasti poisi kujutlusvõimet.

Pärast Kaukaasiast tagasitulekut algas korrapärane õppetöö. Tulevase kirjaniku ees avanes raamatute maailm. Raamatud ja prantslasest koduõpetaja jutustused maalisisid silme ette pilte suurtest ajaloolistest sündmustest, Napoleonist ja 1812. aasta Isamaasõjast.

Kuid Lermontov huvitus ka kaasaja sündmustest. Tarhanõsse ulatusid kuuldused ülestõusust Senati väljakul ja selle julmast mahasurumisest. Lermontovi vanaema kaks venda olid seotud dekabristidega ja võib arvata, et Tarhanõs jälgiti 1825. aasta traagilisi sündmusi tähelepanu ja pinevusega.

Õpinguaastad Moskvas (1828—1832). 14-aastasena astus Lermontov Moskva ülikooli juures asuvasse aadlike pansioni, kus töötas silmapaistvaid õppejõude ja valitses vabameelsem õhkkond. Pansioni-aastail ärkasid Lermontovi kirjanduslikud huvid. Ta võttis osa pansionis väljaantavate käsikirjaliste ajakirjade tööst. Valmisid esimesed kirjanduslikud katsetused.

Pansion oli vabameelsete meeleolude tõttu tsaarivalitsusele pinnuks silmas ja muudeti tavaliseks kepidistsipliiniga gümnaasiumiks. Protestiavaldusena palus Lermontov end pansionist lahkuks lageda.

1830. aasta sügisel astus Lermontov Moskva ülikooli kõlbluse ja poliitika teaduskonda, kust ta peagi siirdus keeleteaduskonda. Kuna professorite loengud ei pakkunud rahuldust, langes pearõhk iseseisvale enesetäiendamisele.

Lermontoviga üheaegselt õppisid Moskva ülikoolis Herzen,

Belinski, Ogarjov ja paljud teised tulevased vene kirjanikud ja ühiskonnategelased. Üliõpilased korraldasid vaidlusõhtuid, lugesid keelatud kirjandust, sepißesid protestiavaldußi tagurlike professore vastu. Lermontov võttiß üliõpilaste üritußest aktiivselt osa. Vaimußtatult tervitas ta Prantsuße 1830. aasta revolutsiooni.

Pansioni- ja ülikooliaastad kandsid paljutöötavat loomingußil vilja. Noorukist poeet kirjutas mitußada luuletuß, lißaks veel poeeme ja draamasid. Nende hulgas on küpßeid kunßtiteoßeid (luuletuße «Ma pole Byron», «Soov» jt.). Tulihingeliße poeedi lemmikmotiiviß on vabadußiha ja protest rõhumise vastu («Türklaße kaebed»). Neil aastail algas töö poemi «Deemon» kallal, miß keßtis elu lõpuñ. Lermontov oli varasest noorußeß innukas teatriharrastaja; teda kõißsid eriti Schilleri ja Shakespeare'i draamad.

Lermontovi vahekord ülikooli juhtkonnaga oli pinev. 1832. aastal soovitati tal ülikooliß lahkuða. Asjaolu, et Lermontov ei ilmuñud eksameile, andiß ülikooli administratsioonißle sobiva ettekääñde tema kußtutamiseks üliõpilaste nimekirjast. Samal viißil kõrvaldati ülikooliß aasta varem V. Belinski.

Esimene Peterburi ajajärk (1832—1837). Lermontov lahkuß talle armsaks saanuð Moskvast raske südamega. Peterburi, kuhu ta koos vanaemaga siirduß, ei meeldinuð poeedile; ta pidaß seda ametniße ja sandarmite linnaks.

Peterburi ülikooli Lermontovi vastu ei võetuð ja ta astuß all-ohvitseride kooli. Kirjanik nimetas neid aastaid «hirmsateks». Tõepoolest, kool kujutas endast mõttetu kepidißtipliini ja drilliga kaßarmut. Ißei raamatute luge mine — peale õpikuße ja määrußtiße — oli keelatud ning junkruð kulutaßid oma vaba aja prassiñguteß ja jandißtamiseß.

Ent ka niisuguteß ebaßoodsateß tingimuteß ei loobunuð Lermontov kirjandußlikeß harrastußeß. Muu hulgas kirjutas ta sel ajal Pußatßovi üleßtõußu kujutava jußtußtuße «Vadim».

1834. aasta sügißel ülendati Lermontov ohvitseriiks ja määrati hußaari polku, mille aßukohaks oli Tsarskoje Selo. Teenißtußeß vabal ajal viibiß ta Peterburis.

Eßialgu sukelduß Lermontov suurilma lõbußasse selßskonnaellu. Kuid ballid, pidußöögid, maskeraadid, kooviißbimiseð kõißsid kirjaniku siiski vaid lühikeßeß ajaks. Väliße hiilguße alla peiðetud tühißuß, vaimuße huvið puudu mine, väiklane intriigitse mine ja labasuß muutuißid Lermontovißle vastu meelßeß. Tõelißt rahuldust leiðiß ta loomingußlißeß tööß. Aastail 1835—1836 lõi Lermontov terve rea suurepäraßeid teoßeid, nagu draama «Maskeraad», lõpetamata jußtußtuße «Vürßtinna Ligovskaja», luuletuißi ja teiße teoßeid.

Väljasaadetuna Kaukaaßias (1837—1838). 1837. aasta veebruaris leviß Peterburis kulutußlena teade Pußkini duellißt d'Antheß'iiga ja luuletaja surmaßt. Lermontov oli vapußtatud oma suure eßekuju traagißißeß saatußeß. Nende mee leoluðe ajal süñdiß luuletuß «Poeedi surm». Saanuð mõne päeva päraßt teada, et

õukonnas ja kõrgemas seltskonnas irvitatakse kahjurõõmsalt Puškini surma üle, lisas Lermontov oma luuletusele 16 lõppvärssi, millesse valas kogu viha poeedi surma tõeliste süüdlaste vastu. Kirglikust süüdistusest õhkuv luuletus, mis levis käest kätte, saadeti ka tsaarile pealkirja alla «Üleskutse revolutsioonile». Märtsi alguses areteeriti Lermontov ja viidi peatselt üle tragunipolku, mis võitles Kaukaasias mägiraHVaste vastu. Tsaari lootus, et Lermontov hukub mägilaste kuulide all, siiski ei täitunud — Lermontovil ei tulnudki seekord lahingutest osa võtta.

Lermontovi maja-muuseum Pjatigorskis.

Pjatigorskis tutvus Lermontov Belinskiga, Stavropolis ja Tiflisis (Tbilisis) dekabristidega, nende hulgas poeet A. Odojevskiga, kellega sai heaks sõbraks.

Üldse mõjutas Kaukaasia kirjanikku tugevasti. «Kaukasus muutus tema poeetiliseks kodumaaks,» märkis Belinski. Lermontov õppis tundma oma vabaduse eest võitlevaid vapraid mägilasi, tutvus nende elu-olu ja rahvaluulega. Samuti tutvus ta mitme gruusia ja aserbaidžaaani kirjaniku ja kultuuritegelasega. Kaukaasia — tema loodus, inimesed, rahvaluule — andis Lermontovile ainet paljudeks teosteks («Deemon», «Mtsõri», «Meie aja kangelane» jt.).

Lermontov ei jäänud sel korral Kaukaasiasse kauaks. Kasutades oma laialdasi sidemeid, saavutas vanaema tsaarilt järeleandmise:

Lermontov viidi üle Novgorodis asuvasse polku. 1838. aasta aprillis anti talle täielik andestus.

Taas Peterburis (1838—1840). Lermontov, nüüd juba nimekas luuletaja, pöördus Peterburi tagasi. Väline lahkus, meelitlev tähelepanu, millega teda ümbritseti kõrgemas seltskonnas, ei lepitnud poeti õukondlike ringkondadega. Suhtumine kõrgemasse seltskonda jäi vaenulikuks.

Seevastu veetles Lermontovi kirjanike maailm, kust ta tutvuskond üha laienes. Vestlused kirjanike, heliloojate ja kunstnikega olid seltskondliku suhtlemise päikesepaisteliseks pooleks. Loominguline tegevus avarduv ja tiheneb. Ilmub hulk tõelisi luulepärlid, nagu «Poeet», «Mõtisklus», «A. I. Odojevski mälestus», romaani «Meie aja kangelane» peatükid jt. Lermontovi vabadusihast ja vana maailma hukkamõistust õhkuvad teosed ärritasid tsaarivalitsust. Kirjaniku tagakiusamine elustus taas. Tema ümber punuti mitmesuguseid intriige ja sepitseti laimu.

Teistkordne pagendamine Kaukaasiasse ja duell (1840—1841). Ühe vaenlase poolt sepitsetud intriigi tagajärjeks oli duell Prantsuse saadiku poja Barante'iga (loe: barant). Duell lõppes õnnelikult: Barante ei tabanud, Lermontov aga tulistas õhku. Ent see andis tsaarile hea võimaluse Lermontovi Peterburist kõrvaldamiseks. Kirjanik areteeriti ja viidi tsaari otsuse põhjal üle Kaukaasia mägilaste vastu sõdivasse jalaväepolku. Enne ärasõitu Kaukaasiasse külastas areteeritud poeti kriitik V. Belinski. Nad vestlesid elavalt ligi neli tundi. «Milline sügav ja võimas hing! Kui õigesti ta suhtus kunstisse, kui sügav ja vahetult puhas ilu tunnetus! Oo, temast saab vene poeet, niisama kõrge kui Ivan Suur! ... Ma vaidlesin temaga ja nägin rõõmuga tema mõistusepärasest, külmas ja kibestunud suhtumises ellu ja inimestesse sügavat usku nende mõlema väärtusesse.» Nii kirjutas Belinski kohtumise muljetest.

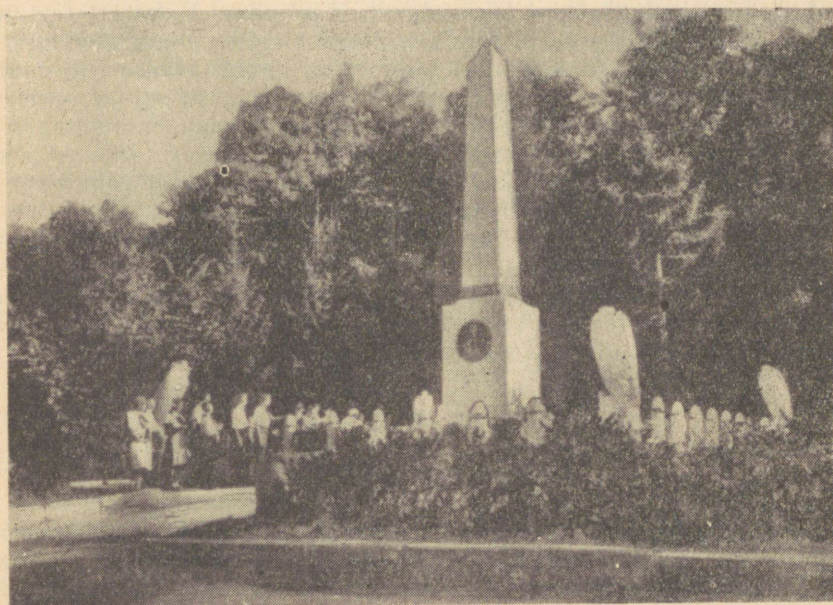
Kaukaasias võttis Lermontov 1840. aasta juulist kuni hilissügiseni osa lahingutest mägilaste vastu. Ka seekord jooksis tsaari lootus liiva: Lermontov ei hukkunud lahinguis. Väljapaistva mehise ja vapruse eest esitati ta mitmel korral ordeni saamiseks, kuid ettepanekut ei kinnitatud.

Sõjaväeteenistus mõjus poeedile rõhuvalt ja vastumeelselt. Ta unistas erruminekuist, kuid Peterburis vastati sellekohasele palvele eitavalt. Vanaemal õnnestus talle hankida vaid puhkus sõiduks Peterburi. Poeet kasutas lühikest Peterburis viibimise aega, et veelkordselt taotleda luba erruminekuks, kuid kõik katsed jäid tulemuseta. Tuli Kaukaasiasse tagasi pöörduda.

Tagasiteel peatus Lermontov Pjatigorskis ja jäi sinna ravile. Suveks tervisvetele sõitnud pealinna kõrgema seltskonna esindajate hulgas oli palju kirjaniku vaenlasi. Tsaari moraalne toetus julgustas neid Lermontovi kõrvaldamiseks võimalusi otsima. Sobiv

¹ Ivan Suur — kellatorn Moskva Kremlis.

isik leiti Lermontovi sõjakoolikaaslase major Martõnovi näol. Lermontovi pilkesalmid ja karikatuurid tühise, keigarliku Martõnovi kohta andsid põhjuse intriigiks kirjaniku vastu. Martõnov kutsus luuletaja kahevõitlusele, mis toimus 27. juulil 1841. aastal Pjatigorski lähedal Mašuki mäe jalamil. See ei olnudki õieti duell, vaid ettekavatsetud poliitiline mõrv. Tingimused olid erakordselt ras- ked: kolm lasku kümne sammu kauguselt. Õnnelik juhuse ei võinud siin enam kaasa rääkida, üks vastastest pidi langema.

Lermontovi duellikoht Pjatigorskis.

Lermontov püüdis tühisest põhjusest tekkinud tüli lõpetada. Kuid ülesässitatud Martõnov teadis, et teda ootab kõrgemate ringkondade soosing, ega nõustunud leppimisega. Lermontovil tuli alustada. Ta tulistas suuremeelselt õhku. Kuid Martõnov ei olnud niisugust suuremeelsust vääriv inimene: mõrvari kuul tabas poeeti otse südamesse ja ta langes nagu niidetuna. Puhkes tugev äike ja vihm. Kõik kiirustasid ärasõiduga, jättes tapetud Lermontovi duellipaigale...

Alles hilja õhtul toodi luuletaja surnukeha Pjatigorskisse ja maeti mõne päeva pärast Pjatigorski kalmistule. Järgmisel aastal viidi ta põrm vanaema palvel Tarhanõsse.

Õukondlikes ringkondades võeti teade Lermontovi hukkumisest rõõmuga vastu. «Koerale koera surm,» ütles Nikolai I duellist kuuldes. Poeedi tapjat «karistas» tsaar kolmekuulise arestiga ja kirikliku patukahetsusega, sekundante ei karistatud üldse.

Venemaa eesrindlikud inimesed tundsid sügavat kurbust Lermontovi surma puhul. «Kõik, mis väljub tavalisest korrast, hukkub: Puškin, Lermontov, hiljem aga... paljud teised — sellepärast, et nad pole kodus, vaid surnud hingede maailmas,» märkis Herzen oma päevikus.

LUULELOOMING.

Lermontov oli Puškini kirjanduslik järeltulija. Kahe suure luuletaja loomingus on palju ühist, eelkõige kirglik vabadusiha, leppimatus kaasajaga ja kriitiline suhtumine ümbritsevasse. Samuti võime märkida ka erinevaid jooni. Puškini ja Lermontovi varasemad luuletused erinevad eelkõige oma meeleolu, oma emotsionaalse tooni poolest. Kriitik Belinski märkis, et kui ühe luuletused «on täis helgeid lootusi, siis teisel enam lootusi ei ole». See erinevus on seletatav ühiskondliku olukorra muutumisega. Puškini luuletate algus oli eesrindliku mõtte ja ühiskondliku võitluse tormilise tõusu ajajärk; Lermontovi loominguline tee algas kahekümnendate aastate lõpul, dekabristide ülestõusu mahasurumisele järgnenud ränga reaktsiooni perioodil, revolutsioonilise liikumise mõõna perioodil, millal laiades aadliringkondades valitsesid sünge pessimismi ja lootusetuse meeleolud.

Varasem lüürika.

Luuletusi hakkas Lermontov kirjutama varakult, juba õpinguaastail pansionis. Pansioni- ja ülikooliaastail kirjutatud 300 luuletust kujutavad endast omapärast poetilist päevikut, mis kajastab niihästi luuletaja enda kui ka üldse selle aja eesrindliku noore tundeid ja mõtteid, tema suhtumist ühiskonnasse. Selle ajajärgu loomingus ilmnevad kujukalt tunglevale, revolutsioonilisele romantikale iseloomulikud jooned.

Luuletaja vastandab end ümbritsevale tühisele elule, mida ta vihkab. See loob üksinduse meeleolu, mis esineb väga paljudes varasema perioodi luuletustes ja on üldse Lermontovi lüürika üks põhimotiive. Ent põlastusväärsest keskkonnast eemaletõmbumine ei tähenda passiivset, tegevusetut leppimist. Lermontovi lüürika õhkub tegevusjannust:

*Pean tegutsema, nii et korda läeks
mul surematuks muuta iga päev!
(«1831. a. juunikuu 11. päeval»)*

Tema luuletuste lüüriline kangelane tunneb kustutamatu vabadusiha, igatsedes olla «steppide lind, kes lendab sinetavais korgusis ja peab kalliks vaid vabadust» («Soov»). Meisterlikult süm-

boliseerib neid meeolusid avamerel tormi ihkav üksik valendav puri luuletuses «Puri», mis on varasema perioodi silmapaistvamaid saavutusi.

Terava jõuga väljendub protest isevalitsuse ja orjuse vastu.

... seal rahvas ägab ahelate all...

Sel maal, oh sõber, on mu kodu...

kõneleb poeet mõistukõnelises luuletuses «Türklase kaebed». Kartmatult ennustab luuletaja tsaarikroonide langemist («Ennustus»).

Lermontov oli oma luuletajate algul romantik. Varasema perioodi luuletustes kajastuvate meeolude aluseks on küll 30-ndate aastate Venemaa tegelikkus, ent see tegelikkus ei leia konkreetset kujutamist. Kuid Lermontovi romantismil on rida erijooni. Ta ei sea isiklikke pettumusi ja muresid ainuvalitsevale kohale, vaid on tugeva ühiskondliku laadiga. Nagu üldse romantilistele teostele omane, on ka Lermontovi luuletuste keel vastavalt tunnete ülevusele ning kirglikkusele hoogne ja väga kujundirikas.

Teise perioodi lüürika.

Probleemid, mis esinesid juba Lermontovi varasemas luules, leiavad arendamist ka hilisemas lüürikas, ent nende käsitus on hoopis sügavam ja mitmekülgsem. Lermontovi luule ühiskondlik kandepind avardub märksa. Üksikisiku sisemaailma asemel kerkib lüürika keskpunkti üksikisiku ja ühiskonna vahekorra probleem.

Vabaduse ja protesti motiiv. Teise perioodi algust tähistab luuletus «Poeedi surm» (1837), mis kuulub Lermontovi lüürika parimate saavutuste hulka. Herzen kirjutab: «Püstolilask, mis tappis Puškini, äratas Lermontovi hinge,» äratas selle sihikindlale võitlusele. Varasemas luules vabadust ihkav ja protestiv Lermontov on selles luuletuses hoopis selgesõnalisem, raevukam ja täpsem.

Luuletus koosneb kahest osast, millest esimene on kirjutatud Puškini surmateate vahetu mõju all; 16-realise lõpuosa lisas luuletaja esialgsele variandile mõni päev hiljem.

Luuletuse osad on erineva emotsionaalse põhitooniga. Esimese osa motiivistikus on esiplaanil sügav lein Puškini surma puhul ja Puškini luulegeeniuse ülistamine. See tingib eleegilise meeolu, mida süvendavad pausidest katkestatud tunderõhulised laused. Lermontov tõstab esile Puškini suurust, kasutades selleks kirkaid kujundeid:

*... угас как светоч дивный гений,
увял торжественный венок.*

Luuletaja rõhutab Puškini «julget, vaba hinge», «vaba, kirglikku vaimu», ta «õilist laupa»; Puškini luulet nimetab Lermontov võimsaks.

Poeedi suursugusele ja helgele kujule vastandatakse Puškini tapja d'Anthes. Ent mitte ainult tühise seikleja ning külmaverelise mõrvari vastu pole suunatud poeedi viha ja põlgus. Luuletus maalib kujuka pildi Puškini pidevast tagakiusamisest, laimust ja solvamistest, orjameelsest vihast poeedi vastu, mis «ka viimseil minutil tal kannul käis». Lermontov paljastab poeedi hukkamise tõelised süüdlased: tsaarivalitsuse koos õukonnaga. Süüdistus suure poeedi mõrvarite vastu toob elegeilise leinameeeloole kõrvale uue tunde tooni, mis kord-korralt kasvades omandab erilise jõu luuletuse teises osas: see on kirklik süüdistus tsaarivalitsuse ja õukonna vastu. Ta nimetab neid alatusega kuulsaks saanud isade ülbeks järelopõlveks. Luuletus lõpeb jõulise ähvardusega, et «kõrgem kohunik kord sisse nõuab võla».

*Siis enam teeskluse ja laimu võim ei kesta.
Ka oma musta verega
te endalt iial maha pesta
poeedi õiglast verd ei saa.*

Need värsid kujutavad tõepoolest üleskutset revolutsioonile, nagu mõistsid eesrindlikud inimesed ja nagu kartsid valitsevad ringkonnad, kes ruttasid autorile kätte maksma.

«Poeedi surm» mõjus novaatorlikult. Puškinlikke traditsioone jätkates purustas Lermontov vanad, kivinenud vormikammitsad. Niisugust poliitilist teravust ja konkreetset, mis peegeldub luuletuse sõnavalikus ja kujundites, vene luule varem ei tundnud.

Lermontovi ideaaliks on vabadustarmastav, energiline, ühiskonnale kasulik isiksus. Kaasaegse aadlinoorsoo hulgas ei leidnud poeet oma ideaalide kehastust. Luuletuses «Mõtisklus» (1838) arutleb ta nukralt oma kaasaja, 30-ndate aastate noore sugupõlve üle.

Poeedi kaasaegne sugupõlv on minetanud oma isade (s. o. dekabristide põlvkonna) ideaalid. See on pinnatu, elus sihitult, omapead ekslev noorsugu, tal puudub teotahe, ta on leplik ja ükskõikne.

*Hing häbiväärselt tuim on hea ja kurja vastu,
jõud eluvõitluses jääb välja toomata.*

Hingelises tühjuses on lahtunud ka huvi «luule unelmate» vastu. Elatakse tundetult, suutmata õigesti vihata või armastada.

Poeet ennustab oma sugupõlvele rõõmutut saatust ja järelopõlvede hukkamõistu:

*Pea jõuab lõpule me sünge elulugu,
me kaome jäljetult kesk unustuse ööd.
Ei mõtet viljakat meilt päri järelsugu,
ei geeniusel alustatud tööd.*

Kriitik Belinski toonitas «Mõiskluses» antud kaasaegse sugupõlve iseloomustuse täpsust. Ta ütles, et «need värvid on kirjutatud verega», et nende autor tundis oma sugupõlve jõuetuse pärast südamepiina.

Nagu «Poeedi surm», ühendab ka «Mõtisklus» endasse eleegia ja satiiri, nukra arutluse ja valju süüdistuse.

Kodumaa Lermontovi luules. Kogu Lermontovi loomingut iseloomustab sügav patriotism. Juba luuleloomingu algusest peale on olnud Lermontovi lüüriliseks kangelaseks patrioot, kes tugevasti armastab oma kodumaad ja tunneb muret tema pärast («Türkklase kaebed», «Borodino» jt.). Inimene, kes armastab iseennast rohkem kui oma maad ja rahvast ning saab seetõttu reeturiks, pole vääri-line elama («Jooksik»). Lermontovi kodumaa-armastus on vaba šovinismist, mida tsaarivalitsus õhutas «rahvuseluse» sildi all.

Lermontovi patriootilise luule väljendusrikkamaid näiteid on luuletus «**Kodumaa**», mis on kirjutatud mõni kuu enne luuletaja traagilist hukkumist.

Luuletuses vastandab Lermontov oma kodumaa-armastuse nn. kroonupatriotismile. Ta patriotismi allikaks ei ole «vägevus, mis nõudnud verehinda», ei «endas kindlad valitsejajooned», ei «mineviku kallid muinaslood».

Mis on Lermontovile kallis? See on lihtne vene loodus: stepid, põlislaaned, kingul kasvav kaseke, võimas suurvesi. See on nukker küla, nikerdatud aknaluukidega ja õlgkatusega taluonn. See on lihtne talumees, töörahvas, ta «elu, töö ja pruugid». Poeet armastab kõike seda, millele aadliseltskond vaatas üleoleva põlas-tusega. Sellepärast nimetabki Lermontov oma kodumaa-armastust «iseäralikuks» (люблю отчизну я, но странною любовью!).

Lermontov on oma kodumaa-armastuse valanud meisterlikku vormi. Luuletus paneb kaasa elama südamliku ja siira tooni ning õrna lürismiga. «Kodumaa» ülesehitus mõjub uudsel. Poeet reas-tab omapäraseid, iseloomulikke üksikdetaille ja -pilte: stepid, põlis-laaned, logisev taluvanker, tulekeste jada silmapiiril. Tabavalt valitud üksikpildid loovad värvika ja kaasahaarava kujutuse vene maastikust ja rahvast, kellega poeet on veresidemetega seotud.

Luuletuse teine osa (20 värssi) koosneb ainult kolmest lausest. See on tabav kunstiline võte: pikka lausesse kätketud mõte tekitab elamuse astmelise tõusu, gradatsioon. Luuletuse viimased read lõpetavad meeleolu astmelise tõusu ootamatult lihtsa ning südamliku puändiga:

*... ja kasteis õhtuil jään keskööni simmanile,
täis rõõmu paljudele tundmatut,
kui tantsu saadab tramp ja vile
ja purjus talumeeste jutt.*

Lermontovi huvi paelus ka kodumaa minevik. Seda väljendava luuletuse «**Borodino**» aineks on vene rahva kangelaslik võitlus 1812. aasta Isamaasõjas.

Luuletaja ja luule teema. Lermontov pühendas oma luuleande rahvale. Oma vaated luulele ja luuletaja ühiskondlikule osale on ta meisterlikesse värssidesse valanud. Luuletuses «Poeet» on luuletaja võrdkujuks pistoda. See on vaheda relvana ustavalt teeninud oma peremeest, mägilast. Viimase surma järel sattus pistoda rändkaubitseja kätte, kaeti kuldkirjadega ja on nüüd süütu lelu. Samuti on kulgenud luuletaja saatus: nagu kaasaegne sugupõlv, on ka poeet oma õige ülesande minetanud. Lermontov kaitseb dekabristlikku seisukohta: luuletaja olgu võitleja ühiskonna heaolu eest. Luule, mis seda ülesannet ei täida, on väärtusetu kassikuld. Luuletus lõpeb üleskutsega ärgata uuesti tõelisele tegevusele. Poeedi ja pistoda võrdlemine ning elavad, hästi valitud kõnekujundid muudavad luuletuse piltlikuks ning mõjurikaks.

Luuletuses «Mõtisklus» süüdistatakse kaasaegseid tundetus suhtumises luulesse. Sama motiiv kordub luuletuses «Prohvet». Kaasaja eesrindliku poeedi traagika on kätketud järgmistesse värssidesse:

*Tõe armastuse sõnumeid
ma kuulutasin inimsoole.
See aga marru ajas neid,
ja kive lendas minu poole.*

Niisugune oli Puškini saatus ja seesama tabas ka Lermontovi ennast.

Poemid. Lermontovi eepilise luule silmapaistvad saavutused on poemid «Mtsõri» (1838) ja «Deemon» (1841).

«Mtsõri» on Kaukaasia aineil loodud romantiline poeem.

Nimikangelane Mtsõri sattus lapsena mägilaste vastu võitleva Vene väeosa kätte vangi ja viidi kloostri. Karm ja sünge klooster ei suuda noores mägilases vabadusleeki kustutada, vastuoksa — see lõõb päev-päevalt ägedamini lõkkele ja viib põgenemiskatseni. Kolm päeva eksleb Mtsõri mägedes, tundes ääretut rõõmu vabadusest ja kodumaa ülevast loodusest. Üleiniimliku vaprusena võidab ta ettejuhtunud pantri, kuid ei leia haavatuna enam koduteed ja jõuab kolmepäevase ekslemise järel taas kloostrimüüride juurde. Surres pihub Mtsõri vanale mungale oma vabadusjanust ja põgenemisest. Kolme vabaduses veedetud päeva peab ta kallimaks kogu senisest elust.

Julgesse ja vabadust ihkavasse Mtsõrisesse on kätketud Lermontovi unelmad täisverelisest elust, võitlusest, kodumaa-armastusest.

Poeem «Deemon» oli Lermontovi südamelähedasim teos, ta töötas selle kallal kümme aastat.

Peakangelane Deemon — uhke, taltsutamatu, kõike eitav vaim — on jumala vastu mässu tõstnud ning on taevast välja tõrjutud. Deemonit rõhub üksindus. Kohanud surelikku neidu Tamaarat, loodab Deemon armastuse kaudu headusele ja tõele teed leida. Kuid

Deemoni armastus on egoistlik ega suuda teda päästa. Tema suudlus osutub Tamaarale surmavaks. Kangelane jääb üksikuna maailmaruumi ekslema, ilma lootuseta, ilma armastuseta, ent alistumatusena ja uhkena.

Julge ja vaba Deemoni kujus on palju ülevat, samal ajal ka sügavalt traagilist. Deemoni traagika põhjuseks on tema äärmine individualism. Omades määratud hingejõudu, tõuseb ta võimsa isiksusena kõigist kõrgemale, ühtaegu kannatab ta aga viljatu üksinduse all, olles jõuetu seda ületama.

Poeemi romantilise kangelase kujus peegeldusid kaasaja inimese vastuolulised jooned: oma aja rõhuva ning aheldava tegelikkuse järsk eitamine ühelt poolt, teiselt poolt edasiviiva mõtte puudumine ja jõuetus tegelikuks võitluseks.

«MEIE AJA KANGELANE».

Sügav huvi oma kaasaja — 30-ndate aastate — inimese vastu läbib kogu Lermontovi loomingut. Kirjaniku lüürikas leidis valgustamist kaasaja inimese ühiskondliku käitumise, ta tunnete, mõtete ja elamuste üks või teine külg: ühiskondlike ideaalide puudumine, tegevusetus, individualism, tundetus («Mõtisklus», «Prohvet» jt.). 30-ndate aastate inimese tüüpilised jooned peegeldusid ka romantilises poeemis («Deemon») ja dramaturgias («Maskeraad»). Ent nendes žanrides polnud võimalik kaasaja inimest igakülgsest põhjalikult kujutada. Selle ülesande lahendamiseks valib Lermontov romaanižanri.

«Meie aja kangelane» on psühholoogiline romaan: kirjaniku peatähelepanu on pööratud romaani peategelase sisemaailma kujutamisele. «Inimese hinge lugu, kas või kõige väiksema hinge oma, on vaevalt vähem huvitav ja vähem kasulik kui kogu rahva ajalugu,» toonitab kirjanik (eessõnas Petšorini päevikule). Oma romaani peategelase kaudu annab kirjanik sügava iseloomustuse ja hinnangu 30-ndate aastate sugupõlvele.

Romaani kompositsioon. Kompositsioon — teose ülesehitus, ta üksikosade valik, paigutus ja seostamine — on teose idee avamise tähtsaks vahendiks. Romaani «Meie aja kangelane» kompositsiooni omapära on tingitud kirjaniku kunstikavatsuslikest eesmärkidest. Romaan koosneb viiest osast: «Bela», «Maksim Maksimõtš», «Tamaan», «Vürstitar Mary», «Fatalist». Kõik osad on omavahel seotud ainult ühise peategelase Petšorini kaudu ning neid võib, peale «Maksim Maksimõtši», vaadata peaaegu iseseisvate jutustustena. Seesugune ülesehitus võimaldab kirjanikul oma peategelast paljudesse, üksteisest suuresti erinevatesse olukordadesse asetada, vältides seejuures keerukat sündmustikku. Romaani osade järjekord ei vasta sündmustiku ajalisele järjekorrale. Viimast silmas pidades tuleks romaani osad reastada järgmiselt: «Tamaan», «Vürstitar

Mary», «Fatalist», «Bela», «Maksim Maksimõtš». Autori järjestus võimaldab peategelast võrratult paremini kujutada. «Belas» antakse Petšorini kuju lihtsa inimese pilguga nähtuna; vana sõjamehe Maksim Maksimõtši jutustus loob esialgse kujutluse peategelasest kui keerukast ja vastuolulisest iseloomust. Lugejal tekib küsimus: kes siis on see kummaline inimene? «Maksim Maksimõtšis» kõneleb Petšorinist jutustaja — rändav ohvitser, Petšoriniga võrdsel haridustasemel olev inimene, kellele Petšorin jääb samuti mõistmatuks nagu lihtsale staabikaptenilegi. See osa esitab ka Petšorini portree, mis on romaani peategelase iseloomustuses tähtsal kohal. Järgmised kolm osa on kirjutatud Petšorini päevikuna, mis laseb juba sügavalt tema hinge tungida.

Romaani teistele tegelastele on Petšorini kõrval antud tunduvalt tagasihoidlikum osa. Nende peaülesandeks on Petšorini kuju sügavam avamine, mis võimaldub pea- ja kõrvaltegelaste võrdlemise ning nende omavaheliste suhete jälgimise abil. Tähtsat osa peategelase sisemaailma tundmaõppimisel etendavad romaanis looduskirjeldused.

Petšorin. Romaani peategelane Petšorin on ebatavaliselt andekas ja suurte võimetega inimene. Tema päevik annab tunnistust laiadest teadmistest ning avarast, juurdlevast mõistusest. Suurepäraselt tunneb ta inimesi: mõistab Mary hingelisi elamusi, näeb ette Grušnitski käitumist, annab kiiresti täpseid ja paikapidavaid hinnanguid teistegi kohta. Ent Petšorin ei ole sealjuures ainult kuiv mõistuseinimene, tal on sügav ja rikas tundeelu. Sügavalt on ta kiindunud loodusesse, oskab näha ja hinnata selle ilu. Igas olukorras säilitab ta enesevalitsemise, on otsustusvõimeline ja julge.

Ometi toob see tark ja aus inimene paljude ellu õnnetusi. Petšorin on Bela kannatuste ja hukkamise põhjustajaks. Tema jääne külmus solvab kibedalt Maksim Maksimõtšit. Tahtmatult purustab Petšorin salakaubavedajate elu, külvab pettumusi ja kannatusi Mary ja Veera eluteele. Petšorini käe läbi hukkab samuti Grušnitski.

Petšorin kannatab ka ise sügavasti. «Kas tõesti... on mu ainukeseks ülesandeks maa peal purustada teiste lootusi?» küsib ta endalt kibedusega. Ängistavad mõtisklused iseenda ja oma elusaatuse üle korduvad Petšorini päeviku paljudel lehekülgedel. Hoolimata õnneliku ja viljaka elu eeldustest on Petšorin kannatav, õnnetu inimene. Mõistes oma elu väärtusetust on ta peaaegu valmis surma minema.

Millest siis on tingitud Petšorini negatiivne osa elus ja tema enda kannatused?

Kasvatuse ja miljöo mõjul kulges Petšorini elu väärsuunas. Varakult sukeldus ta priiskavasse suurilma-ellu ja nautis selle lõbusid. Loova töö rõõm aga jäi võõraks. Petšorini-taolist andekat ja tarka inimest ei saanud seltskonnaelu tühised lõbud kauaks kõita, ta tüdines neist peagi. Ent tegevust, mis talle hingelist rahuldust pakuks, ei suuda ta leida.

Uhiskondlike ideaalide ja huvide puudumine ei võimaldanud rikkalikke vaimseid võimeid ja kõrgeid moraalseid omadusi mingi viljaka eesmärgi teenistusse rakendada, aastad kuluvad sihitult ja kasutult. Petšorin isegi mõistab seda ja kannatab selle all. «Sirvin mälus läbi kogu oma mineviku ja küsin eneselt tahtmatult: milleks ma olen elanud? mis otstarbeks olen sündinud? ... Aga kindlasti

Petšorin pärast duelli, D. Smarinovi joonis.

oli see otstarve olemas, kindlasti oli mul kõrge kutsumus, sest ma tunnen oma hinges mõõtmatu jõudu... Kuid ma pole taibanud seda kutsumust, olen lasknud end ahvatleda tühistest ning tänamatutest kirgedest, nende sulatusahjust olen ma välja tulnud kõvana ning külmana nagu raud, kuid olen igaveseks kaotanud õilsate püüete lõõma — elu kaunima õie.»

Igavus ja alaline tühjusetunne muutuvad lakkamatuks piinaks, tema tõelised tunded jahtuvad ja nürinevad. Individualistina tõmbub ta pettunult ja kibestunult iseendasse ja tegeleb ainult oma

minaga. «Minu armastus pole toonud kellelegi õnne, sest ma pole midagi ohverdanud nende heaks, keda olen armastanud: ma olen armastanud enda jaoks,» tunnistab Petšorin. Temast on saanud üks neist kaasaja sugupõlve esindajaist, kelle kohta luuletuses «Mõtisklus» märgitakse nõrdimusega:

*Ei mõtet viljakat meilt päri järelsugu,
ei geeniusse alustatud tööd.*

Petšorin on vastuoluline inimene: ühelt poolt suured vaimsed jõud, teiselt poolt võimetus kasulikuks tegevuseks; ühelt poolt suur hingeline rikkus ja õilsus, teiselt poolt käitumine ja teguviis, mis toob hukatust kõikidele, kellega ta kokku puutub. See kahepalgelisus peegeldub ilmekalt Petšorini portrees, mis on meisterlikumaid sõnakunstimaale kogu maailmakirjanduses.

Lermontov jälgib oma kangelase saatust siira osavõtuga ning hindab kõrgelt tema häid algeid. Kuid ta mõistab Petšorini hukka. Kirjaniku eitav suhtumine väljendub selgesti romaani ja Petšorini päeviku eessõnas: ««Meie aja kangelane» on tõepoolest portree, kuid mitte ühest inimesest: see on portree, mis on koostatud kogu meie sugupõlve pahedest nende täies arengus.»

Petšorin sarnaneb paljuski Puškini romaani «Jevgeni Onegin» kangelasega. Ent nende elusaatuses ja karaktereis on rohkesti erijooni. Onegin elas 20-ndate aastate poliitilise tegevuse tõusu ajal, tal oli võimalus liituda aadlike-revolutsionääridega (seda mõtles Puškin romaani kümnendas peatükis näidata). Petšorin on 30-ndate aastate reaktsooniaja inimene ning ühiskondliku tegevuse juurde oli tal tohutult raskem teed leida. Oma vaimsete ja hingeliste omaduste poolest seisab Petšorin Oneginist kõrgemal. Kangelaste erinevust rõhutades märkis Belinski: «Onegin tunneb igavust, Petšorin aga kannatab sügavalt.»

Kõrvaltegelased. Grušnitski on tühine keigar, kes unistab «romaani kangelaseks» saada. Petšorin kannatab tõeliselt. Grušnitski ainult teeskleb pettunud kangelast, et olla moodne ja huvitav. Käitumises, kõnes, riietuses — kõiges ilmneb püüe välja paista. Päheõpitud fraasid ja teravmeelsused annavad tunnistust tühisest inimesest.

Grušnitski käitumisviis ja kogu elusaatus kulgeb seadusepärast: hooplemine, väiklane kadedus ja kitsarinnaline eneseuhkus viivad lõpuks alatute tegudeni ja kõik lõpeb vääritu hukkamisega. Grušnitski on Belinski ütluse järgi üldnimi, ta iseloomustab arvatavat osa tolle aja ühiskonnast. Kõiki neid Grušnitski põhijooni väljendab kujukalt tema välimus, käitumine (eriti ballieelsel kohtumisel Petšoriniga) ja kõne.

Romaani südamlikumaid kujusid on Maksim Maksimõtš. Veetnud kogu elu Kaukaasia mägikolkas, on ta silmaring võrdlemisi kitsas. Ent oma hingeliste omaduste poolest on ta Petšorinist

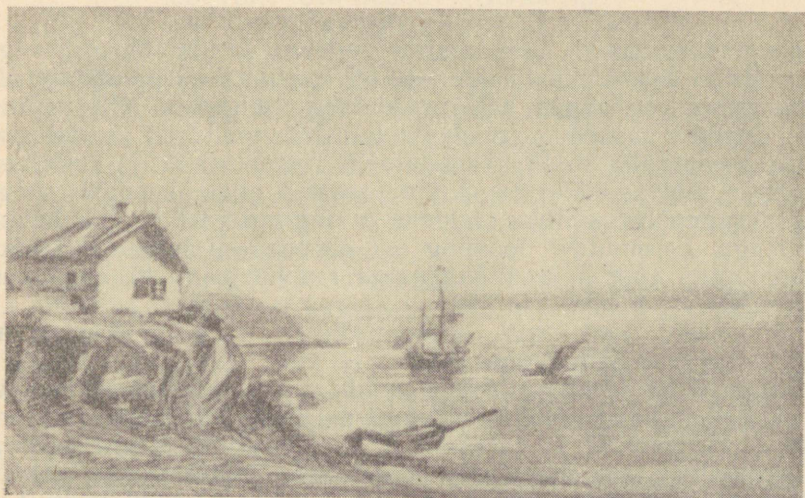
puhtam. Kaasinimeste vastu lahke, sõbralik, siiras ja abivalmis, enda vastu aga nõudlik ja sõjamehelikult karm — niisugune on vana staabikapteni loomus. Maksim Maksimõtš ei tunne suurilma teesklust ja valet ning tundub lihtsameelsena. Ta armastab Belat nagu oma tütart ja on kiindunud ka Petšorinisse. Seda raskem on tal mõista viimase vasturääkivusi ja kummalist käitumist Bela suhtes. Selle Belinski sõnade järgi «oivalise hinge ja kuldse südamega inimese» elusaatuses on paljugi traagilist, kuid ta talub seda mehiselt. Vast kõige rängemaks pettumuseks oli talle Petšorini külm ja hoolimatu käitumine nende viimsel kohtumisel.

Maksim Maksimõtš on üks neist «väikestest inimestest», kes Puškinist alates vene kirjandusse astusid. Lermontov vastandas ta Petšorinile nii sotsiaalse seisundi kui ka hingeliste omaduste poolest. Ja nii ühes kui ka teises suhtes ei kuulu kirjaniku sümpaatia Petšorinile.

Peategelasele hoopis lähedasem on doktor V e r n e r. Neid lähendab terav mõistus, hea inimesetundmine, kriitiline ellusuhtumine. Kuid Verneril puudub Petšorini julgus astuda oma teed.

N e i d u - s a l a k a u b a v e d a j a t («Tamaan») iseloomustavad meeolude muutlikkus, salapärane, varjatud temperament, aheldamatu elujõud, julgus ja otsustavus. See omapärane loomus on otsekui loodud vabaks, ohtlikuks eluks ning tema kujust õhkub metsiku vabaduse poeesiat. Kokkupõrge temaga pidi Petšorinile peaaegu elu maksma.

Samasugune terviklik ning harmooniline iseloom on ka B e l a. Petšorin ei võida kergesti Bela armastust, ent kui Bela jõuab selgusele oma tundeis Petšorini vastu, pühendab ta sellele kogu oma

«Tamaan». M. Lermontovi joonis.

hingejõu, südameheaduse ja peenetundelise õrnuse. Petšorini jahe-
nemine on talle tõeliseks tragöödiaks, mille lõpetab Kazbitši noa-
hoop.

Mary Ligovskaja on uhke, tark, ning avara tundemaa-
ilmaga neiu. Kalduvus romantiliselt unistada põhjustab ajutist huvi
Grušnitski vastu. Petšorini salapärase isiksus, tema huvikõitev käi-
tumine ja nukker jutustus oma elust tekitavad aga Marys sügava
kaastunde, mis puhkeb armastuseks. Mary on oma tunnetes siiras:
ta avaldab esimesena armastust Petšorinile, kuid viimase poolt
hüljatuna talub ta solvangut uhkelt ja enesealanduseta.

Aadliseltskond Pjatigorski tervisvetel on visandatud
põgusalt, kuid ilmekalt. Klatš, intriigid, keigarlik uhkeldamine,
tühisus ja sisemise kultuuri puudumine on omased sellele selts-
konnale, keda kirjanik kujutab satiirilises valguses. Petšorini
konflikt sellise keskkonnaga on mõistetav ja paratamatu.

Loodus romaanis. Romaani kompositsioonis on suur erikaal loo-
duskirjeldustel. Kaukaasia looduse suurepärase tundjana maalib
Lermontov ülevaid pilte mägimaastikust, orgudest ja kuristikest
ning merest.

Looduspildid kirjeldavad tegevuskohti, aitavad hinnata elunä-
hust ja inimesi, loovad meeolu. Duellipaigale sõitvat Petšorinit
valdab kustutamatu elujanu: loodus, mida ta on alati armastanud,
tundub sel hommikul eriti ilus, sest on oht seda viimast korda
näha. Duelli-järgne looduspilt koosneb ainult ühest lausest, mis
meisterlikult väljendab kangelase rusuvat meeolu: «Päike näis
mulle tuhmina, ta kiired ei soojendanud mind.»

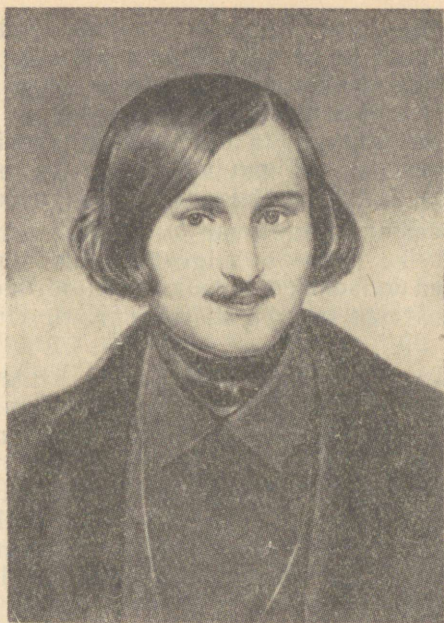
LERMONTovi LOOMINGU TÄHTSUS.

Kuigi Lermontovi loominguline tegevus kestis lühikest aega,
rajas ta endale püsiva koha vene ja maailmakirjanduse ajaloos.
Lermontovi loomingus kajastuvad kõige selgemini XIX sajandi
30—40-ndate aastate sugupõlve meeolud, taotlused ja otsingud.
Protest vägivalla vastu, vabadusaade, tegevusjanu ja kodumaa-
armastus läbivad kõiki Lermontovi teoseid, olles ühendatud kaas-
aegse sugupõlve sihituse, loiduse ja tegevusetuse terava hukka-
mõistuga. Lermontovi looming on ühendavaks lüliks kirjanike-
dekabristide ning sajandi keskpaiga revolutsiooniliste demokraa-
tide vahel.

Lermontovi loomingut iseloomustavad suur mõttesügavus,
tugev analüüsi- ja üldistusvõime.

Tema kõrge ideelisus, inimpsüühika meisterlik kujutamisoskus
ja väljendusriikas keel olid eeskujuks paljudele hilisematele kirjani-
kele: I. Turgenevile, L. Tolstoile, A. Tšehhovile, N. Nekrassovile jt.

Lermontovi teosed on tõlgitud paljudesse keeltesse ning on kõik-
jal armastatud lugemisvaraks. Eesti lugejate kätte ulatusid Ler-
montovi teosed esmakordselt möödunud sajandi lõpul.

N. GOGOL

(1809—1852)

ELULUGU.

Lapsepõlv ja kooliaastad. Nikolai Vassiljevitš Gogol sündis 1. aprillil 1809. aastal. Kirjaniku lapsepõlv möödus vanemate väikeses mõisas Poltaava kubermangus. Gogoli isa oli haritud ja kunstihuviline inimene, katsetas kirjandusliku loominguga ning näitles rikka sugulase Troštšinski koduteatris. Troštšinski mõisa raamatukogu, pildigaleriid ja teatrietendused pakkusid tulevasele kirjanikule esimesi kunstielamusi.

Huviga kuulas Gogol rändavate rahvalaulikute laule ning vanaema jutustusi muistsetest kasakatest. Müllu sööbisid Ukraina looduse kaunid pildid.

Saanud alghariduse oma kodukülas, astus Gogol 1819. aastal Poltaava kreiskooli ning kaks aastat hiljem Nežini gümnaasiumi, mis oli tollal parimaid õppeasutusi Ukrainas ja andis kasvandikele hea hariduse.

Aastad, millal Gogol õppis Nežini gümnaasiumis, olid dekabristide liikumise ja demokraatliku ühiskondliku mõtte tõusuajaks. Tähtsate poliitiliste sündmuste mõju ulatus ka Nežini gümnaa-

siumi. Mitmed õppejõud arendasid oma kasvandikes õiget ühiskondlikku mõttelaadi ja demokraatlikke vaateid.

Haiglane ja loomult häbelik, ei seltsinud Gogol algul oma kaasõpilastega; vabal ajal armastas ta joonistada ja luges palju, eriti luulet. Peagi aga kodunes ta elevusrikkas koolielus: võttis osa käsikirjaliste ajakirjade väljaandmisest, oli õpilaste raamatukogu juhatajaks, maalis lavadekoratsioone, esines näidendeis jne.

Gümnaasiumiaastaisse kuuluvad ka Gogoli esimesed kirjanduslikud katsetused. Ta proovis sulge nii luule kui ka draama ja proosa alal. Need katsetused pole kahjuks säilinud. Kaasõpilaste mälestuste järgi äratas ta juba siis tähelepanu satiiri- ja huumorimeelega.

Lähenev gümnaasiumi lõpetamine sundis tulevikule mõtlema. Noorukit valdas unistus niisugusest tegevusest, mis teeniks õilsaid eesmärke: «Ma põlesin kutsumatust soovist olla oma elus vajalik riigi hüvanguks, tuua kas või väiksematki kasu... Õigusetus, suurim õnnetus maailmas, pureb kõige enam minu südant. Ma töötasin kaotada mitte ühtegi minutit oma lühikese elu jooksul, tegemata head,» kirjutas Gogol gümnaasiumi lõpetamise eel. Temas küpses otsus, et südamelähedasi ideaale saab tulemusrikkalt ellu viia juristina töötades.

Tung ühiskondlikult kasuliku tegevuse järele tõmbas teda kaugeesse ja ahvatlevasse pealinna, kus ta lootis oma võimetele raken dust leida.

Peterburis. 1828. aasta lõpus sõitis Gogol Peterburi. Ent pealinn valmistas talle pettumuse. Vaatamata soovituskirjadele ei õnnestunud teenistuskohta leida.

Alles järgmise aasta lõpul saab ta kantseleiametniku töökoha. Kuiv kantseleitöö ei võinud vaimsete kõrguste poole püüdlevat noormeest köita. Ometi polnud ka see aeg asjatult kaotatud: sellest keskkonnast leidis Gogol ainet jutustuse «Sinel» jaoks.

Hoolimata esikteose ebaõnnestumisest ei kustunud Gogoli huvi kirjandusliku loomingu vastu. Ta õppis teenistuse kõrval kunstiakadeemias maalikunsti ja kogus materjali uute teoste jaoks.

Elukauge romantilise kangelase asemel hakkas Gogolit huvitama ukraina rahvaluule ning hästi tuttav ukraina olustik. 1830. aastal ilmus jutustus «Bassavrjuk ehk jaaniõhtu», mis võeti heatahtlikult vastu. Edu tiivustas uusi jutustusi looma. Gogol tutvus tuntud kirjanikega, kes osutasid talle poolehoidu ning aitasid leida ajalooõpetaja koha Patriootilises Instituudis.

1831.—1832. aastal ilmub kaheosaline jutustustekogu «Õhtud külas Dikanka lähedal», mis tegi Gogoli nime üldtuntuks. Kirjanikku rõõmustas eriti Puškini tunnustav hinnang.

Kirjandusliku tegevuse kõrval köitis Gogolit ajalugu. 1834. aastal määrati ta Peterburi ülikooli üldajaloo professoriks. Ent Gogol ei leppinud ajaloo õpetamisel kehtivate kitsendustega, aasta pärast loobus ta professori kohast ja pühendus täielikult kirjandusele.

Samal aastal ilmusid jutustustekogud «Mirgorod» ja «Arabeskid», milles ilmnes Gogoli tugev satiiriline talent.

Gogoli kui kirjaniku tõusuteed aitas sillutada Puškin, kes jälgis tähelepanelikult ta ideelist ja loomingulist arenemist. Mõistes Gogoli satiirilist talenti, soovitas Puškin talle kirjutada komöödia Venemaa kroonuametnike-tšinovnikute elust. 1836. aastal tuligi Peterburis lavale komöödia «R e v i d e n t». Teos pälvis demokraatlike kriitikute kõrge tunnustuse, kuid reaktsioonilised ajakirjanikud ja pealinna ametnikud alustasid näidendi ja autori vastu tõelist klaperjahti. «Nüüd ma näen, mis tähendab olla komöödiakirjanik. Vähemgi tõevari — ja su vastu tõustakse üles,» ütles Gogol. Ülekohtused kallaletungid ärritasid kirjanikku ning häirisid loomistööd. Gogol otsustas ajutiselt välismaale sõita.

Välismaal. Gogoli välismaal viibimine kujunes siiski pikaajaliseks (1848. aastani); ta elas Šveitsis, Saksamaal, Prantsusmaal ja Itaalias, töötades oma teose «Surnud hingede» kallal, mida ta oli Puškini õhutusel juba mõned aastad tagasi kirjutama hakanud.

Roomas viibides jõudis Gogolini masendav teade Puškini traagilisest surmast. See oli Gogolile raskeks löögiks. «Kogu mu elurõõm, kõik minu ülevamad rõõmud on kadunud ühes temaga,» kirjutas ta sõbrale. Töö «Surnud hingede» juures aeglustus. Belinski poolt innustatuna lõpetas ta esimese köite ja see ilmus 1842. aastal.

Teos levis kiiresti kogu Venemaal, tekitades ägedaid vaidlusi ja kokkupõrkeid. Tagurliku kriitika vihased kallaletungid löid Gogoli rööpaist. Töö teose järgmiste osade kallal ei tahtnud edeneda. Gogol hakkas kahtlema oma seisukohtades. Meeleheitehoos põletas ta poeemi teise osa käsikirja.

Gogolile olid võõrad Belinski ja Herzeni vaated ühiskonna revolutsioonilisest ümberkujundamisest. Ta lähemateks sõpradeks olid tollal tagurlikud vagatsejad, kes õhutasid kirjanikule juba lapsepõlvest omaseid usulisi tundeid. Gogol sattus müstitsismi ja patukahetsuse tee. 1846. aastal kirjutas ta raamatu «Valitud kohti kirjavahetusest sõpradega», milles asus pärisorjuse ja isevalitsuse kaitsma. Raamatule sai osaks terav hukkamõist kõigi eesrindlike inimeste poolt. Eriti jõuliselt astus selle vastu välja V. Belinski «Kirjas Gogolile».

Viimased eluaastad. Gogol elas üle rasket hingelist kriisi, mida süvendas veel haigus. 1847. aastal asus ta uuesti «Surnud hingede» teist osa kirjutama, kuid töö ei edenenud. Elu välismaal muutus rõhuvaks ja järgmisel aastal sõitis ta kodumaale tagasi. Kuid loomingulised kavatsused takerdusid ka siin. Rasked läbielamised olid laostanud kirjaniku tervise. Gogol suri 21. veebruaril 1852. aastal. Nädal enne surma põletas ta teise köite uue variandi.

Ülevaade jutu- ja draamaloomingust. Kahest osast koosnev jutustustekogu «Õhtud külas Dikanka lähedal» (1831—1832) tõi Gogolile kirjanikukuulsuse. Kogu sisaldab kaheksa jutustust, mille aine on ammutatud ukraina rahvaloomingust. Neis romantilist laadi jutustustes on muinasjutupärane fantastika läbi põimunud reaalse elu piltidega. Sādeleva huumoriga kirjeldab Gogol neis ukraina külaelu, rahva tavasid ja legende. Uljaste noormeeste ja kaunite neidude kõrval kohtame tegelastena luua seljas sõitvat nõida, kuradit, kes taevast kuu varastab, näkineide, kõnelevaid linde ja loomi.

Jutustuste fantastika ja romantilise koloriidi tagant tungivad esile reaalse elu jooned, eriti olustikupiltides, mis ennustavad juba tulevast realistlikku suurmeistrit.

Kui «Õhtud külas Dikanka lähedal» on helge, lõbusa optimistliku meeoluga, siis järgmises jutustustekogus «Mirgorod» (1835) on muretus ja lõbus huumor loovutanud koha nukrale mõtisklusele. Gogolit häirib inimeste tühisus ja labasus. Muretse-des alatasa ainult maitsva eine pärast, veedab oma sisutuid päevi elumõtte kaotanud maa-aadel (jutustus «Vana maailma mõisnikud»). Veelgi nukrama mulje jätab «Lugu sellest, kuidas Ivan Ivanovič läks tülli Ivan Nikiforovičiga». Tühise põhjuse pärast — üks nimetab ägedusehoos teist isahaneks — muutuvad head sõbrad ja naabrid eluaegseteks vaenlasteks ning laostavad ennast lõpmatutes kohtuprotsessides. «Igav on siin maailmas, härrased!» lõpetab Gogol selle jutustuse.

Juba «Mirgorodis» kujuneb Gogoli huumori kõige omapärasemaks jooneks «naer läbi pisarate».

Kogus «Mirgorod» ilmus ka ajalooline jutustus «Tarass Bulba», sootuks teistlaadi teos, mille mehised kangelased on otsekui vastandatud kaasaja tühistele inimestele. Sügava kaasaelamisega jutustab kirjanik Tarassi, ta poja Ostapi ja teiste Zaporožje Setši kasakate võitlusest kodumaa sõltumatuse eest. Jutustust elustavad Ukraina avarate steppide suurepäraseid kirjeldused.

Järgnevas jutuloomingus (kogu «Peterburi jutustused») pöördub kirjanik Peterburi elu juurde, tundes huvi lihtsate, «väikeste» inimeste elusaatuse vastu.

«Peterburi jutustuste» tsükklisse kuulub ka jutustus «Sinel» (1842), milles kõlab sügav kaastunne lihtsale inimesele ja protest tema inimväärikuse alandamise vastu. Arglik ja alandlik kantselei-ametnik Akaki Akakijevič talub kannatlikult kaasametnike solvanguid. Hallilt ja üksluiselt kulgevad ta päevad igavaid kantseleipabereid ümber kirjutades. Akaki on selle üksluisusega harjunud ning tunneb oma tööst rahuldustki. Järsu vahelduse Akaki Akaki-jeviči ühetoonilisse ellu toob uue sineli muretsemise mõte. See vallutab vaese ametniku mõttemaailma, muutub ta elueesmärgiks. Kuid rõõm sinelist on üürike: vaevaga muretsetud sinel röövitakse,

elu muutub Akakile mõttetuks, kelleltki toetust leidmata ta sureb.

Jutustus «Sinel», väikese inimese sügav elutraagika, etendas vene kirjanduse ajaloos tähtsat osa. Kirjanike ja avalikkuse tähelepanu kandus mahasurutud, alandatud ja solvatud inimestele, «Me kõik oleme väljunud tema «Sinelist»,» ütles Dostojevski «Sineli» tähtsust alla kriipsutades.

Gogolil on püsiv koht vene näitekirjanduse ajaloos. Tema draamaloomingu tippsaavutuseks on komöödia «Revident» (1836), mille idee sai Gogol Puškinilt.

Stseen komöödia «Revident» lavastusest V. Kingissepa nimelises Tallinna Riiklikus Akadeemilises Draamateatris.

Näidendi süžeealine põhiplaan on lihtne, kuid originaalne. «Ma otsustasin «Revidendis» ühte hunnikusse panna kõik selle, mis ma teadsin Venemaal halba olevat; kogu ülekohtu, mida tehakse neis kohtades ja neil juhtudel, kus inimeselt tuleb kõige rohkem õiglust nõuda, ja siis juba naerda korraka kõige üle,» kirjutas Gogol.

Maakonnalinna juhtkond on kuulnud revidendi saabumisest. Ekslikult nad peavad revidendiks linnas peatunud keigarit ja hoop-lejat Hlestakovi ja püüavad teda altkäemaksuga ära osta. Teki-vad segased ja koomilised olukorrad, milles ilmnevad ametnike kuritarvitused, alatus, labasus ja nürimeelsus.

Paheliste ametnike eesotsas seisab linnapealik, kes võtab kaup-meestelt lõivu ja omastab kiriku ehitamiseks määratud raha. Selle

kelmi ja riigivarga elu eesmärgiks on «aja... jooksul upitada enese kindraliks».

Linnapealiku kõrval näeme kohtunikku, kes ei heida pilkugi kohtutoimikutele, kasvatab kohtueeskojas hanesid ja võtab altkäemaksu hurdakutsikate näol. Hoolekandenasutuste kuraator võtab temale alluvas haiglas valitsevat korralagedust endastmõisteta vana, sest «kui lihtne inimene sureb, sureb ta niikuinii». Hooplev Hlestakov puhub oma luiskamistega hirmu ja paanika lausa lõk-kele, kasseerib altkäemaksu nii ametnikelt kui ka kaupmeestelt ning avaldab kõigele krooniks linnapealiku naisele armastust ja teeb abieluettepaneku tema tütrele. Võtnud kuulda oma aruka teenri nõu, oskab Hlestakov siiski parajal ajal kaduda. Ning siis saabub õige revident. Häbistava naeruga piitsutab Gogol oma näidendis Tsaari-Venemaa ametnikkonna bürokratismi, kohusetundetust, altkäemaksuvõtmist, riigivargust, lipitsemist ning kultuuri-puudust.

«Revidendi» meisterlikud tüübid, teravmeelne huumor ning mahlakas keel on ta tõstnud maailmakirjanduse populaarsemate komöödiate hulka. Gogol sai realismi juurutajaks vene näitekirjanduses.

«SURNUD HINGED».

Poeemi ainestik ja loomislugu. Oma loomisvõimete tipul hakkas Gogol 1835. aastal kirjutama poemi «Surnud hinged», mis saigi kirjaniku küpseimaks saavutuseks.

Gogolit ängistasid pärisorjusliku korra pahed, aadliklassi mandumine, lodev jõudeelu ja ebapraktilisus. Ta valis oma teose peamiseks vaatlusalaks provintsimõisnike elu, ent kujutas rööbiti ka kubermangulinna miljööd, sealseid võimukandjaid, kogu Nikolai I aegset bürokraatlikku riigiparaati.

Selles seltskonnas liigub ringi poemi peakangelane, tegeldes ennekuulmatu äritehinguga: ta ostab mõisnikelt kokku surnud, kuid revisjoninimekirjast mahakandmata talupoegade hingi, et neid hiljem elavate pähe liigkasuga maha müüa.

Niisuguse leidliku süžee sai Gogol Puškinilt; see võimaldas «reisida ühes peategelasega mööda kogu Venemaad ning kujutada hulga kõige erinevamaid karaktereid», nagu kirjanik ise märgib.

Esialgu tahtis kirjanik kujutada «kogu Venemaad kas või ainult ühest küljest». Hiljem tekkis kavatsus teost edasi arendada. Poeem pidi kujunema kolmeköiteliseks: teine osa oleks kujutanud esimese kõite negatiivsete tegelaste moraalselt taassündi, kolmandas osas kavatses autor vene inimeste ideaalkujusid anda.

Kuid Gogol ei suutnud tõestada kunstis seda, mis elus vastupidiselt arenes. Ta püüdis ka positiivseid tüüpe luua mõisnike ja ametnike hulgast, ent tegelikkus ei pakkunud selleks tõepäras

materjali. Kirjanik põletas kolm korda teise osa variandid (säilisid vaid mõned peatükid), kolmas osa aga jäigi kirjutamata. «Surnud hingede» kui vene kirjanduse tähtteose all mõistame esijoones poemi esimest osa, mis ilmus 1842. aastal.

Mõisnikutüübid. Gogoli aegne Venemaa astub lugeja ette kõigepealt provintsimõisnike meisterlikes tüüpides, keda peategelane Tšitšikov oma retkel külastab.

Satume kõigepealt **Manilovi** mõisa. See keskealine valget verd ja siniste silmadega mõisnik võib esimesel pilgul isegi meeldida: ta on ülilahke ja viisakas, tema huultel püsib meeldiv naeratus. Kuid varsti tajume Manilovi tõelist olemust: tema hingetühjust, tegevuseta olesklemist, viljatut unistamist.

Parasiitlik jõudeelu on Manilovi tööst ja igasugusest sihipärasest tegevusest võõrutanud. Ta ei käi kunagi põldudel, ei sega ennast majapidamisse, ei tea isegi, kui palju tal talupoegi on. Tšitšikovi ennekuulmatust soovist hämmeldunud, ei vaevu ta ometi asja üle juurdlema, oma roostes ajuparaati pingutama. Praktiliste huvide puudumisega kaasneb täielik vaimne lodevus. Viimase raamatu lugemist alustas ta juba kahe aasta eest, kuid järjenäitaja seisab ikka veel 14. leheküljel. Manilov rohkem oleskleb kui elab.

Manilov on neid inimesi, kel puudub arvamuste iseseisvus, kriitiline suhtumine inimestesse. Kubermangu ametnikud on tema silmis «üliarmsad», «armastusväärased», «väga meeldivad»; Tšitšikov, päris võõras inimene, lausa puistatakse üle meelituste ja sulava lahkusega. Niisugune valimatu sõpruse jagamine ei mõju põrmugi positiivse omadusena, vaid reedab loidu ja pinnalist inimest.

Manilovi mõisa tiigi kaldale on ehitatud sambakestega aiamajake, mis kannab pealkirja: «Üksildase mõtisklemise tempel». Manilov armastab unistada, õhulosse ehitada, labasest argielust kõrgemale tõusta. Kuid millest ta unistab ja mõtiskleb? Näiteks maa-aluse käigu ehitamisest või jälle kõrge torni püstitamisest, kust Moskvat võiks näha. See on viljatu, eluvõõras, m a n i l o v -

P. Boklevski

P. Boklevski

beldes ühes nürimeelsusega välja lööb.

Gogol rõhutab, et Korobotška on oma koonerdamises ja vaimuvaesuses vägagi lähedane oma aristokraatlikele õdedele, kes elavad toredates lossides.

Teistsuguse meeleolu loob Nozdrjov. See on iseloomult ohjeldamatu tuisupea ja prassija, kes igavesti püsima tunn endale tegevust otsib. Tema ülevoolav energia leiab rakenduse kaardimängus, pummeldamises, skandaalides. Ükski koosviibimine, millest Nozdrjov osa võtab, ei möödu skandaalita. Nozdrjovi tuisupea-loomust ja pillavat elujõudu rõhutab ka välimus. «Ta oli keskmist kasvu, ilusa kehaehituse, täidlaste punaste põskede, lumivalgete hammaste ja süsimusta põskhabemega noormees. Ta oli värske nagu õun ning ta nägu aina lõkendas tervisest.»

Parandamatu vembumehena armastab Nozdrjov

lik unistamine. Selles mõttes ongi Manilovi tüüp üldmõisteks kujunenud.

Vastandiks Manilovile on praktiline naismõisnik **Korobotška**. Korobotška tegevusraadius piirdub majapidamise pisitalituste ja muredega. Oma kodust kuningriiki tunneb ta pisasjadeni ning ilmutab perenaiselikku osavust ja praktilist meelt.

Korobotškas on palju vanamoelist, patriarhaalset. Ta kõne ja kombed reedavad harimatust, ebausk, lihtsameelsust. Kuid kõige iseloomulikum on temagi loomuses varaahnus, mis Tšitšikoviga kau-

P. Boklevski

sõpradele vingerpussi mängida: ta levitab tühje jutte, ajab pulmad vussi või äritehingud sassi, luisates ja kelkides seejuures üle igasuguse piiri. Lausa kireks on saanud igasuguste vahetuste ja teiste tehingute sobitamine, kusjuures teda ei huvitagi kasu, vaid äritsemismõnu. Majapidamise jaoks aega ei piisa ja seal on kõik, välja arvatud jahikoerte-tall, korrast ära. Kogu talupoegadelt väljapigistatud tulu kulub priisates ja pillates.

Nozdrjov toob teosesse meeleolulist vaheldust ja mahlakat huumorit, ühtlasi on ta sügavalt sotsiaalne ning üldinimlik tüüp.

Vastandtüübiks nii Manilovile kui ka Nozdrjovile on **Sobakevitš**. Paljuütlev on Sobakevitši väline portree. Gogol võrdleb teda keskmise mesikäpaga, kelle kallal loodus ei ole «hakanud nägema suuremat vaeva... vaid lõõnud laias laastus: on virutanud kirvega korra ja on tulnud nina, on virutanud teist korda ja on saanud suu, suure oherdiga on puurinud silmaaugud ning, midagi hoolikamalt silumata, on saatnud maailma, öeldes: «Käib küll!».

Tahumatud, kohmakad ja vastupidavad nagu mõisnik ise on ka mõisa hooned, kaevurakked, lattaed; isegi peremehe kabineti sisustus mõjub raskelt, nurgeliselt ja kohmakalt. Iga ese näib ütlevat: «Ka mina olen Sobakevitš.»

Sobakevitši välimus ja ümbrus on tõepoolest tema sisemaailma kujukas vastupeegeldus. Peremehe hingeelu on niisama kohmakas, mühaklik, robustne.

Huvitav on võrrelda kahe mõisniku suhtumist inimestesse. Manilovile on iseloomulik suhkurmagus lahkus, Sobakevitš on oma hinnanguis varjamatult sirgjooneline ja mahlakas. Kubermangulinna ladvik saab tema suu läbi hävitava iseloomustuse. Kuberner on «esimene röövel maailmas», politseiülem sul, kohtupalati esimees tola, kokkuvõttes — «sul istub sul kukil».

«Surnud hingede» müügitehingus ilmneb üks Sobakevitši põhi-

P. Boževski

jooni. See on tema kulakuhing, jõhkrus ja rahaahnus. Kui asi seisab rublas, on Sobakevitš hingetu ja taiplik arvestaja, kel küüned valvsalt enda poole. Tal nagu polekski «üldse hinge, ja kui oligi, siis hoopis mitte seal, kus pidi olema». Iseloomulik on, et Sobakevitši mõisas talupojad ei laostu: peremees hoolitseb, et nad maksimaalset tulu suudaksid anda. Sobakevitši varaahnus on hästi võrreldav tema apla, ohjeldamatu toiduhävitamisega.

Ka sellesse mõisnikutüübisse on kätketud palju üldinimlikku. See pole ainult varaahnus, vaid ka sisemine tahumatus, võimetus elus midagi kaunist näha ja mõista.

P. Boklevski

Masendavalt ja süngelt mõjub see kõdunemine ja hääbumine, mis iseloomustab **Pljuškin**it ja tema mõisat.

Talupoegade hurtsikud on kokku varisemas, härastemaja meenutab elatanud invaliidi, aed on umbe kasvanud ja rägastikuks muutunud, peksmata vilja hiigelrõukudel kasvab umbrohi ja «külgedel isegi põõsaid». Peremees ise on inimvare, keda välimuse järgi võiks kerjuseks pidada.

Pljuškin on tuhande hinge omanik, talle kuuluvad suured tagavarad vilja, lõuendit, kalevit, nahku. Ja ometi liigub see veider «ilmutis» iga päev oma küla tänavail ja kõik, «mis talle seal silma hakkas, olgu see siis vana saapatald, mingi kalts, raudnael, savipotikild või muu — kõik tassib ta koju».

Pljuškin on kogumiskire ohver, tema ihnsus on inimvääritu, mõttetu, laostav. Ta ei lase elada ka teistel.

Kunagi on Pljuškin sootuks teistsugust elu elanud. Tal oli perekond. Aruka peremehena majandas ta mõisat nii, et naabridki käisid talt majapidamist õppimas. Perekonna lagunemisega muutus järk-järgult kõik. Erakuelu andis «rohket toitu ihnsusele, millel, nagu teada, on hundiisu: mida rohkem õgib, seda apilamaks läheb». Kogumiskirg lüüab inimlikud tunded; Pljuškinist sai inimpõlgur, kelle ümber elu on tühi ja surnud.

«Millise väikluse ja häbistava tühisuseni oli võinud langeda inimele!» hüüatab Gogol.

Gogoli portreeloomise kunst. «Surnud hingede» mõisnikutüüpides on ere individuaalsus osavasti ühendatud oma klassi tüüpiliste joontega.

Gogoli portreeloomise kunst tugineb tegelase karakteri avamisele teda ümbritseva keskkonna kaudu. Kõik üksikasjad, kõik seigad tegelase ümbrusest ja käitumisest on valitud hoolikalt, sihipäraselt. Meenutagem Sobakevitši ümbruse harmooniat tema karakteriga, kogumiskire räpaseid jälgi Pljuškini toas, vanamoele ja kolkalise elulaadi jooni Korobotška mõisas jne.

Portreed aitavad paremini mõista eelnev looduskirjeldus ja mõisa välisvaade, majapidamise seisundit iseloomustavad tähelepanekud. Järgneb tutvumine juba seesuguste üksikasjadega, mis viivad lähemale tegelase isiksusele. Hästi on tabatud välimuse ja karakteri kooskõla. Keskustelus Tšitšikoviga tuleb järk-järgult ilmsiks kogu tegelase isiksus. Kõige olulisemat ühe või teise mõisniku karakteris rõhutab suhtumine «surnud hingede» müügitehingusse.

Karaktereid kujundades tõstab Gogol esile ühe, peamise joone, mis on karakteri peajooneks. Manilov on tegelikkusest irdunud unistaja, Nozdrjov — pillaja, Korobotška — koonerdaja, Pljuškin — haiglane ihnur ja koguja, aga Sobakevitšit iseloomustavad kõige paremini Tšitšikovi sõnad: «Kulak, kulak! ja tõbras veel pealekauba!»

Karakteristikaid ilmestab keeleliste vahendite meisterlik kasutamine niihästi tegelaste kõnes kui ka kirjeldustes. Manilovi kõne kubiseb meelitussonadest, mühaklik Sobakevitš väljendub lakooniliselt ja katkendlikult, Nozdrjovil voolavad sõnad tagasihoidmatu joana.

Gogoli mõisnikud kehastavad seda allakäivat ja roiskunut, mis oli iseloomulik tolle aja maa-aadlile; ühteaegu on neisse kätketud nii palju üldinimlikku, et nad on üle aegade püsivateks tüüpideks jäänud.

Kubermangulinna seltskond. Juba komöödias «Revident» paljastas Gogol maakonnalinna ametnikes kroonuvargaid, karjeriste ja vedelvorste. Veelgi muretum ja hooletum, ainult pisut rafineeritum on «Surnud hingedes» kujutatud kubermangulinna ladvik. Väline seltskondlik vööp varjab sisemist tühjust, harimatust, loidust ja ebaausust.

Seda keskonda kirjeldab autor enamasti lõikava satiiriga. Kuberner teeb tüllile väljaõmblusi, politseiülem liigub «ärides ja kaubahoovis nagu oma isiklikus aidas», palati eesistuja on pähe õppinud terve luuletuse ja deklameerib seda ülevoolava paatosega. Sagedastel ja rikkalikel ballidel ning pidusöökidel on meeste pealõbuks kaardimäng, naistel — keelepeks.

Väga hästi iseloomustab kubermangu ladvikut «surnud hingede» afäär. Nad ei teadnud, kas Tšitšikov on «säärane inimene, keda on

tarvis kinni nabida ja pokri pista kui kahtlane isik, või säärane, kes ise võib neid kõiki kahtlastena kinni nabida ja pokri pista».

«Surnud hingedes» kujutatud mõisniku- ja ametnikutüübid on, oma karakterilt erinevad, samal ajal ühendab neid tegevusetus, moraalsete väärtuste puudumine, sisemine laostumine.

P. Boklevski

«Surnud hingede» all tulebki mõista mitte niivõrd revisjonihingi kui just degenerereerunud mõisniku- ja ametnikutüüpe. Selles seisnebki poemi pealkirja sügav ja traagiline mõte.

Tšitšikov. Peategelane Pavel Tšitšikov toob oma energiliste tehingute ja liikuvusega teosesse elevust, paneb tardunud ja tukkuva kubermangu korraks kihama. Tema isik ja tegevus on poemi süžeeleiks teljeks.

Tšitšikov avaneb lugejale järk-järgult. Tema olemusjooned selguvad mõisnikke külastades: iga mõisnikutüüp heidab uut valgust ka külalisele. Tähelepanav on Tšitšikovi oskus inimesi kohelda ja üldse oludega kohaneda. Maniloviga jagatakse võidu meelitusi ja Tšitšikov saab «surnud hinged» tasuta. Sobakevitšiga tuleb

kaubelda silm silma, hammas hamba vastu. Hoopis lihtne on toime tulla nõmeda Korobotška ning ahnusest pimedast Pljuškiniga. Ainult Nozdrjov, kes igasugustes vempudes ja sahkerdamises ise meister on, näeb Tšitšikovi läbi.

Oma põhiolemuselt on Tšitšikov lähedane sugulane mõisnikele ja võimukandjaile, keda Gogol oma poemis taunib, kuid erineb ühtaegu neist mitmeti. Ta on oma keskkonnast üle energia, aktiivsuse ja terava taibu poolest. Just nende omaduste tõttu on ta andekaks ja moodsamaks petiseks suutnud tõusta kui kubermangulinna bürokraatlikud sulid. Tema tehingute laad ja ulatus ennustavad juba kodanlikku tüüpi äritsejat-ettevõtjat.

Tšitšikoviga tutvunud, tekib lugejal küsimus: kuidas võis andekas inimene nii paadunud petiseks langeda?

Gogol vastab sellele ulatusliku peatükiga peategelase senisest elukäigust, tema päritolust, kasvatusel, elutingimustest. See tagasivaade valgustab Tšitšikovi kujunemist ning selgitab neid asjaolusid, mis vormisid talt suurejoonelise sahkerdaja ning sulii. Võib öelda, et Tšitšikov — kah surnud hing — on oma ajastu produkt.

Talurahva elu. Kui Gogol mõisnike ja ametnike näol esitas Venemaale süüdistuse, laskis kuuldavale, nagu ütles Herzen, «hirmu ja häbi karje», siis oskas ta nende tagant näha ka talurahvast, kellesse suhtus armastuse ja lugupidamisega. Talurahva elu käsitletakse teoses episooditi ja vihjamisi, ometi saame sellest kujuka pildi.

Mõisnikud ei pidanud pärisorje üldse inimesteks, vaid kohtlesid neid nagu tööloomi. Pljuškini aitades ja ladudes mädanevad tohutud toiduainete tagavarad, tema talupojad aga surevad nälga «nagu kärbsed» ja need, kes põgenevadki, satuvad vanglatesse ja hukkuvad seal. Nozdrjov mängib kaardilauas koos kalessi ja hobustega maha ka oma kutsari. Korobotška kaupleb inimestega samuti nagu liha, tangude ja kanepiga. Me kuuleme maakondadest ja mõisatest, kus viljaikaldused ja taudid on hävitanud pooled talupoegadest.

Teose kompositsioon. «Surnud hingede» tegevus algab Tšitšikovi ilmumisega N. kubermangulinna. Vaevalt kohale jõudnud, asub ta agaralt oma plaani realiseerima. Tšitšikovi saabumine kujutabki endast süžeesõlme ehk sündmust, millest algab poemi tegevus. Järgnevad peategelase visiidid tähtsamatele ametnikele ja mõisnikele, mis moodustavad teose peamise sisu. Nende kaudu tutvume nii Tšitšikovi enda kui ka teiste tegelastega.

Teose kulminatsiooniks on ball kubernerj juures, kus Nozdrjov kõikide kuuldes teatab, et Tšitšikov kaupleb «surnud hingedega».

Lahenduse poemi tegelaste vahelkordadesse toob Tšitšikovi lahkumine linnast.

Vastavalt teose sisule ja sündmuste käigule on poem üles ehitatud järgmise plaani järgi: I peatükk kirjeldab Tšitšikovi kohalejõudmist N. linna, II—VI peatükis on kujutatud Venemaa mõisnikke ja olukorda mõisates, VII—X peatükis kirjeldatakse kubermangulinna ametnike elu, XI peatükis antakse tagasivaade Tšitšikovi minevikku ja selgitatakse, kuidas tekkis avantüür «surnud hingedega».

Poeemi kompositsiooni omapäraks on autori rohked kõrvalepõiked, milles ta väljendab oma suhtumist tegelastesse, sündmustesse ja nähtustesse. Sageli moodustavad need tundeküllased arutlused ja mõtisklused terava kontrasti poemi meeleoluga, kuid alati on nad tihedalt seotud poemi ideelise sisuga.

Tähtis koht lüürilistes kõrvalepõigetel kuulub patriootilistele motiividele. Kirjanik väljendab oma ootusi ja lootusi ning seab nad vastu kurvale olevikule.

Gogol joonistab kodumaa looduse ülevaid pilte ja imetleb tema mõõtnatuid avarusi. Uhkusega kõneleb ta vene inimese teravast mõistusest ja tabavast keelest: «Inimesetundmisest ja targast elukäsitusest räägib inglise sõna, kerge keigarlikkusega sätendab ja hajub prantsuse kiirelt ununev sõna, leidlikult mõtleb välja oma mitte igale taibatava, tarkusest kõhetu sõna sakslane, kuid ei ole sõna, mis oleks nõnda hoogne ja julge, mis tuleks otse sügavast südame põhjast, mis nõnda pulbitseks ja väreleks kui tabavalt öeldud vene sõna.»

Pidulikult kõlavad kirjaniku sõnad poemi esimese kõite lõpus, kus ta võrdleb tulevast Venemaad kihutava troikaga: «Imelise kõlinaga heliseb kelluke, müriseb ja muutub tuuleks tükkideks rebitud õhk, lendab mööda kõik, mis maailmas on, ja vaadates kõõrdi, astuvad eest kõrvale, annavad talle teed muud rahvad ja riigid.»

Poeemi lüürilised kõrvalepõiked kujutavad endast luuletusi proosas. Nende rohkus andis Gogolile võimaluse nimetada oma teos mitte romaaniks ega jutustuseks, vaid poemiks.

Belinski Gogolist.

Suur vene kriitik Belinski hindas kõrgelt Gogoli loomingut. Kui ilmusid Gogoli esimesed teosed, tervitas Belinski neid vaimustatult ja astus välja tagurlike kriitikute vastu, kes süüdistasid noort kirjanikku tegelikkuse moonutamises.

Belinski kirjutas, et Gogol on poeet, tõsielu poeet, et tema talent on «ebaharilik, jõuline ning ülev». Belinski märgib, et realismi ja romantika läbipõimumise kõrval iseloomustab Gogolit omapärane rõõmu ja kurbuse segunemine, eluvaatlemine «läbi maailmale nähtava naeru ja nähtamatute ning peidetud pisarate». Belinski arvates ei ilusta Gogol elu ega tee seda ka inetumaks, vaid toob «nähtavale kõik, mis on elus ilusat ja inimlikku, samal ajal aga ei varja sugugi ka elu varjukülgi».

«Imestamapaneva poeetilise ilu ja armastusega kujutas Gogol kodumaa loodust. Lugege tema «Maiööd» talveõhtul kaminatule juures ja te unustate talve kogu ta pakase ning tuiskudega: teie ees kangastub õnnistatud lõunamaa öö, imesid ja saladusi...», kirjutas Belinski.

Tuliselt kaitses Belinski poleemikas reaktsiooniliste kriitikutega poemi «Surnud hinged». Ta nimetas seda teoseks, «millest hoo-vab kirklikku, erutavat, tõelist armastust vene elu viljaka tuuma vastu, piiritult kunstipärane teos kontseptsioonilt ja teostuselt, tegelaste iseloomude ja vene olustiku üksikasjade poolest — ja samal ajal mõttesügav, sotsiaalne, ühiskondlik ja ajalooline...»

Kui aga Gogol 1848. a. pärast rasket hingelist murrangut avaldas raamatu «Valitud kohti kirjavahetusest sõpradega», milles ta ülistas kirikut, pärisorjuslikku korda Venemaal ja isevalitsust,

keda varem oli hukka mõistnud, võttis Belinski selle teose karmi kriitika alla.

Belinski paljastas oma kirjas Gogolile raamatu kahjulikku mõju ja kutsus kirjanikku oma viimasest teosest lahti ütlema.

Venemaale «pole vaja jutlusi (ta on neid küllalt kuulnud) ega palveid (ta on neid küllalt lugenud), vaid rahva väarikustunde äratamist, mida niipalju sajandeid on tallatud mudasse ja sõnnikusse — talle on vaja õigusi ja seadusi, mis oleksid kooskõlas mitte kiriku õpetusega, vaid terve mõistuse ja õiglusega...» kirjutas Belinski.

Kõrge hinnangu andis Belinski kirjale V. I. Lenin. Lenini arvates oli see kiri «tsensuurivaba demokraatliku ajakirjanduse paremaid teoseid, mis on säilitanud määratu suure elulise tähtsuse ka tänapäevani».

GOGOLI LOOMINGU TÄHTSUS.

Me austame ja armastame Gogolit kui vene realistliku proosa üht suuremat rajajat ja ühiskondliku elu varjukülgede halastamatult paljastajat.

Gogoli panus vene ja maailmakirjandusse seisab eelkõige tema loomingu novaatorluses, omapärase kunstilises vormis. Ta oskas liita tervikuks hingehaarava lüürika ja laia eepilise jutustuse, pidulikkuse ja eleegilise nukruse, vihase sarkasmi ja pehme huumori.

Gogoli kujud on lakanud olemast ainult kirjanduslikud, nad on väljunud puhtkirjanduslikest raamidest ja saanud silmakirjalikkuse, egoismi, tooruse, rumaluse ja teiste üldinimlike pahede sümboliteks.

Korduvalt on kasutanud Gogoli võrdkujusid oma teoseis V. I. Lenin; ta on palju kordi võrrelnud kodanlike intelligentide ja menševike lobisemist manilovlusega. Tihti kasutas Lenin Hlestakovi kuju («Revidendist»). Epiteeti «hlestakovlik» on Lenin kasutanud kui ohjeldamatu kiitlemise ja valetamise sünonüümi.

Gogoli kujud ei ole kaotanud oma tähtsust ka tänapäeva ideoloogilises võitluses. Nad aitavad paljastada mitmesuguseid igandeid nõukogude inimeste teadvuses.

Gogol on meile lähedane oma sügava humaansusega, oma rahvalikkusega, oma tulihingelise patriotismiga. Tema looming on ammu ületanud rahvuslikud piirid. Juba oma eluajal sai Gogol laialdase tunnustuse osaliseks välismaal; tema teoseid on tõlgitud prantsuse, saksa, inglise, hispaania ja peaaegu kõikidesse slaavi keeltesse. Eesti keelde tõlgiti Gogoli töödest esimesena «Tarass Bulba», mis ilmus 1880. aastal.

Pärast «Surnud hingede» ilmutumist tunnistati Gogol maailmakirjanduses realismi suurmeistriks.

TEKSTINÄITEID.

DENISS IVANOVITS FONVIZIN.

Äbarik.

NELJAS VAATUS.

8. stseen.

Pr. PROSTAKOVA, PROSTAKOV, MITROFAN, STARODUM, MILON,
SKOTININ, JEREMEJEVNA.

Pr. PROSTAKOVA (*sisse astudes*): Kas sul on kõik kaasas, mu armas?

MITROFAN: Noh, ära juba muretse.

Pr. PROSTAKOVA (*Starodumile*): Kas suvatsesid hästi puhata, kullake? Kõik me käisime neljandas toas kikivarbail, et sind mitte tülitada. Ei julgenud ukse vahelt sisse vaadata. Kuulame, sina oled juba ammu siia väljagi tulnud. Ära pane pahaks, kullake...

STARODUM: Oo, proua, mul oleks olnud väga kahju, kui te oleksite varem siia tulnud.

SKOTININ: Sina, õde, käid nagu kiuste aina minu kannul. Mina tulin siia oma asja pärast.

Pr. PROSTAKOVA: Mina jälle oma pärast. (*Starodumile.*) Luba siis, kullake, tülitada sind nüüd meie ühise palvega. (*Mehete ja pojale.*) Kummardage.

STARODUM: Missugusega, proua?

Pr. PROSTAKOVA: Esiteks, palun kõiki nii lahked olla ja istuda. (*Kõik võtavad istet peale Mitrofani ja Jeremejevna.*) Vaat, milles on asi, kullake. Meie vanemate palvete eest — meie, patuste päiveid poleks kuulda võetudki! — kinkis jumal meile Mitrofanuška. Me tegime kõik, et ta saaks meil niisugune, nagu sa teda näed. Kas sa ei tahaks võtta vaevaks, kullake, ja vaadata järele, mis ta meil õppinud on?

STARODUM: Oo, proua, minu kõrvu on juba ulatunud, et ta on alles praegu õppimisega lõpule jõudnud. Olen kuulnud tema õpetajatest ja näen ette, missugune kirjatark ta peab olema, olles õppinud Kuteikini juures, ja missugune matemaatik, olles õppi-

nud Tsõfirkini juures. (*Pravdinile*.) Mul oleks huvitav kuulda, mis see sakslane on talle õpetanud.

Pr. PROSTAKOVA: Kõiki teadusi, kullake.

PROSTAKOV: Kõike, mu isa.

MITROFAN: Kõike, mida soovid. } (*Koos.*)

PRAVDIN (*Mitrofanile*): Mida siis näiteks?

MITROFAN (*annab talle raamatu*): Vaat, grammatikat.

PRAVDIN (*võttes raamatu*): Näen. See on grammatika. Mis te siis sellest teate?

MITROFAN: Palju. Nimisõna ja omadussõna...

PRAVDIN: Näiteks «uks» on missugune sõna: nimi- või omadussõna?

MITROFAN: Uks? Misuke uks?

PRAVDIN: Missugune uks! Vaat see.

MITROFAN: See? Omadussõna.

PRAVDIN: Miks siis?

MITROFAN: Sellepärast, et ta on omal kohal. Sahvril vaat on uks kuuendat nädalat üles panemata: see on siis esialgu nimisõna.

PRAVDIN: Sõna «lollpea» on siis sinu arvates sellepärast omadussõna, et teda omistatakse rumalale inimesele.

MITROFAN: Teadagi.

Pr. PROSTAKOVA: Noh, kuidas on, kullake?

PROSTAKOV: Kuidas on, mu isa?

PRAVDIN: Parem ei saa enam ollagi. Grammatikas on ta tugev.

MILON: Ma arvan, ka ajaloos mitte vähem.

Pr. PROSTAKOVA: Jah, kullake, ta on juba lapsest saadik maias kõiksugu lugude peale.

SKOTININ: Mitrofan on minu järgi. Mina ise ei jää iial enne magama, kui vallavanema abi pole mulle lugusid jutustanud. Meister selle peale, lurjus! Kust ta seda võtab?

Pr. PROSTAKOVA: Aga ei saa siiski Adam Adamõtši vastu.

PRAVDIN (*Mitrofanile*): Aga kas olete ajaloos kaugel?

MITROFAN: Kaugel? Nii kuidas lugu on. Mõnedes lendad meredetaha, võõrastesse maadesse.

PRAVDIN: Aa! Siis niisugust ajalugu õpetab teile Wralmann?

STARODUM: Wralmann! Nimi on kuidagi tuttav.

MITROFAN: Ei, meie Adam Adamõtš ei jutusta lugusid. Tema armastab, nagu mina isegi, kuulata.

Pr. PROSTAKOVA: Nad mõlemad lasevad jutustada endale lugusid karjatüdruk Havronjal.

PRAVDIN: Kas mitte tema juures pole teie mõlemad ka geograafiat õppinud?

Pr. PROSTAKOVA (*pojale*): Kas kuuled, mu kallis? Mis teadus see on?

MITROFAN (*tasa emale*): Kust mina tean.

Pr. PROSTAKOVA (*tasa Mitrofanile*): Ära jonna, kallike, nüüd just pead ennast näitama.

MITROFAN (*tasa emale*): Ma ei saa ju aru, mida küsitakse.
Pr. PROSTAKOVA (*Pravdinile*): Kuidas sa seda teadust nime-
tasid, kullake?

PRAVDIN: Geograafia.

Pr. PROSTAKOVA (*Mitrofanile*): Kuuled, eorgahvia.

MITROFAN: Mis asi see on? Issand jumal! Kohe noaga kõri
kallal.

Pr. PROSTAKOVA (*Pravdinile*): Teadagi, kullake. Aga ole lahke,
ütlevale, mis teadus see on: küllap ta siis jutustab sellest.

PRAVDIN: Maa kirjeldus.

Pr. PROSTAKOVA (*Starodumile*): Aga milleks seda, ütlevale,
võiks tarvis minna?

STARODUM: Kõlbaks, ütlevale kas või selle jaoks, et kui juhtuks
vaja olema kuskile sõita, siis tead, kuhu sõidad.

Pr. PROSTAKOVA: Ah, kullake! Milleks siis voorimehed on? See
on nende asi. See polegi ju aadlike teadus. Aadlikul tarvitseb
ainult öelda: vii mind sinna — viiakse, kuhu soovid. Usu
mind, kullake, et see, mida Mitrofanuška ei tea, on kindlasti mõt-
tetus.

STARODUM: Oo, muidugi, proua. Inimlikus harimatuses on väga
trööstiv lugeda mõttetuseks kõike seda, mida ei tea.

Pr. PROSTAKOVA: Ilma teaduseta on inimesed elanud ja ela-
vad. Isa kadunuke oli viisteist aastat vojevoodiks ja surigi nii, et
ei osanud kirjatarkust, aga oskas varandusekese teenida ja alal
hoida. Palujaid, mäletan, võttis alati vastu raudkirstul istudes.
Igaühe järel avab kirstu ja paneb midagi sisse. Oli alles kokku-
hoidlik! Ei hoolinud oma elust, et aga kirstust mitte midagi välja
võtta. Teise ees ei hakka kiitlema, aga teie eest ei varja: kallis
kadunuke suri rahakastil lamades nii-ütelda nälga. Noh, kuidas
see teile meeldib?

STARODUM: See on ülikiiduväärne. Peab olema Skotinin, et
saada nii õndsas otsas osaliseks.

SKOTININ: Ja kui tõendada, et õppimine on rumalus, siis võtame
onu Vavila Faleleitši. Kirjatarkusest pole temalt keegi kuulnud
ega tahtnud tema kelleltki kuulda. Aga missugune nupp oli!

PRAVDIN: Mis siis oli?

SKOTININ: Vaat mis temaga eluajal juhtus. Ratsa tulise hobuse
seljas kihutas teine purjus peaga hooga kivivärvasse. Oli hea
põrakas mees, värv oli madal: unustas kummardada — raksa-
tas otsaesisega vastu värava põikpalki, nii et vajus kuklaga vastu
sabarihma, ja erk hobune viis ta värvast läbi majatrepi ette kohe
selili maha. Ma tahaksin teada, kas on maailmas õpetatud otsa-
esist, mis niisugusest vopsust ei oleks lõhki läinud. Onu aga,
igavene mälestus talle, kui oli toibunud, küsis ainult: kas värv
on terve?

MILON: Teie, härra Skotinin, ise tunnistate end mitteõppinud
inimeseks. Aga ma arvan, sel juhul ei oleks ka teie otsaesine
õpetatust tugevam olnud.

STARODUM (*Milonile*): Ära vea kihla, mu sõber. Ma arvan, et Skotininid on kõik loomu poolest kõvapealised.

Pr. PROSTAKOVA: Sa mu kullake! Mis lõbu pakubki tarkust õppida? Me näeme oma silmadega ja omal maal. Kes arukam on, selle valivad oma vennad otsekohe mõne ameti peale.

STARODUM: Aga kes arukam on, see ei ütle ka ära olemast kasulik oma kaaskodanikkudele.

Pr. PROSTAKOVA: Jumal teid teab, kuidas te tänapäeval otsustate. Meie ajal igaüks ainult vaatas, et saaks ametist vabaks.

ALEKSANDER NIKOLAJEVITŠ RADISTŠEV.

Peški.

Kuidas ma ka ei püüdnud oma teekonda kiiresti lõpetada, kuid nälg, mis vanasõna järgi ei ole vend kellelegi, sundis mind ühte talutarre sisse astuma, ja kuni ma jälle kord raguude, frikasseede, pasteetide ja muude prantsuse roogade juurde jõuan, mis on loodud inimeste mürgitamiseks, sundis seesama nälg mind lõunaks sööma tüki vana praetud loomaliha, mis mul tee peal kaasas oli. Lõunastanud seekord palju halvemini kui mõnikord pikkadel sõjakäikudel lõunastavad paljud polkovnikud (kindralitest ma ei räägi), valasin ma endale kiiduväärse üldise kombe järgi tassi kohvi, mis mulle oli valmistatud, ja rahuldasin oma hellitatud maitset õnnetute Aafrika orjade higi viljaga.

Nähes minul suhkrut, saatis tainast segav perenaine mu juurde väikese poisikese, et paluda tükikest seda bojaaride toitu. «Miks bojaaride?» ütlesin ma talle, kui andsin lapsele oma suhkru ülejäägi, «kas siis sina seda tarvitada ei või?» — «Sellepärast see bojaaride toit ongi, et meil pole seda millegagi osta, bojaarid aga tarvitavad seda sellepärast, et nad ei pea ise raha teenima. Tõsi jah, ka meie valitseja, kui ta Moskvast käib, ostab suhkrut, aga samuti meie pisarate eest.» — «Kas sa arvad, et see, kes tarvitab suhkrut, sunnib teid nutma?» — «Mitte kõik, aga kõik mõisnikud küll. Kas need pole sinu talupoegade pisarad, mida sa jood, kui nad niisamasugust leiba söövad nagu meie?» Seda üteldes näitas ta mulle oma leivajahu. See koosnes kolmest osast aganatest ja ühest osast sõelumata jahust. «Tänu jumalale sellegi eest tänavuse ikalduse aastal. Paljudel meie naabritel pole sedagi. Mis kasu on teil, bojaaridel, sellest, et sööte suhkrut, meie aga oleme näljas? Lapsed surevad, surevad täiskasvanud. Kuid mis teha; kurvastad, kurvastad, aga pead tegema, mida härra käsib.» Ta hakkas leibu ahju panema.

See etteheide, mis polnud lausutud viha ega meelepahaga, vaid sügava hingeahastuse tundega, täitis mu südame kurbusega. Esi-

mest korda silmitsesin ma tähelepanelikult talutare kogu sisustust. Esimest korda pöörasin oma südame selle poole, mis tänini oli temast mööda libisenud. Neli seina poolest saadik, nagu ka kogu lagi, nõega kaetud; põrand pragudes, millel vähemalt versokipaksune porikiht; ahi ilma korstnata, kuid siiski hea kaitse külma vastu, ja suits, mis igal hommikul nii talvel kui suvel tarre tungib; aknaaugukesed, mille ette loomapõied tõmmatud, lasevad keskpäeval hämarat valgust läbi; kaks-kolm potti (õnnelik on see tare, kui üheski neist iga päev palja vee peal keedetud kapsaid leidub!). Puust kauss ja kettad, mida taldrikuteks nimetatakse; kirve abil valmistatud laud, mida pühade eel kraabiga puhastatakse. Küna sigade ja vasikate söötmiseks, kui sääraseid loomi on; magada nendega koos, neelata õhku, milles põlev küünel paiskab nagu läbi udu, nagu eesriide tagant. Õnneks on astja kaljaga, mis hapu nagu äädikas, ja õues saun, milles, kui seal parajasti ei vihelda, magavad loomad. Takune särk ja kuresaapad, väljaskäimiseks jalarätid ja viisud. Niimoodi elavad need, keda õigusega peetakse riigi külluse, jõu ning vägevuse allikaks; kuid samas on näha seaduste nõrkust, puudusi ja nende kuritarvitamist, nende nõnda-ütelda karedat külge. Seal võib näha aadli ahnust, rõõvimist, talupoegade piinasid ja kaitsetut kerjuslikku seisukorda... Ahned metsloomad, täitmatud kaanid, mis me jätame talupojale? Seda, mida me ei saa neilt võtta — õhu. Jah, ainult õhu. Sageli me võtame temalt mitte ainult maa annid, leiva ja vee, vaid isegi valguse... Seadus keelab võtta temalt elu. Kuid ainult korraga. Kui palju võimalusi on aga võtta see temalt pikkamisi! Ühel pool on peaaegu täielik võim, teisel pool — kaitsetu nõrkus. Sest mõisnik on talupoja kohta seaduseregija, kohtunik, otsuse täideviija ja soovi korral nõudja, kelle vastu kostja mitte midagi ütelda ei tohi. See on ahelaiseneeditu saatus, see on haisvasse vangikongi heidetu saatus, see on ikkes härja saatus...

Kalgi südamega mõisnik! Vaata oma võimu all olevate talupoegade lapsi. Nad on peaaegu alasti. Miks? Kas see pole sina, kes on nende viletsate vanemate peale kõikide põllutööde kohustusele lisaks pannud veel ka obroki? Kas see pole sina, kes kanga, mis on veel kudumata, määrab juba enda kasuks? Milleks sulle haisvad räbalad, mida sinu hellitatud käsi ei taha puudutadagi? Vaevalt kõlbab see sind teenivate koduloomade katmiseks. Sa kogud, mida sulle vaja ei ole, hoolimata sellest, et sinu talupoegade varjamatu katmatus sulle süüdistuseks on. Kui siin ei ole sinu peale kohut, siis seisad sa kohtuniku ees, kes ei tunne erapoolikust, kes ka sulle on omal ajal andnud hea teejuhi — südametunnistuse, mille su kõlvatu mõistus on ammu minema kihutanud tema eluasemest, sinu südamest. Kuid ära looda karistusest jääda. See sinu tegude alati ärkvel olev valvur püüab su sinu üksinduses kinni ja sa saad tema nuhtlust tunda. Oo, et see sulle ja sinu võimu all olijatele kasuks tuleks... Oo, et inimene ometi sagedamini oma sisimasse astuks, oma valjule kohtunikule, südametun-

nistusele, oma tegusid pihiks. Ta kõuetaolise hääle mõjul liikumatuks sambaks muutunud, ei laskuks ta salajastele kuritegudele; haruldaseks muutuksid siis tapmised, rüüstamised ... jne. jne. jne.

NIKOLAI MIHHAILOVITS KARAMZIN.

Vaene Liisa.

Vist küll keegi Moskva elanikest ei tunne nii hästi selle linna ümbrust kui mina, sest vaevalt käib keegi nii sagedasti linnast väljas, vaevalt hulgub keegi minust rohkem ringi — jalgsi, plaanita, sihita, kuhu aga jalad viivad — mööda nurmi ja niitusid, mööda mäekinke ja metsatukki. Igal suvel leian seal uusi veetlevaid kohti, või vanades kohtades uusi veetlusi.

Kuid kõige armsam on mulle see koht, kus kerkivad Siimoni kloostri sünged gooti tornid. Seistes sel mäel, näed endast paremal peaaegu kogu Moskvat, kogu seda tohutut majade ja kirikute rägastikku, mis tõuseb meie silmade ette majesteetliku amfiteatrina. See on suurepärase vaatepilt, eriti kui sellele paistab päike, kui ta õhtused kiired lõõmavad neil loendamatuil kuldsetel kuplitel, loendamatult taeva poole tõusvatel ristidel! All läiuvad lopsakad tumerohelised õitsvad aasad, nende taga aga mööda kollast liiva voolab valem jõgi, mida panevad lainetama kas kalapaatide kerged aerud või mis kohab raskete parklaevade roolide all, mis sõidavad siia Vene impeeriumi viljarikastest osadest, selleks et varustada ablasi Moskvat leivaviljaga. Üle jõe on näha tammesalu ja selle ümbruses söövad rohkearvulised loomakarjad; seal näeme ka noori karjaseid, kes istuvad puude vilus, laulavad lihtsaid kurbi laule ja lühendavad sellega neile nii üksluisi suvepäevi. Kaugemal, põliste jalakate tihedas haljuses sätendab kullatud tornidega Daanieli klooster; veel edasi, peaaegu silmapiiril endal sinavad Vorobjovi mäed. Vasakul pool aga paistavad laiad viljaga kaetud väljad, metsatukad, kolm-neli küla ja veel kaugemal Kolomna alevik oma kõrge paleega.

Ma külastan sageli seda kohta ja peaaegu alati võtan siin vastu kevadet; siia tulen aga ka mornidel sügispäevadel — leinama ühes loodusega. Õudselt ulüvad siis tuuled mahajäetud kloostri müürides, pika rohuga kinnikasvanud kalmude vahel ning kloostri kongide hämarais vahekaikudes. Ja seal siis, toetudes tohutuist kivimürakaist varemeile, kuulan ma möödunud aegade kumedaid oiguid, neid sügavusse maetud minevikuajade oiguid, mis panevad värisema ja võbisema mu südame. Astun vahel mungakongidesse ja kujutlen neid, kes seal kord on elanud. Ma näen seal hallpead, kes on laskunud põlvili ristikuju ette ja palub, et teda võimalikult ruttu vabastataks maistest köidikutest, sest elu ei paku talle enam mingisugust naudingut, sest ta tundes, peale haiguse-

ja nõrkusetunde, on vaibunud. Seal seisab aga noor munk — kahvatanud näoga ja roidunud ilmega, vaatab välja läbi aknavõre, näeb lõbusaid linde vabalt sukeldumas õhumeres, vaatab ja valab kibedaid pisaraid. Ta piinleb, närub ja kuivab, ning kella kaeblik hääl teatab mulle tema enneaegsest surmast. Vahel vaatlen templi altari peaväravail kujutusi imetegudest, mis selles kloostriis kunagi on juhtunud: seal sajab taevast kalu vaenlase poolt piiratud kloostri elanike nälja kustutamiseks, seal ajab jumalaema kuju vaenlased põgenema. Kõik see äratav mu mälus ellu meie kodumaa mineviku — meie kodumaa kurva ajaloo noist aegadest, mil metsikud tatarlased ja leedulased tule ja mõõgaga laastasid meie pealinna ümbrust, ja kuidas siis Moskva, otsekui kaitsetu lesknaine, ootas ainult jumalalt abi neis oma julmades hädades.

Kuid kõige sagedamini tõmbab mind Siimoni kloostri müüride juurde mälestus Liisa, vaese Liisa kurvast saatusest. Ah! ma olen kiindunud esemeisse, mis liigutavad mu südant ja sunnivad mind valama hella leina pisaraid!

Sülda seitsekümmend kloostri müürist, kasetukakese kõrval, keset haljast niitu seisab tühi hurtsik, ilma usteta, ilma aknaraamideta, ilma põrandata; katus on ammu ära mädanenud ja sisse langenud. Sellessamas hurtsikus elas aastat kolmkümmend tagasi ilus ja armas Liisa oma vana emaga.

Liisa isa oli olnud kaunis jõukas talumees, sest et ta armastas tööd, haris hästi oma põldu ja elas kainet elu. Kuid peagi pärast tema surma muutus ta naise ja tütre elu kehvaks. Palgatud sulase laisk käsi haris maad halvasti ja vili lakkas hästi kasvamast. Nad olid sunnitud andma maa rendile, ja üsna tühise raha eest. Seejuures vaene lesk ise, kes aina vahetpidamata valas pisaraid oma mehe surma pärast — sest ka talunaised mõistavad armastada! —, muutus päev-päevalt üha nõrgemaks ega suutnud peaaegu üldse enam tööd teha. Liisa aga, kes isast jäi maha viieteistkümnepäevaseks, — Liisa üksi, säästmata oma õrna noorusiga, säästmata oma erakordset ilu, töötas ööd ja päevad — kodus kangaid, tegi sukki, korjas kevadel lilli ja suvel marju ning müütas neid Moskvas. Tema hell ning hea emake, nähes tütre väsimatust, surus teda sageli vastu oma nõrgalt tuksuvat südant, nimetas teda jumala armuteoks, toitjaks, oma vanaduspäevade ainsaks lohutuseks ja palus jumalat, et see tasuks tütrele kõige eest, mis ta teeb oma ema heaks.

«Jumal on andnud mulle käed selleks, et töötada,» rääkis Liisa. «Sina oled toitnud mind oma rinnaga ja hoolitsenud minu eest, kui ma laps olin, nüüd aga on saanud minu kord sinu eest hoolitseda. Lakka parem hädaldamast ja nutmast — ega meie pisarad suuda isakest enam ellu äratada.»

Kuid sageli ei suutnud Liisa siiski talitseda omigi pisaraid — ah! tal tuli meelde, et kord oli tal isa ja et enam teda ei ole. Kuid oma südametunnistuse rahustamiseks püüdis ta varjata oma südamevalu ja näida rahuliku ning rõõmsana.

«Teises maailmas, kallis Liisa,» rääkis murest murtud emake, «tolles teises maailmas lakkan ma nutmast. Seal, nagu räägitakse, on kõik rõõmsad ja minagi olen kindlasti rõõmus, kui näen sinu isa. Praegu aga ei tahaks ma veel surra — sest mis saaks sinust ilma minuta? Kelle hooleks ma su jätan? Ei, enne aidaku mind jumal sobitada sind mingile kohale. Võib-olla leiame sulle peagi sobiva inimese. Siis õnnistan teid, armsaid lapsi, lõõn risti ette ja heidan rahulikult külma mullasängi...»

Oli möödunud juba kaks aastat Liisa isa surmast. Niidud olid kaetud lilledega ja Liisa läks piibelehtedega Moskva. Teda kohatas tänaval hästi rietatud, meeldiva välimusega noormees. Liisa näitas talle lilli — ja punastas.

«Sa müüd neid, tütarlaps?» küsis noormees naeratades.

«Müün,» vastas Liisa.

«Palju sa neist tahad?»

«Viis kopikat.»

«Sellest on liiga vähe. Siin on sulle rubla.»

Liisa imestas, söandas noormehele otsa vaadata, punastas veel enam ja lüües silmad maha, vastas, et ta rublat ei võta.

«Miks siis mitte?»

«Mul pole liigset vaja.»

«Mina aga arvan, et kenad piibelehed, korjatud pealegi kena tütarlapse poolt, väärivad rublat. Kui sa aga seda vastu ei võta, siis olgu sulle viis kopikat. Ma sooviksin aga alati sinult lilli osta ja sooviksin, et sa korjaksid neid ainult minu jaoks.»

Liisa andis lilled, võttis viis kopikat vastu, kummardas ja tahtis minna, kuid tundmatu võttis tal käest kinni.

«Kuhu sa lähed, tütarlaps?»

«Kuju.»

«Ja kus su kodu on?»

Liisa ütles, kus ta elab, ütles ja läks. Noormees ei takistanud teda enam, ja võib-olla ka sellepärast, et möödaikäijad hakkasid neid tähele panema ning tagedalt naeratama.

VASSILI ANDREJEVITŠ ŽUKOVSKI.

Svetlana.

Vana aasta lõpu eel
ennustasid neitsid:
kingakesi õueteel
üle õla heitsid,
teri heitsid õhinal
kanadele maha,
kuulatasid akna all,

põletasid vaha,
puhta veega peekrisse
kõrvarõngad, sõrmuse
panid nagu vaja;
rätikuga katsid siis;
kaunilt nende lauluviis
kõlas läbi maja.

Tuhmilt taevas paistab kuu,
nõrku kiiri saates.
Toas Svetlana sõnata, —
kurbus on ta vaates.
«Kullake, miks kurdad sa?
Meie hulka tõtta.
Tingilaulu kuulata,
sõrmus sõrmest võta.
Laula: kallis sepace,
mulle pärg ja sõrmus tee;
sõrmuse ma annan
armupandiks peiule,
aga pärg jääb neiule, —
pärga pulmas kannan.»

«Kurb on rõõmsaid kohates.
Üksinduses hallis
istun, ootan ohtes.
Kaugel on mu kallis.
Aasta saab, kui ridagi
teadet talt ei tule.
Ilm ei tööta midagi
mulle, õnnetule.
Kas veel minust mõtled sa?
Kus sa viibid? Üksinda
kurb on minu hingel.
Pisarais ma anun siin,
võta minult hingepiin,
lohutaja-ingel.»

Valmis ongi laua peal
lumivalge lina.
Seal on peegel, küünal seal
valab vaikset vina.
«Täna imejõud on töö.
Üksi kambris püsi.
Puhtalt peeglit südaööl
tulevikku küsi.
Saatust näed sa nõiaväel:
sinu kallim kergel käel
puutub lingirauda.
Lahti vajub uks ta ees
ja siis ihaldatud mees
istub sinu lauda.»

Juba ongi üksinda
piiga keset tuba.
Argsest pilgu heidab ta

peegli poole juba.
Mis seal voogab udu sees,
pilk ei arva ära,
küünal võbinal ta ees
valab nõrka sära.
Süda hakkas põksuma,
hirm on taha vaadata,
nõnda vait on maja.
Rahutum on tulevik,
kaebelaulu algab kilk,
kesköö kuulutaja.

Istub, hoides hingamist.
Äkki läbi tuule
õues hääled — keegi vist
koputab seal, kuule.
Piilub peeglit, hirmu täis,
soontes tardub veri:
keegi välgutavat näis
erke silmateri.
Süda sees jääb seisma tal.
Äkki kergel sosinal
kuuleb selja taga:
«Ilmusingi, kallis, näed,
kuulda võtsid taevaväed
sinu palvet vaga.»

Vaatab... Kallim ulatab
käed seal talle vastu,
hinges hirmu sulatab...
«Kallis, kaasa astu.
Ootab vana, ootab noor,
ootab papp me pärast.
Pulmalaulu laulab koor,
kirik helgib särast.»
Käsikäest nad võtavad,
laia õue tõttavad.
Saan on ilmund sinna.
Ees ju ratsud rahutud
hirnataavad, neil on rutt
jälle teele minna.

Juba hiiglaajuga
kihutasid hanges.
Ümber saani sajuna
lumi kabjult langes.
Ratsud tõttavad kui tuul.
Lagendik ei lõpe.

Sapisõõr on ümber kuul,
maa kaob uduhõppe.
Äkki hirmu tunneb neid.
«Armas, miks sa vakka jäid?»
lausub kallimale.
Peig ei vasta. Sõnata
kaugusesse vaatab ta,
kahvatu ja hale.

Hanges öise taeva all
kihutavad suksud.
Kirik väljal lagedal...
Pühakoja ukсед
lahti pajskas tuulehoog:
rahvast täis on hoone,
kerkib viiruk nagu voog,
mähhib lühtrikroone.
Kirst on keset kirikut,
kurvalt kõlab papi jutt:
«Mullaks pead sa saama...»
Piigal süda tardub sees.
Ratsud mööda... Ikka mees
vaikib, kurb ja kaame.

Äkki kõike mähkides
tuisk on taevast maani.
Tiibadega vehkides
kaaren saadab saani,
kraaksub: mure! Enam teed
silma öös ei hakka.
Hirmul erksad hobused
judistavad lakka.
Äkki kaugel tuli on,
silma paistab vaikne onn
keset valgeid välju.
Lumi tuiskab saani alt,
onni poole lõbusalt
kihutavad nelju.

Ongi päral! Äkki neid
keset öist maailma
peigmeest, saani, hobuseid
kusagil ei silma.
Kole on see võõras koht:
keset tuisku, hanges,
üksi, ümber öö ja oht...
Hirm ta hinge langes...
Ümber varje kubiseb,

aknast tuli vubiseb;
argselt astus sajus,
risti löi ja uksele
kloppis tasa — vankus see,
vaikselt lahti vajus.

Puusärk keset hurtsikut,
katteks valge palak.
Vahaküünal kahvatut,
kurba valgust valab.
Oh, Svetlana! Mis see on?
Kuhu tulid? Häda!
Hirmus on see tühi onn,
mees, kes valvab seda.
Läheb sisse silmavees,
põlvitab ikooni ees:
«Issand, armu heida!»
Astub hirmuvärinal,
nurgas pühakuju all
loodab varju leida.

Vaikus... Tuisk jäi järele...
Küünlalt rasva tilgub.
Rõõmsalt leek ei värele,
hädavaevalt vilgub.
Surmaund on maja täis,
hirmus vaikus ringi.
Kula — läbi ruumi käis
äkki sahin mingi.
Lähenes seal temale
lumivalge tuvike,
laskus salamahti,
neiu käele seisma jäi,
oma valged tiivad löi
ümber sõrme lahti.

Jälle ruum on vaikust täis...
Neitsi hirmust kanges:
koolja liigutavat näis,
lina kirstult langes.
Näha on nüüd surnud mees
huuled tardund, külmad,
kooljapärg tal otsaesel,
suletud on silmad.
Aga äkki üminal
liigub suu ja värin tal
veereb üle palge.
Õudus haaras tütarlast,

aga truult ei lahku tast
tuvikene valge.

Võpatades linnuke
laotas tiivad valla
laskus surnu rinnale...
Jõuetuna alla
vajus koolja silmapilk,
lauge tõstes vaevu,
piiga poole pöördud pilk
täis on hirmsat raevu...
Tardus raskelt ohtes...
Tema pilku kohates
võpatades märkas
tütarlaps, et kirstu sees
lamab armastatud mees,
ah... ja üles ärkas.

Kus ta viibib? Üksinda
peegli ees kesk tuba.
Läbi kerge kardina
hommik tungib juba.
Kukk seal kireb õueteel
päeva vastu võttes.
Rahutu on neitsi meel,
uni on tal mõttes.
Tuska koit ei vähenda.
«Ah, ma tean, ei tähenda
head see unenägu!
Tulevik, mis tood sa veel?
Ootab õnn või häda eel?
Vasta, kuldne agu!»

Istub. (Rind on raske tal.)
Pilgu õue heidab.
Maantee laiub akna all,
kaugust udu peidab.
Üle lume sinise
koidu helgid hellad.
Oi, kas seal ei tinise
rõõmsad aisakellad?
Saan seal eemalt läheneb,
kaugus kiirelt väheneb.
Majja suuna võtab
saan ja peatub ukse ees,

ukse poole nägus mees,
kes — ta peigmees tõttab.
Näe, ei halba unenäod
sulle tuua suutnud...
Oma sõbra kaissu vaod.
Teda aeg ei muutnud.
Pilgud sama vagusad,
sama soojad, pikad,
jutud sama magusad
sama armurikkad.
Pühakoda, avane,
töötused, oh lennake
üles taevateile.
Noor ja vana, piduhoos
peekrit tõstes laulge koos:
Palju aastaid neile.

Naeratasid, mulle näis,
kaunis lugejanna,
imesid mu laul on täis,
muud need read ei anna.
Sinu pilgust õnnelik,
austust ma ei taha;
aul ei ole iga pikk,
au meid jätab maha.
Seda õpetab ballaad:
Mida väärid, seda saad,
julgelt otse mine
oma teed siin ilmas, kus
uni on kõik õnnetus,
õnn on — ärkamine.

Oh, et eal ei kohutaks
uned sind, Svetlana,
rõõm sind kõikjal lohutaks,
ilm näiks õnnemaana,
õnnemaana, millele
ikka paistab päike,
et ei teeks mu lillele
halba häda-äike,
mingu elu igal pool
nagu värske oja vool
haljendavas luhas,
ikka nagu senini
käigu kaasas alati
rõõm sul suur ja puhas

Soosikule.

Oh soosik, jultunud — täis alatust ja õelust,
monarhi meelitat ja varjad süngel tõelust.
Intriige haududes sa võimu juurde said
ja nüüd türannina pead ikkes alamaid.
Mind vaatad põlgavalt, jääkülmi pilke saates,
loen õelat vihkamist su ähvardavas vaates.

Kuid sinu tunnustust ei ihalda mu vaim,
— sest parim tunnustus on minule su laim.

Mis sinu mõnitus saaks mulle tähendada?
Kas sinu põlgus võib mu väärtust vähendada,
kui ise põlgan sind ja auks pean endale,
et sinu hingega mu hing ei sarnane?

Mis sest, et ülistab sind müüdav kiidulaulik,
et suur on sinu võim ja amet aulik?

Ah, parem elada on keset teadmatust
kui sinu hiilguses: su hinge räpasust
kaaskodanike karm ja uuriv pilk näeb läbi
ja selle kohtu ees on alasti su häbi.

Mis aitab amet, au ja austajate ring,
kui vääritu on mees ja tühine ta hing.
Ei seisus ega koht, vaid väarikus on aare;
see üksi suureks teeb Seianust¹ kui ka tsaare.

Ei austa Ciceros² ma konsulit, vaid meest,
kes päästis roomlased kord Catilina eest.

Oh mees, auväärne mees! Kui praegu sünniks tema,
maa jälle ohu ees ta sunniks ühinema.

Jah, värise türann! Aeg võib veel tulla, kus
uus Brutus³ tõstab pead, või Cato⁴, Cassius⁵.

Küll hõiskab lüüra siis, kui mees kord ilmub vahva,
kes neetud soosikust teeb vabaks maa ja rahva.

Sa silmakirjatsed, vist petta lootes meid,
et ühiskond ei näeks me häda põhjuseid.

Nii oled vajunud sa pimestuse unne —

¹ Seianus — Rooma keisri Tiberiuse (14—37 m. a. j.) soosik, kes keisri käsul ära kägistati.

² Cicero (I saj. e. m. a.) — Rooma riigitegelane, kuulus kõnemees, aristokraatliku vabariigi kaitsja; tungis oma kõnedes kallale Catilinale, kes organiseeris vandenõu Rooma vabariigi vastu, Catilina paljastati Cicero poolt.

³ Brutus — vabariiklaste vandenõu juht Julius Caesar (tapeti 44. a. e. m. a.) vastu.

⁴ Cato — juhtis võitluses Caesar vastu aristokraatlik-vabariiklikku parteid.

⁵ Cassius — osavõtja vandenõust Julius Caesar vastu, kes hävitas aristokraatlik-vabariikliku korra.

ei oma vigu näe, ei nende raskust tunne!
 Ükskõik kui osavalt sa teeskled, kavaldad,
 kuid oma tegudes sa siiski avaldad
 tõe, mida kõigi eest nii kaua oled peitnud,
 ja rahvas teada saab, kes meid on ikke heitnud,
 kes laastas asulad¹ . . . Siis, neetud soosik, siis
 sa hirmus lõdise, end põrmu maha heida —
 sul rahva viha eest ei ole pääsu leida.
 Ja kuigi soosikuid õel saatus hellitaks
 ja elupäevil sind ei tabaks kättemaks,
 sa siiski värise! . . . Aeg nuhtleb kord türanne
 ja kaasa nendega käib järelopõlve vanne!

Laul.

(1824)

Ah, ka siin, ka koduteel
 masendatud, kurb on meel
 Orjus aina
 raskelt painab
 rahvast hällist hauani.

Kauaks jääd veel, Venemaa,
 isandate tallata?
 Millal enam
 loomadena
 meid ei müüda, osteta?

Kes siis orjaks mõistis meid,
 valitsema määras neid?
 Kes on pannud
 kehva kannul
 käima kupja piitsaga?

Maameest põevad isandad,
 tema külvisi lõikavad,
 meie vahvalt
 vabalt rahvalt
 priiuse on röövinud.

¹ Rõlejev vihjab siin sõjaasundustele, mis loodi Aleksander I käsul Araktšejevi poolt. Julma ekspluateerimise tõttu tekkisid neis asundustes päris-orjade-soldatite ülestõusud, mis harilikult halastamatult maha suruti.

Kuid mis võetud vägisi,
ainult jõuga uuesti
kätte saame,
et me maale
asuks jälle vabadus.

Aga praegu isandad
häbitult meid koorivad,
talupoja
nurme, koja,
kukru paljaks röövivad.

Kõiki toitku nurmelapp.
Mõisnik, kohtusaks ja papp
ikkes peavad,
ringi veavad
mööda kohtuid kehvikut.

Lial õigust kohtu ees
ära otsi, talumees.
Pole raha —
asi paha,
ilma süüta süüdi jääd.

Uksehoidjat määrima
pead, et ette pääseda.
Lahket nägu
kõigilt nagu
kallist kaupa ostma pead.

Sekretär ja kohtunik,
iga viimne ametnik —
krossi pärast
rõõmusäras
kõigil pilk lööb hiilgama.

Välja kurnanud me maa
tsaar on raske maksuga.
Me ei jaksa
enam maksa
ja nüüd surm on silma ees.

Aga tsaari kotka all
mürgi müük käib tänaval;
rahvast petab,
vee eest võtab
neljakordselt kõrtsimees.

Nõnda vilets Venemaa
on, et issand halasta!
Kõike seda
rasket häda
Araktšejev toonud on.

Ette puhub tsaarile
ja ukaasi annab see:
talle nali,
aga vali
on me liisk, et oi-oi-oi!

Kõrgel jumal, kaugel tsaar!
Kuid meil on ju kõrvapaar.
Pangem paha
kõrva taha,
oma aega oodakem!

ALEKSANDER SERGEJEVITS GRIBOJEDOV.

Häda mõistuse pärast.

(1823)

TEINE VAATUS.

2. stseen.

FAMUSSOV, TEENER, TSATSKI.

FAMUSSOV

Aa, teie, Aleksander Andreitš, tervitame, te istuge's.

TSATSKI

Te tegevuses?

FAMUSSOV (*teenrile*)

Mine sa.
(*Teener ära.*)

Jah, mitmeid asju raamatusse kirjutame,
pea muidu neid ei unusta. —

TSATSKI

Te tusane, mis põhjus tusaks?
Ei tulnud õigel ajal vist mu külastus?
Või viimaks mingi kurvastus
saand Sofja Pavlovnale osaks?
Teil näos ja teos on mingit kärsitust.

FAMUSSOV

Ah, kullake, kus leidis äkki
nüüd mõistatuse... see on alles jutt!
Mu eas ei saa ju tantsida trepakki !!

TSATSKI

Ei keegi kutsu selleks teid;
siin küsimus on sõnast kahest,
kas haige Sofja Pavlovna on vahest?

FAMUSSOV

Ptüi, issand hoia! Kordi tuhandeid
ta kordab sama ja ei oska enam.
Kord Sofja Pavlovna maailmas kõigist kenam,
kord haige Sofja Pavlovna.
Kas sulle ta on hakand meeldima?
Maailma läbi käisid, tahad naida teda?

TSATSKI

Ja teil mis sest?

FAMUSSOV

Eks põhjust mindki küsitleda,
mul temaga ju pisut sugulust;
nii asjatult ei ole just
mind vanast ajast hüütud isaks.

TSATSKI

Ja kui ma kosiksin, mis teil siis öelda lisaks?

FAMUSSOV

Mul esmalt öelda oleks: vaata hoolega,
et oma mõisat, vennas, sa ei hülgaks,
peaasi aga, teenistusse astu sa.

TSATSKI

Ma meelsalt teeniksin, kuid pugeda on tülgas.

FAMUSSOV

Kus alles uhkeldajad olete!
Kas teate, kuidas isadel on käinud see?

¹ Trepakk — vene rahvatants.

Kui vanemaile vahest pilgu saadaksite,
meid näiteks või siis kadund onu vaataksite,
Maksim Petrovitšit: ei söönud hõbedal,
vaid puhtal kullal; ringi teenreid terve sada;
rind ordeneis; kuus hobust ikka kihutada;

õukonnas eluaeg nii möödus tal,
ja millises! — ei ses, mis on meil praegu,
ta teenis ju keisrinna Katariina aegu.

Siis tähtis ja ka tüse oli igamees...

Kui kummardad — ei nõksatust tupees¹.

Suur võimukandja juhul² — seda tähtsam:

kui sõi ja jõi, kõik oli hoopis ehtsam.

Jah onu! mis on vürst ja krahvigi veel?

Kõrk loomus, tõsine ja range meel.

Kus aga vaja meeldida, seal mitmevõrra

ka tema kummardusi tõi:

kurtakil³ juhtumisi komistas ta korra

ja kukkus nii, et peagu kukla ära lõi;

rauk ohatas, hää nõrgast nõrgem:

sai naeratus siis talle osaks kõigekõrgem;

nad suvatsesid naerda, aga ta?

Ta tõusis, ennast kohendas ja — meelega —

teist korda kukkus just, kui hakkas kummardama;

naer hullem veel, ja kolmas kord ta tegi sama.

Mis teie arvate? Me arust mõistlik mees.

Ta haigelt kukkus, tõusis tervelt aga.

See-eest kes vistile⁴ saab kutseid kõige ees?

Õukonnas kõnelda võib kõigekõrgemaga?

Maksim Petrovitš. Au sees igal pool kes on?

Maksim Petrovitš. Kellest ripuvad aukraadid,

kes ütleb, kellele saab pension?

Maksim Petrovitš! Jah! Te praegused, kõik — naadid!

TSATSKI

On rumalamaks läind maailm,

te võite ohkel öelda praegu;

kui võrdleb vaim ja vaatab silm

nii praegusi kui möödund aegu:

ehk värske küll legend, on raske uskuda.

Siis saadi kuulsaks tihti painutades kaela;

ei mitte sõjas, rahu võeti rinnaga;

pead pōrandale taoti nagu naela!

¹ Tupee (prantsuse *toupet*) — kuklasse koondatud juuksesalk, meeste soeng Katariina ajal.

² Juhul — keisri või keisrinna soosingus.

³ Kurtagi prantsuse *cour'i* ja saksa *Ta g'i liide*) — vastuvõtt õukonnas.

⁴ Vist — vanaaegne kaardimäng.

Kel häda, neile — kõrkus, lamagu nad maas,
kes kõrgel, neile meelitusi öelda taas.

See oli sirge alanduse, hirmu
aeg tsaaritruuduse näokatte all.
Ei onust räägi ma, las olla rahu tal;
me ärgem segagem ta põrmu;
kuid keda siiski valdab tahtmine,
ja olgugi ta orjameelne üleliia,
nüüd, et saaks lõbu rahvale,
nii vapralt kukalt ohvriks viia?
Ent omaealine ja vanamees
nii mõni — nähes toda hüpet ees —
ent välja pingutades vanast nahast
siis ütles: asi mullegi ei oleks pahast!
On igal pool küll vingerdada soovijaid,
nüüd naeruhirm ja häbi köidab agaraid;
ei asjatult neid kitsilt eduta ju tsaarid.

FAMUSSOV

Ah, jumal, ta on karbonaari !¹

TSATSKI

Ei, praegu maailm pole enam nii.

FAMUSSOV

Mees ohtlik.

TSATSKI

Igaüks nüüd hingab vabamana ja
narripolku astuma ei ruttagi.

FAMUSSOV

Nii kõneleb kui kirjutab — see lugu vana!

TSATSKI

Et kõrge kaitsja juures lakke haigutaks
ja vaikiks, kummardaks ja ette lükkaks toole
ja lõunat sööks, maast rätti kergitaks.
*

FAMUSSOV

Ta kõne sihib vabaduse poole!

TSATSKI

Kes viibib reisil, maal kes võtab elada...

¹ Karbonaariid — salajase revolutsioonilise poliitilise organisatsiooni liikmed Itaalias ja Prantsusmaal XIX sajandi kahekümnendail aastail.

FAMUSSOV

Ta võimu hoopiski ei tunnusta!

TSATSKI

Kes teenib asja, isikuid ei teeni...

FAMUSSOV

Ma valjult keelaksin neil härradel
pealinna ligi tulla laskeauguseni.

TSATSKI

On varsti lõpp ka jutul sel...

FAMUSSOV

Ei jätku kannatust, ei jõudu, hakkab paha.

TSATSKI

Te aega armutult ma tegin maha
ja teie võimuses nüüd olgu see:
sest kas või pealekauba meie ajale
te ära heitke mõni pala;
nii jäägu see, ma pisaraid ei vala.

FAMUSSOV

Ma kõlvatust ei salli, teid siis ammugi.

TSATSKI

Ma lõpetasin.

IVAN ANDREJEVITS KRÖLOV.

Hunt penilas.

Hunt tahtis öösel lambalauta uurida,
kuid kogemata sattus koerakuuri ta;

ja Penid vaenlast halli
seal haistes

nii kurjaks said, et kas või lammutavad talli,
sest Hunti poolvend Peni, teadagi, ei salli.

«Hei, poisid, tulge, vangistame varga!»

seal hüüti. Keegi värava ju kinni löi.

«Nüüd enam kuhugi ta siit ei karga.»

Ja kokku jooksis valvurite salk,

kel pihus malk,

kes püssi tõi.

«Tuld!» hüüti. Tuli toodi. Selle paistes

haovirna varjus, vastu laudalogu

maas nähti kükitavat kogu:

siin nurgas, relvastatud meeste ees
ju seisis Hunt, va Hallivatimees.
Näeb Võsavillem keset meestehulka,
et midagi ei ole parata,

sest väravad on pandud pulka
ja plangust võimatu on üle karata.

Nii ümberpiiratuna koerakuuris
Hunt kainelt olukorda uuris
ja ütles: «Sõbrad, milleks kõik see kisa?

Ma, teie vana kaim ja kasuisa,
ei tulnud kaklema, vaid rahu tooma.

Mis olnud, unustagem! Edaspidi nüüd
ei puutu hundid enam ühtki kodulooma!

Neid kaitsta olgu meie püha püüd!

Ka hundivande

ma võiksin anda,

et tõesti . . .» — «Andesta, kes kipud kasuisaks,
et katkestada julgen,» lausus vana kütt.

«Sul turi hall, mu juustel hõbedat on lisaks,
ma Hundi meelsust tean,

ja seda teab siin iga saunahütt.

Ükskõik, mis töötad või kui härdalt kurdad,
ma siiski vanast kombest kinni pean:

Kui Hundiga on vaja lõpetada tüli,

siis nahk tal maha nüli!»

Nii lausudes ta lahti laskis Hurdad.

Siga Tamme all.

Kord Siga iidse Tamme all

sõi, õgis tõrusid, et valu vatsa puuris.

Täismaoga maitstes uni tal;

siis tõusis, nuhkis, ümbrust uuris,

lõi kärsa mättasse ja tuhnis Tamme juuri.

«See Tammele ju kahju teeb,»

puult Kaaren Siga sõneleb.

«Ta kuivab ära, kui sa songid juured paljaks.»

«Päh!» ütleb Siga. «Kuivagu!

Ei sega mind nii väiksed naljad.

Tamm on mu meelest tarbetu,

ning kui ta kõduneb, ei mul sest muret kasva;
mind huvitavad tõrud, neist ma lähen rasva.»

«Sa tänamatu!» algab Tamm nüüd manitsust,

«kui suvatseksid kergitada kärssa,

sa otsekohe märkaks,

et tõrud minul kasvavadki just.»

❁

Nii võhik oma sõgeduses
näeb liigset igas õpetuses
ning kirub teaduslikku tööd, —
ei taipa ta, et ise selle vilja sööb.

Peremees ja Sulane.

Kui keegi tõsiselt on hädaohus,
 küll palub siis ta oma elu eest
 ning härdalt hüüab abimeest;
 kui aga möödab oht, siis tänukohus
 on ununenud üsna pea.
 Mis päästjast enam! Ja kui nüüd tast
 ei püüta teha hoopis süüdlast,
 siis seegi hea!

*

Kui Peremees ja Sulane kord õhtu eel
koos heinalt tulles olid koduteel,
siis metsa vahel — saa sa aru,
kustpoolt ta tuli — järsku ilmus karu.

Ei jõudnud häälteki teha Peremees,
kui haru haaras ta. Surm silma ees...

Loom vantsutas ning väänas mehe keha
ja jalamaid võis talle otsa teha —
mis enam parata!

«Stepan, mu kallis, ära jäta mind!»
veel kostis karu alt. «Ma palun sind
ükskõik mis kombel appi karata.»

Uus Herkules nüüd tõusis. Käis üks mats,
ja kirvehoop pool pealuud pühkis karult.
Ning siis veel vigla viielt harult
sai viimse hoobi oti vats.

Ja karu langes maha otsekohe,
veel viimne sirutus ning viimne ohe,
siis kustus looma eluvõim.

Ei enam ohtu. Peremees
end ajas jalule Stepani ees,
kuid tänusõnadeks tal — tige sõim...
«Miks kirud mind? Mis olen teinud paha?»
«Vait!» kärgib Peremees. «Ei ole sul ka häbi!

Lõid, lurjus, karul kõhu läbi
ja ära rikkusid ta kalli naha...»

Rebane ja Eesel.

«Kust sa nüüd tuled oma targa peaga?»
nii Rebane kord Eeslilt küsis teel.

«Oh, Lõvi juures käisin! Elab veel,
kuid raskelt põeb... Ei see küll lõpe heaga!
Jah, oli aeg: kui mets ta mõirgest kajas,
siis kõigile see hirmu peale ajas

kui püssipauk.

Kuid nüüd ta koopas lamab — nõder rauk,
ei enam jaksa

ta jalul seista, sammugi ei astu...

Aukartus kadunud on tema vastu,
kõik aina vaatavad, kuis kätte maksta,
kuis õiendada vanad arved.

Kes aga koopast korraaks mööda läks,
lõi hambad lakka näks ja näks,
või torkas sõraga, lõi pihta sarved...»

«Eks sinu teegi samast kulgenud,
ent ega's sinakene julgenud
ta koopale nii lähedale minna? ...»

Nii arvab Rebane. Kuid Eesel rinna
lööb uhkelt ette. «Nimelt läksin sinna!
Ei jätnud minagi! Las enne surmaund ta
saab kord ka eesli kabjahoope tunda!»

*

Kui elad võimsana, siis iga madal vaim
sind maani kummardab nii eest kui takka,
kui aga langema ning nõrgaks jääma hakkad,
on kohe lahti teotused ja laim.

ALEKSANDER SERGEJEVITŠ PUŠKIN.

Tšaadajevile.

(1818)

Ei vaikse au ja õnne ootus
meid enam peta iganes.
Kui habras udu lahtus lootus,
kui uni noorus põgenes.
Kuid kõeb veel, ilma et ta väsiks,
meis soov — ei aeg sest võitu saa:
me ootame, et isamaa
meid võitlusesse minna käsiks.

Me unistame kogu aja,
et jõuaks vabaduse tund,
nii nagu kohtumisest und
näeb noor ja ustav armastaja.
Niikaua kuni hindab põu
au, vabaduse ideaale,
kõik leegitseva hinge jõu
me pühendame isamaale.
Me usku murda aeg ei saa:
veel õnnetäht kord tõuseb hele,
siis unest ärkab Venemaa
ja tsaaritrooni kildudele
ka meie nimed märgib ta.

Küla.

(1819)

Nüüd jälle tervitan sind, üksildane paik,
sa tööle virgutav ja puhkust pakkuv maja,
kus vaikne loomisrõõm ja lihtne õnne maik
nii viljakaks teeb jõudeaja.

Jäi maha võrgutav ja paheline õu,
suurilma tühisus ja rõkkav pidukaja.
Nüüd mulle armsamad on väljad, metsapõu
ja vaba puhkeaeg, mu mõtte tiivustaja.

Ma kuulun teile, lilled maas,
suur tume aed ja tuulevired,
kesk puhmaid helkivad ja laulvad ojanired,
õrn õhuvirvendus ja heinast lõhnav aas.

See avar maastik siin on tulvil rõõmsaid värve:
näen keset luhtasid kaht helesinist järve,
kus puri valendab aeg-ajalt vaikselt voos.
Mu ees on tuulikud, mäekingud, vetesooned,
siin tunnistavad eluhooned,
suits rehetaredel ja veised pilliroos,
need värvikirevad, noolsirged põllujooned,
et hool ja jõukus elavad siin koos.

Hing, tähtsaks pidades vaid vabaduse-aadet,
nüüd seadust jumaldab ja õpib tundma tõtt.
Mul kohe südames on siiras osavõtt,
kui märkan paluvat või kurba silmavaadet,
kuid juhmi jõugu ees jääb suletuks mu rind
ja kadedaks ei muuda mind

suurilma rumalpää või kelmi hiilgav elu
Teilt, suured nägijad¹, ma küsin tarka nõu!

Kesk pühalikku mõtiskelu
on teile avatud mu põu:
te hääli kuulsin une-vidus,
mu hinges tärkas rõõmus aim,
ja nüüd on äkki suures idus
sääl teie loovalt-võimas vaim.

Kui hirmus painaja mu mõtteil siiski lasub:
siin igal sammul märkab silm,
kuis tuima tooruse ja häbi kütkes asub
see värskelt haljendav ja viljakas maailm.

Kes hoolib küll neil rohumaadel
siin väsind ohkajaist või tema silmaveest?
Kaastundest võõrdunud ja vägivaldne aadel
ükskõikselt orjastab ja rõhub talumeest,
kes vitsa kartusel peab kündma võõrast vagu.

Siin kõrsi õsudes jääb tuimaks pahklik pihk,
siin voolab higi näolt, kuid iga viljavihk
on jõhkra omaniku jagu.

Maadligi masendus siin rusub igameest
ja kõigil surmani on kannul raudne astel.
Siin kaitset rüvetaja eest
ei ole õitsevatel tütarlastel.

Ja pojad, isa rõõm ning tugi raugaeas,
ei kõnni koduteel, vaid mõisa külvireas,
kus plaksub kupjapiits, ja vägivalda-vanne
poolsurnuks närtsitab nad orjakarja seas.
Miks puudub ometi mul vägev luuleanne,
mis laulus vapustaks nii hirmsalt nagu kõu,
et lahti tuimusest saaks iga inimpõu?
Mu sõbrad, vastake: kas näen kord priiust? Kunas
kaob tsaari viipel küll me rahva orjapõlv,
et hajuks pimedus ja kirkas koidupunane
lööks lõpuks leekima see pime taevavõlv?

Merele.

(1824)

Nüüd lahkun, meri, sinu vallast!
Mu ees veel viimast korda nii
lööd sinilaineid vastu kallast
ja hiilgad, võimukas ja prii.

¹ Suured nägijad — mõttetargad ja luuletajad, kelle töid Puškin
luges ja oma maailmavaadet kujundades tundma õppis.

Sü hää! jääb mulle meelde üha
kui sõbra valuline hüüd —
su laintelaul ja tume müha
mind viimast korda kutsub nüüd.

Mu vaba vetevald! Nii tihti
siin rändasin ma rannateel
ja sõnatult üht salasihti
siis hellitas mu nukker meel.

Mis kõnet sügavusest kaikus!
Mind võlusid su vihahood,
umbhäälselt kohisevad vood,
su tujukus ja tuulevaikus.

Sa kalapaati vaikel veel
nüüd hällitad ja hingad vaevu.
Seal virgubki su kiskjameel
ja laintekuristikku laevu
ju kisub metsik veteneel.

Oh tüütu rand ja eluasel!
Kuid saatus üle ulguvee
siit purjetada mind ei lase
ja võõraks jäi mul pagulase
poetiline meretee.

Sa hüüdsid, püüdsid... Tummas valus
mu kirest vapustatud rind
sind ihaldas, kuid kütked jalus
ei lasknud põgeneda mind.

Miks leinata? Kus praegu randuks
ma üsna muretuna veel?
Vaid ühe sihi poole kanduks
neil veteväljadel mu meel.

Üht saart ma otsiks¹ hardal vaatel,
kus hiiglamõtted hääbund on —
sää! kustus laintelaulu saatel
suur langev täht — Napoleon.

Ta uinus tuhisevas tormis.
Ka teise geeniuse siis,
kes meie mõtteilma vormis,
surm elavate killast viis.²

¹ St. Helena saar, kus 1821. a. suri pagendatud Napoleon.

² Luuletaja mõtleb Byronit, kes suri 1824. a. Kreekas, kus ta võttis osa kreeka rahva vabadusvõitlusest.

Ta hauale jäi nutma priius,
ta luulepärja päris maa.
Voog, mässa valulises riis:
su laulik, meri, oli ta.

Su rahutus ta rinnas kihas,
ta hing ei painutanud end —
jõukülluses ja uhkes vihas
ta oli sinu vaimuvend.

Suur tühjus nüüd maailma halvab...
Kus oleks veel mu peatuskoht?
Meid sama saatus kõikjal salvab;
kus asub õnn, sääli juba valvab
türann või valgustuse-oht.¹

Hääd tervist, meri! Laintest lahus
jääb sinu küttesse mu meel
ja kaua, kaua õhturahus
su kohisemist kuulen veel.

Viin vaikivasse laanekurru
ja steppi sinu tuulehood,
su kaljurahnud, laintemurru,
su kiirguse ja laulvad vood.

A. P. Kernile.

(1825)

Kui ime jäi see tund mul meele:
just nagu põgus nägemus
sa, kaunis, ilmusid mu teele
kui puhta ilu geenius.

Kui süda mures troosti vajas,
kui elulärm mu ümber kees,
õrn hääli veel kaua kõrvus kajas
hell pilk veel seisis silma ees.

Aeg läks ja elu marus ruttu
kõik unistused hajusid
ja paksu unustuse-uttu
su hääli ja pilgud vajasid.

Ja keset halli oleskelu
siis õhtusse mu päevad said.
Mul polnud armastust ei elu,
ei vaimustust, ei pisaraid.

Kuid ärkamine jõudis hingel':
just nagu põgus nägemus
sa jälle ilmusid, mu ingel —
kui puhta ilu geenius.

Ja valgus sügav rõõm mu rindu
ja süda lööb täis joobumust:
ta jälle tunneb eluindu
ja pisaraid ja armastust.

¹ A. S. Puškin kõneleb siin irooniliselt valitseva aadlike ja kodanluse klassi «valgustusest» ja «kultuurist».

Talveõhtu.

(1825)

Sompu mattes maa ja taeva
vihiseb ja vingub tuul,
kord kui loom täis surmavaeva,
kord kui laps, kel nutt on suul.
Olgesid ta õhinaga
katusel kord kahistab,
kord kui rändur akna taga
klopib, südant ahistab.

Oh mu sõber, kannud toogem!
Vanakene hea ja hell,
kui on mure, kokku joogem —
kergem saab siis südamel.
Laula lindudest, kes leidsid
mere taga vaikse maa,
kuidas varavalgel neitsi
lätel käis, oh laula sa.

Hämar, kurb on meie maja
talveõhtul tumedal.
Eideke, miks kogu aja
vaikid sa seal akna all?
Tõi ehk värtna vaikne vurin
rammetuse laugele
või ehk õues tuule urin
viis su mõtted kaugele?

Sompu mattes maa ja taeva
vihiseb ja vingub tuul,
kord kui loom täis surmavaeva,
kord kui laps, kel nutt on suul.
Oh mu sõber, kannud toogem!
Vanakene hea ja hell,
kui on mure, kokku joogem —
kergem saab siis südamel.

Siberisse!

(1827)

Ei Siber, kaevanduste öö
saa tappa teie võitlushüüdeid,
ei kao te vaevarikas töö,
te vaim, te kõrged, pühad püüded.
On õnnetuse kindlaks õeks
hea lootus sünges allmaa-vilus,
see äratab teis erksust elus,
ja igatsus kord muutub tõeks.
Nii sõprus kui ka armastus
peab jõudma läbi trelli, taba,
ja minu sõna, ustav, vaba,
te kõrval sunnitööl on truud.
Kord langevad te ahelad
ja varisevad vangikongid —
siis priius saabunud meil ongi;
teil vennad mõõga annavad.

Arion¹

(1827)

Meid paadis palju oli koos.
Meist osa purjekangast laotas
ja teine võimsad mõlad vaotas
üksmeelselt vette. Vaikses voos
me rasket paati tummalt juhtis
tark laevnik, käsi tüüripuul.
Kuid mina heliseval suul
neil' laulsin... Äkki pööristuul
veepinna viiruliseks uhtis...
Viis mehed põhja maruhoog!
Mind, laulikut, ent säästis voog
ja paiskas randa valges vahus.
Siin vanu hümne laulan nüüd
ja kalju jalal märga rüüd
ma kuivatan keskpäeva rahus.

Sügis.

(1833)

(Katkend.)

Mis mõtteid siis küll suikvel meel ei mõtle
Deržavin.

I

Oktoobrikuu on käes ja paljailt okstelt laas
ju viimseid lehtesid nüüd poetab salamahti.
Ohk jahe on — ju hall on hommikuti maas,
veel vulav ojake on veski taga lahti,

¹ Arion — vana-kreeka luuletaja ja muusik. Pärimuse järgi sõitis ta laevas suurte varandustega, mis ta oli teeninud Korintose türanni Periandrose juures. Meremehed tahtsid heita Arioni merre, et saada endale tema rikkused. Arion palus, et tal lubataks laulda veel üks laul, ja hüppas seejärel laine-tesse. Delfiin, kelle tema laul oli juurde meelitanud, kandis ta oma seljal kaldale, kust ta jõudis Korintosesse enne meremehi, kes tabati kuriteolt ja hukati. Arioni luuletustest, mida vana-kreeka andmete järgi oli kuni 2000, pole meie ajani midagi säilinud.

Puškin kasutas seda legendi, et kujutada allegooriliselt oma suhtumist dekabristidesse, kellest ta kõneleb aastail 1826—1828 kord kirjades, kord üksikutes teostes, kord joonistustes.

kuid tiik on tardunud. Mu naabermõisnik taas
nüüd oma metsades peab rõõmsa hooga jahti
ja põllud rõkkavad ja haukeist elustund
on äkki tammikud, mis vaikselt nägid und.

II

Nüüd on mu armsaim aeg! Kuid kevad — piin on see:
toob sula endaga ja tüütu porileha.
Pöen, olen kärsitu ja midagi ei tee.
Talv enam meeldib — siis on värske vaim ja keha.
Ta lund ma armastan — kui tuleb saanitee,
kuuvalgel kütkestav on tulist sõitu teha,
kui piiga hõõgudes ja argsel värinal
kätt vargsi vajutab sul karusvaiba all.

III

Kui kergelt, lõbusalt siis liugleb uisuraud
jää puhtail peeglitel — mis helendus ja sära!
Ja veel need õhtud, kui on kaetud pidulaud,
ja ärev askeldus ja rõõmsa rahva kära.
Kuid aina külm ja tuisk, ööd pimedad kui haud,
ei — koopas karugi see viimaks tüütab ära.
Kui kaua neiuga siis saanis trallitad
või ahju taha poed ja kambris hallitad?

IV

Oh ilus suveaeg! Sind muidu armastaks,
kuid kuumus, kärbsed, tolm — need teevad tuju pahaks.
Me vaim on jõuetu, me liikmeist kadund jaks;
nii ootab põuas põld, et viimaks vihma kahaks.
Me aina jookse ja jookse ja ennast värskendaks,
ja jälle tagasi siis möödund talve tahaks.
Kui pliinidega sai kord maetud vanamees,
nüüd kalli koolnu auks on jää ja jäätis ees.

V

Kuid armas minule on sügis, suve surm,
kui aasta rikkused ju kogutud on aita.
Nii vaikse säraga siis närbub mets ja nurm.
Nii tõrksast lapsest, keda ükski hing ei paita,
ka vahel õhkuda võib iselaadne hurm.
Küll mõned sügises ei leia muud kui laita,
kuid mind ta vaimustab. Sa tunnistama pead,
mu kallis lugeja, et tas on palju head.

VI

Miks mulle meeldib ta? Nii tiisikuses neid
võib vahel meeldida. On eriline luule
ses surma vapruses, mis kaasa kisub meid.
Ei oma saatust nea, ei kaebeid kerki suule,
vaid naeratavat näed ta huuli vahaseid,
ei haua musta suud ta haigutavat kuule.
Erk purpurõhetus veel mängleb põsil tal;
ta täna on veel siin, kuid homme mulla all.

VII

Mis nukker aastaaeg! Kuid silmadele rõõm.
On meeldiv minule ta lahkumise-ilu.
Mind paelub looduses see närbumise lõõm.
On kullas, purpuris kõik metsad. Õhk on vilu,
nii rõõmsaks, värskeks teeb sind iga karge sõõm.
Ju harva päiksekiirt näeb läbi pilvepilu.
Vihm, udud, hallaööd. Päev aina väheneb
ja ähvardades talv ju kaugelt läheneb.

VIII

Jah, igal sügisel — ma jälle puhkan siis.
Ma muidu kunagi nii hästi end ei tunne.
Siis armas jällegi on lihtne eluviis,
söön palju, isuga, ja sügavalt vaon unne.
Ja kui veel jalutus mu vere käima viis,
ma jälle olen noor, mind täidab õnnetunne
ja värske eluhoog — nii on mu organism.
(Oh andke andeks see banaalne prosaism.)

IX

Mu ratsu tuuakse. Lakk tuules lehvib tal.
Lai avarus on ees. Nüüd kuhu siis? Ükspuha!
Jää rõõmsalt heliseb ta kabja all,
mind läbi orgude viib sõit ja üle luha.
Kuid peagi kustub päev ja jälle praginal
puud ahjus põlevad. Ma kuulan tulevuha,
loen raamatut ja leek kord lõkendab, kord vaob
ja mõte viimati mul kaugustesse kaob.

X

Ja ümber kõik maailm on ununend,
ei vanu radasid mu mõte enam talla.
Täis pilte, helisid ma äkki tunnen end,
täis luuleelevust hing tõuseb taeva alla

ja nagu unenäos mind mõtte vaba lend
viib aina edasi — ta ees kõik teed on valla
ja nägematus reas mu muistsed tuttavad,
mu unistused, siis mu juurde ruttavad.

XI

Ja mõtted tormlevad ja tõusevad mu sees
ja riimid tulvavad ja kähku sule järgi
sõrm haarab, paber on nii kutsuvalt mu ees
ja värsid voolavad, et aina üles märgi.
Nii vaikselt sadamas on laevgi vaikselt vees,
kuid korda madrused, näe, seavad taakelvärgi,
tuul purje paisutab ja ankrut hiivates
hiid hakkab liikuma ju vooge riivates.

XII

Me sõidame ... Kuid kuhu sõita siis? ...

.

Mälestussammas.¹

(1836)

*Exegi monumentum*².

Ausamba rajasin ma endal' eluaegu,
täis rahva radasid on ümberringi maa,
ju kerkib kõrgele veel uhkemini praegu
kui Aleksandri sammas³ ta.

Ei, täitsa ma ei kao! Maailma kõrvus helab
ka üle aegade mu luulekandle keel —
mu nime tuntakse niikaua, kuni elab
kas või üksainus laulik veel.

¹ Kuni 1887. aastani trükiti luuletuse teksti moonutustega, mis olid sisse viidud V. A. Žukovski poolt tsensuuri tõttu; Aleksandri sammas asemel oli Napoleoni sammas (vihje Vendée sambale, mis on püstitatud Napoleoni auks 1836. a. Pariisis); samuti oli moonutatud 4. stroof. 4. stroofi moonutatud tekst raiuti ka 1881. a. Puškini mälestussambale (Moskvas Puškini väljakul).

² *Exegi monumentum* — püstitasin mälestussamba (ladina k.). Rooma luuletaja Horatiuse (65.—8. a. e. m. a.) oodi esimesed sõnad. Selle Horatiuse oodi tõlkis vene keelde Lomonossov.

³ Aleksandri sammas — 27 m kõrgune sammas Aleksander I auks (Lossi platsil Peterburis). Mõni päev enne samba avamist (novembris 1834. a.) sõitis Puškin Peterburist ära, et mitte osa võtta mälestussamba avamise pidulikust tseremoniast.

Ning hiigla-Venemaa mind mainib ühtelugu,
mu nime kuulda võib kord koduhõimu suus
küll slaavi lapselaps, küll soome rahvasugu,
kalmõkk ja tundrate tunguus.

Mind kalliks peetakse ja kuulates mu laule
uus põlvkond meenutab, et seistes püsti päi
ma laulsin priiusest, et solvatute aule
truuks alati mu kannel jäi.

Oh kuula jumalat, mu vaba Muusa! Paiska
peast vanik! Tühine on tunnustus ja laim —
ükskõikselt loobu aust ning ära sõnu raiska,
kui vaidleb rumaluhke vaim.

MIHHAIL JURJEVITS LERMONTOV.

Puri.

(1832)

Nii üksi siniudus loovib
üks valge puri omapäi.
Mis ta küll võõrsilt leida soovib?
Mis kodumaal tal maha jäi?

Mast naksub, paindub, tuul on kähe,
laev läbi tõttab vahus veest.
Ah, õnne püüdma ta ei lähe
ja ta ei page õnne eest! —

Ta peal on taeva puhas vine,
all taevast heledamad veed; —
kuid torme ihkab mässuline,
nii nagu rahu tooksid need!

Poeedi surm.

(1837)

Au vangina nüüd laulik hukkus,
sai hiiliv laim ta timukaks.
Tal tina rinnas, huuled lukkus,
jäi teostamata kättemaks.

Ta solvamistest pääsu otsis
ja üksinda kui ennegi
seltskonna vastu uhkes trotsis
läks välja ... läks — ja tapeti!
Ta tapeti ... Miks haliseda
või kiita tagantjärele?
Miks õigustusi laliseda:
«See oli taeva tahtmine ...»?
Kas teie just, täis pahatahtlust,
ei õhutanud kõigepealt
ta julges, vabas hinges kahtlust,
mis nagu säde hõõgus seal?
Noh, saite nüüd, mis teile vaja!
Ta piinadele jõudis piir:
on surnud suurim luuletaja,
on kustunud me koidukiir.

Ta tapja külmalt haudus lõppu,
ei suutnud ohver päästa end.
Ei tühi süda naljalt võppu.
Relv õela käes ei värisend.
Ja loomulik! Eks satu tihti
me randa inimkonna vaht,
kel elus muud ei ole sihti
kui tiitlite ja õnne jaht.
Ei miski neile korda lähe,
me kombeis mõtet nad ei näe.
Ka meie au loeb neile vähe.
Ja nii ei tulnud tapjal pähe,
mis hirmsaks teoks ta tõstis käe ...

Ja tapeti poeet ... Niisama pikalt
tal kestis päev kui sellel laulikul,
kes kujutatud on ta töös nii värvirikkalt,
kes surma samuti sai elu hommikul.
Miks, jättes sõpruse ja usalduse ringi,
ta sinna läks, kus õelus täidab hingi?
Mis vaba, kirglik vaim võis leida nende seas,
kesk umbust, kadedust? Mis laimajaile sundis
kätt pakkuma just teda, meest, kes tundis
nii hästi inimesi juba noores eas?

Ja lihtsa pärja asemele,
mis õilist laupa ehtis tal,
nad teise vaotasid ta lokiidele,
kuid okkad olid loorberite all.
Oel laimused, orjameelne viha
ka viimseil minuteil tal kannul käis.

Ta suri — asjatuks jäi kättemaksuiha,
meel pettumuste salasappi täis.

Nüüd vaikinud on kaunis luule,
ei enam iial kõla see.
Tal pitser surutud on suule,
tal kitsas kirstus lõppes tee.

— — —

Kuid teie, nende ülbe sugu,
kes muud ei osanud kui häbis elada,
kes õnne orbusid maailmas ühtelugu
ükskõikselt sõtkunud on orjakannaga!
Au, Geenius ja Vabadus on ohus,
kus trooni ümber koos on teie ahne summ.
Teid kaitseb seadus, õigeks mõistab kohus
ja teie ees on õiglus tumm.
Kuid kõrgem kohtunik kord sisse nõuab võla
teilt, nurjatute hõim. Kui tema kohut peab,
ei otsusta siis kulla kõla,
te mõtted, teod ta ette ära teab.
Siis enam teeskluse ja laimu võim ei kesta,
ka oma musta verega
te endalt iial maha pesta
poeedi õiglast verd ei saa.

Mõtisklus.

(1838)

Me sugupõlv — see pilt mind raskelt rusub.
Tal elu seisab ees kas sünk või sisuta.
Ta liiga palju teab, ta liiga vähe usub
ja elab jõude, õige isuta.
Meil isadelt jäi kanda koorem kole —
kõik nende vead ja tarkus hiline —
ja elu piinab meid kui tee, mil sihti pole,
kui võõral peol maailmas viibime.
Hing häbiväärselt loid on hea ja halva vastu,
jõud eluvõitluses jääb välja toomata.
Ei ohus iialgi me julgelt välja astu
ja võimu ees meil tung on roomata.
Nii enneaegne vili solvab silma:
ta üksi orvuna on keset õitelund,
kui ilu tund on üle kogu ilma,
tal juba käes on hukkumise tund.

On tühjast tarkusest meil loiuks muutund aru,
ei pihtida me tihka sõbrale

ka puhtaid lootusi ja õilsa tunde maru —
me ise uskmatult need välja naersime.
Küll lõbu karikast me harva jõime sõõmu,
kuid noori jõudusid ka see ei kaitsenud,
sest kartes küllastust, hing iga rõõmu
liig vara poolikult on ära maitsenud.

Me luule unelmaid ja kunstitöid ei hinda,
ei meie piinades too needki parandust,
ja viimast tundetuld, mis hõõguma jäänd rinda,
me varjame kui ihnus varandust.
Me kirg on juhuslik — meid arm ja vihkamine
veel kitsimaks ja kinnisemaks teeb
ja hinges alati on külmus kummaline
ka siis, kui tuli veres keeb.
Mis köitis isasid, näib lapsik meie soole,
au, õnne ta ei leia päikse alt
ja kiirel sammul minnes haua poole
teel tagasi veel vaatab pilkavalt.

Pea jõuab lõpule me sünge elulugu,
me kaome jäljetult kesk unustuse ood.
Ei mõtteid viljakaid meilt päri järelsugu,
ei geeniuse alustatud tööd.
Täis kodaniku, kohtumõistja valjust
kord neab meid tulev põlv. Nii, tundes jalestust,
ka pettund poeg, kes ilma jäänud paljust,
neab laostund isa mälestust.

Kodumaa.

(1841)

Ka minule on armas isamaa,
miks aga pean ma kalliks seda pinda,
ei mõistusega seletada saa.
Ta vägevus, mis nõudnud verehinda,
ja endas kindlad valitsejasood
ja mineviku kallid muinaslood
ei vala rõõmsat erutust mu rinda.

Kuid armsad minule — miks küll, ei tea —
ta stepid on, kus lasub vaikus vilu,
ta õõtsuvate põlislaante ilu,
ta suurveed, mida ükski piir ei pea...
Mul taluvankris meeldib logistada,
kui ringi eksleb pilk oömaja ihates
ja silmapiiril tulukeste jada
lööb võbisema nukrais külades.
On armsad põllul suitsuvine

ja kingul kasekene noor,
kesk koltund nurmi roheline,
ja ööseks steppi jäänud voor
ja rahva elu, töö ja pruugid;
õlgkatusega taluonn,
mil nikerdatud aknaluugid,
mu südamele kallis on;
ja kastes õhtuil jään keskööni simmanile,
täis rõõmu paljudele tundmatut,
kui tantsu saadab tramp ja vile
ja purjus talumeeste jutt.

NIKOLAI VASSILJEVITS GOGOL

Surnud hinged.

(Katkend.)

Hobused pistsid kihutama ja kerge kaless lendas nagu udusulg neile järele. Selifan aina vibutas ja hõikas: «Hei, hei, hei!», õõtsudes sujuvalt pukis, sedamööda kuidas troika kord üles lendas, kord täie ajuga alla kihutas kinkudest, mis vaevalt märgatava kallakuga alaneval postmaanteel üksteisele kogu aeg järgnesid. Tšitšikov aina muheles, õõtsudes kergelt oma nahkpadjal, sest ta armastas kiiret sõitu. Ja missugune venelane ei armasta siis kiiret sõitu? Kelle hing siis veel, kui mitte tema oma, mis ihkab maruliselt ilutseda, pillerkaaritada ja vahel öelda: «Kurat võtku kõike!», — kelle hing siis veel peaks seda armastama? Kuidas võib seda siis mitte armastada, kui sellest hoovab vastu midagi vaimustavalt kaunist? Näib, nagu oleks mingi nähtamatu võim su oma tiibadele haaranud, sa lendad ise ja lendab kõik: lendavad verstad, lendavad vastu kaupmehed oma kibitkade pukis, lendab kummalgi pool mets, oma kuuskede ja mändide tumedate rividega, kirvelöökide ja vareste kraaksumisega, lendab kogu tee teadmata kuhu kaduvasse kaugusse, ja midagi kohutavat peitub selles kiires möödaviilksatamises, kus silmist kaduv ese ei jõua selgepiirilist kujugi võtta, ainult taevast pea kohal ja kerged pilved ning nende vahelt piiluv kuu üks näivad liikumatutena. Eh, troika, linnutiivuline troika, kes on su välja mõelnud? Teadagi, ainult elavaloomulise rahva juures sa võiksidki sündida, sellel maal, mis ei armasta nalja heita, vaid on enese avara lagendikuna üle poole maailma välja sirutanud, ja mine katsu lugeda tema versti, kuni sul silmade ees virvendama lööb. Ja keeruline ei näi olevatki see maantee imeriist — ei ole sa raudsete vintidega kokku kruvitud, vaid üks-kaks-kolm on su kiirel käel üksnes kirve ja peitliga meisterdanud ning valmis teinud osav Jaroslavli talumees. Mitte saksa ratsasaabastes ei ole postipoiss; habe ja labakindad, ja istub ta tont teab millel; kui ta aga enese püsti ajab ja piitsaga ärgitab ja laulu lahti laseb —

hobused sööstavad maruhoos, rataste kodarad sulavad üheksainsaks ühtlaseks sõõriks, tee aina müdiseb ja kohkunult karjatab seisma jäänud jalamees! Ja seal ta kihutab, kihutab!... Ja juba eemalt kaugelt on näha, kuidas miski ajab tolmu üles ja vihiseb läbi õhu.

Kas mitte sinagi, Venemaa, ei torma nii nagu nobe, kinnipüüdmatu troika? Tolmupilvesse upub su all tee, kõmisevad sillad, kõik jääb sust kaugele maha. Seisatab jumalikust imest rabatud pealtvaataja: kas ei ole see mitte taevast allaheidetud välk? Mida tähendab see hirmuäratavalt kiire liikumine? Ja mis tundmatu jõud peitub neis ennenägematu isikkudes? Eh, täkud, täkud, kus on ikka täkud! Kas pesitsevad maruhood teie lakkades? Või kirvendab terav kõrv igas teie soones? Kuulete ülalt kõrgelt tuttavat laulu, nagu üks mees pingutate kõik korraga oma vaskseid rindu ja kapjadega maad peaaegu puudutamata muutute ainsateks pingule tõmmatud, läbi õhu lendavateks joonteks, ning tormab tervenisti jumalast inspireerituna!... Venemaa, kuhu sa ometi kihutad, vasta? Ta ei vasta. Imekaunilt tiliseb kelluke; mühiseb ja muutub tuuleks tükkideks rebitud õhk; lendab mööda kõik, mis maailmas iganes on, ja kõõrdi vaadates astuvad eest kõrvale ning annavad talle teed teised rahvad ja riigid.

1842

V. BELINSKI

KIRI GOGOLILE

Teil on ainult osalt õigus, kui Te näete minu artiklis p a h a n d a t u d i n i m e s t ; see epiteet on liialt nõrk ja õrn selle seisukorra väljendamiseks, millesse mind viis teie raamatu lugemine. Kuid Te eksite hoopis, omistades seda Teie tõepoolest mitte just meelitavaile arvamustele Teie talendi austajate kohta. Ei, siin oli tähtsam põhjus. Solvatud enesearmastuse tunnet võib veel taluda, ja mul oleks jätkunud mõistust sellest vaikida, kui kogu asi oleks seisnud selles tundes, kuid ei saa taluda solvatud tõe, solvatud inimväärikuse tunnet: ei saa vaikida, kui usu katte ja piitsa kaitse all jutlustatakse kõlvatust tõe ja voorusena.

Jah, ma armastasin Teid kogu kirega, millega inimene, kes on vereside-metega seotud oma maaga, võib armastada tema lootust, au, kuulsust, üht tema suurtest juhtidest teadvuse, arengu, protsessi teel. Ja Teil oli mõjuv põhjus kas või hetkekski kaotada oma rahu, olles kaotanud õiguse niisugusele armastusele. Ma ei ütle seda sellepärast, et pean oma armastust autasuks suurele talendile, vaid sellepärast, et ses suhtes ei esinda ma mitte ühte, vaid paljusid inimesi, kelle valdavat enamikku ei ole näinud Teie ega mina ning kes omakorda pole samuti iialgi näinud Teid. Ma ei ole võimeline andma Teile kõige väiksematki ettekujutust sellest raevust, mida Teie raamat äratas kõigis üllais südameis, ega sellest metsikust rõõmukisast, mis kostis tema ilmumisel kõigi Teie vaenlaste, nii mittekirjanduslike — Tšitsikovide, Nozdrjovide, linnapealikute — kui ka kirjanduslike suust, kelle nimed on Teile hästi teada. Te näete ise, et Teie raamatust on lahti õelnud isegi inimesed, kel on üks vaim temaga. Kui see raamat

olekski olnud kirjutatud sügava, siira veendumuse ajel, isegi siis oleks ta pidanud avaldama publikule samasugust mõju. Ja kui kõik (välja arvatud vähesed inimesed; keda on vaja näha ja tunda, et mitte rõõmustada nende heakskiidust) suhtusid sellesse kui kavalasse, kuid liialt hoolimatusse vigurisse tavalisel teel puhtmaise eesmärgi saavutamiseks, — siis selles olete süüdi ainult Teie. Ja see ei ole sugugi imelik, vaid imelik on see, et Teie leiaste selle olevat imeliku. Ma mõtlen, et selle põhjuseks on asjaolu, et Te tunnete Venemaad põhjalikult ainult kunstnikuna, mitte aga kui mõtleval inimene, kelle osa võtsite endale nii ebaõnnestunult oma fantastilises raamatus. Ja seda mitte sellepärast, et Te ei ole mõtleval inimene, vaid sellepärast, et Te olete juba nii palju aastaid harjunud vaatama Venemaale oma kaunist kaugusest; on ju teada, et ei ole midagi kergemat kui näha asju eemalt selliseina, nagu me neid näha tahame, sellepärast, et selles kaunis kauguses elate Teie täiesti võõrana temale, isendas, enda sees või oma üksluises ringkonnas, kes on Teiega ühesuguselt meelestatud ning kes pole suuteline avaldama vastupanu Teie mõjule tema suhtes. Seepärast Te ei märganudki, et Venemaa ei näe oma pääsemist müstitsismis, asketismis, pietismis¹, vaid tsivilisatsiooni, hariduse, humaansuse edusammudes. Talle pole vaja jutlusi (ta on neid küllalt kuulnud!) ega palveid (ta on neid küllalt lugenud!), vaid rahva väärkustunde äratamist, mida nii palju sajandeid on tallatud mudasse ja sõnnikusse, — talle on vaja õigusi ja seadusi, mis oleksid kooskõlas mitte kiriku õpetusega, vaid terve mõistuse ja õiglusega, ja nende õiguste ja seaduste võimalikult ranget teostamist. Selle asemel pakub ta kohutavat pilti maast, kus inimesed kauplevad inimestega, ilma et neil oleks isegi seda õigustust, mida kavalalt kasutavad ameerika plantaatorid, kes väidavad, et neeger ei ole inimene; maast, kus inimesed ise ei nimeta end nime, vaid küündnimedega: Vankadeks, Stjoškadeks, Vaskadeks, Palaškadeks; maast, kus lõpuks ei puudu mitte ainult igasugune isiku, au ja omandi garantii, vaid kus pole isegi politseikorda ning on ainult mitmesuguste kroonuvarete ja -riisujate hiigelkorporatsioonid! Kõige elavamaiks, kõige kaasaegsemaiks rahvuslikeks küsimusteks Venemaal on praegu: pärisorjuse kaotamine, ihunuhtluse keelamine, kas või nendegi seaduste, mis juba on olemas, võimalikult ranget täitmist. Seda tunneb ka valitsus ise (kes teab hästi, mida teevad mõisnikud oma talupoegade, ja kui palju viimased igal aastal tapavad esimesi), mida tõendavad tema arglikud ja tagajärjetud poolikud abinõud valgete neegrite kasuks ning üheharulise piitsa koomiline asendamine kolmeharulise kantsikuga.

Need on küsimused, millega tegeleb ärevalt kogu Venemaa oma apaatses pooluses! Ja just sel ajal ilmub suur kirjanik, kes omi imeväärselt kunsti-päraste, sügavalt tõeliste teostega aitas nii võimsalt kaasa Venemaa eneseteadvusele, andes talle võimaluse vaadata endale otsa justkui peeglis, — raamatuga, milles Kristuse ja kiriku nimel õpetab barbarit-mõisnikku pressima talupoegadelt võimalikult rohkem raha, söimates neid pesemata moludeks! ... Ja see ei oleks minus pidanud äratama nõrdimust? ...

Ka siis, kui Te oleksite minu elu kallale kippunud, ka siis ei oleks ma hakanud Teid vihkama rohkem kui nende häbiväärsete ridade pärast... Ja pärast seda Te tahate, et usutaks Teie raamatu suuna siiruses! Ei. Kui Te tõesti oleksite haaratud Kristuse toest ja mitte kuradi õpetusest, — midagi hoopis muud oleksite Te kirjutanud oma mõisnikust adeptile. Te oleksite talle kirjutanud, et kuna tema talupojad on tema vennad Kristuses ja kuna vend ei saa olla oma venna ori, siis ta peabki kas andma talle vabaduse või vähemalt kasutama talupoegade tööd võimalikult soodsalt nendele, tundes end oma südame sügavuses olevat nendega vales vahekorras.

Ja väljend: «Ah, sina, pesemata molul!» — Milliselt Nozdrjovilt, milliselt Sobakevitšilt olete Te seda kuulnud, et anda seda edasi maailmale suure avastusena maameeste kasuks ja õpetuseks, kes niigi just sellepärast ei pese end, et uskudes härraseid, ei pea ise end inimesteks? Ja Teie arusaa-

¹ Pietism — XVIII saj. lõpul tekkinud saksa sektantide õpetus, milles jutlustati usukommetega piiramata tundmuseundit; see õpetus mandus üheks kõige silmakirjalikumaks sektiks.

mine vene rahvuslikust kohtust ja õigusemõistmisest, mille ideaali leidsite rumala eide sõnades Puškini novellis ning kelle mõistust mööda tuleb peksta nii süütut kui süüdlast. Seda tehakse meil selletagi tihti, kuigi sagedamini peks-takse ainult süütut, kui tal pole end millegagi kuriteost lahti osta — olla süüta süüdlane! Ja niisugune raamat võis olla raske sisemise protsessi, kõrge vaimse valgustuse tulemus! Ei või olla! Teie kas olete haige — ja peate end ravima tõttama, või... või ma ei julge lõpetada oma mõtet!

Piitsa jutlustaja, harimatuse apostel, obskurantismi¹ ja vaimupimeduse eest-võitleja, tatari kommetside panegürist² — mis Teie teete! Vaadake endale jalge alla, — Te seisate ju kuristiku kohal... Kas tõesti Teie, «Revidendi» ja «Surnud hingede» autor, kas tõesti Teie laulsite siiralt, hinge põhjast hümni vene nur-jatule vaimulikkonnale, seades teda katoliku vaimulikkonnast mõõtmaltult kõrgema. Oletame, et Te ei tea, et teine oli millalgi miski, kuna esimene pole ilalgi olnud midagi muud kui ainult ilmaliku võimu teenet ja ori; kas Te siis tõesti ei tea, et meie vaimulikkond on vene ühiskonna ja vene rahva üldine põlguse-alune? Kellest jutustab vene rahvas rõvedat muinasjuttu? Papist, papi naisest, papi tütrest ja papi sulasest. Keda vene rahvas nimetab: *lollakat tõugu paks-maad-täkid*? Papp... Kas ei ole papp Venemaal kõigi venelaste meelest liig-söömise, ihnsuse, lõimitamise ja häbituse kehastaja? Ja seda kõike Te otsekui ei teaks? Imelik! Teie arvates on vene rahvas kõige usklikum maailmas: vale! Usklikkuse aluseks on pietism, hardus, jumalakartlikkus. Vene inimene aga nimetab jumala nime, sügades oma tagumikku. Ta ütleb pühapildi kohta: kui kõlbab, siis palveta, ei kõlba — kata potte.

Vaadeldge tähelepanelikumalt, ja Te veendute, et oma loomult on see sügavalt ateistlik³ rahvas. Temas on veel palju ebausku, kuid pole jälgegi usklikkusest. Ebausk kaob koos tsivilisatsiooni edusammudega, kuid usklikkus oskab sageli mugaaneda ka nendega; elav näide sellest on Prantsusmaa, kus ka praegu on palju siiraid fanaatilisi⁴ katoliiklasi haritud inimeste hulgas ja kus paljud, lõõnud laihu ristiust, seisavad ikka veel visalt mingisuguse jumala eest. Vene rahvas ei ole säärane; müstiline eksaltatsioon⁵ ei ole tema loomuseks; tal on selleks liiga palju tervet mõistust, mõistuse selgust ja positiivsust, ja võib olla just selles ongi tema ajaloolise teekonna suurus tulevikus. Usklikkus ei ajanud temas juuri isegi vaimulike seas, sest mõned üksikud erandisikud, kes on paistnud välja vaikselt külma askeetliku kontemplatsiooni⁶ poolest, ei tõenda midagi. Meie vaimulikkonna enamik on aga alati paistnud silma ainult paksude magude, skolasti-lise pedantsuse⁷ ja metsiku harimatusega. Teda on patt süüdistada usulisel sallimatuses ja fanatismis; pigemini võiks teda kiita eeskujuliku indifferentsuse⁸ eest usuasjades. Usklikkus ilmnes meil ainult lahusuliste sektides, mis on nii vastukäivad oma vaimult rahva massile ja nii tähtsusetud tema arvuga võrreldes.

Ma ei hakka pikalt kõnelema Teie ditürambist⁹ vene rahva armuküllasele side-mele tema valitsejatega. Ütlen otseselt: see ditüramb ei leidnud kelleski kaasa-tundmist ja kiskus Teid alla isegi nende inimeste silmis, kes muudes suhetes on teile suunalt väga lähedased. Mis puutub minusse isiklikult, siis jätan Teie südametunnistuse hooleks isevalitsuse jumaliku ilu nautimise (see on rahulik ja, nagu räägitakse, ka tulus Teile), ainult jätkake selle nautimist targu oma kau-nist kaugusest: lähedalt pole ta nii kaunis ja ka mitte nii ohutu... Märgin ainult ühte: kui eurooplast, eriti katoliiklast, haarab usklikkuse vaim,

¹ Obskurantism — vaenulik suhtumine rahvahulkadele hariduse and-misessse.

² Panegürist — inimene, kes liialdab millegi ülistamisega.

³ Ateistlik — mitteusklik, usuvastane.

⁴ Fanaatiline — pimesi, mõtlematu innuga veendumusi järgiv.

⁵ Eksaltatsioon — õhin, hingeline erutus.

⁶ Kontemplatsioon — sügav, süvenenud vaatlemine, sisekaemus.

⁷ Skolastiline pedantsus — püüde kaitsta kiriklikke uskumusi, usuõpetust igasuguste paranduste ja muudatuste eest.

⁸ Indifferentsus — ükskõiksus, erapooletus, loidus.

⁹ Ditüramb — ülespuhutud kiitus.

muutub ta ebaõiglase võimu paljastajaks nagu juudi prohvetid, kes paljastasid maailma vägevate omavoli. Meil aga on vastupidi: kui inimest (isegi korralikku) tabab haigus, mis arstide-psühhiaatrite seas on tuntud religioosa mania¹ nime all, suitsetab ta maisele jumalale jalamaid rohkem viirukit kui taevasele, ja pakub pealegi veel nii üle, et see tahaski talle tasuda orjaliku innu eest, kuid näeb, et sellega kompromiteerib end avalikkuse silmis... Põrguline on see meie kaasmaalane, vene inimesel...

Mulle meenus veel, et Teie väidate oma raamatus suure ja vaieldamatu tõena, et lihtrahvale olevat kirjaoskus mitte ainult kasutu, vaid koguni kahjulik. Mis Teile selle peale öelda? Andku Teile Teie bütsantslik jumal andeks see bütsantslik mõte, kui Te ainult, pannud selle kirja, ei teadnud, mida kõnelesite... Kuid võib-olla Te ütlete: «Oletame, et ma eksin ja kõik mu mõtted on valed, kuid miks võetakse minult õigus eksida ega taheta uskuda minu eksimuste siirust?» Sellepärast, vastan ma Teile, et säärane suund ei ole Venemaal enam ammu uudiseks. Isegi alles hiljuti purgis selle täielikult Buratšok² oma vennaskonnaga. Muidugi on Teie raamatus rohkem mõistust ja isegi talenti (kuigi nii ühte kui ka teist ei ole selles just rikkalikult) kui nende kirjatöödes, kuid see-eest arendasid nad Teiega ühist õpetust suurema energia ja suurema järjekindlusega, sammusid julgelt välja kuni tema viimaste tulemusteni, andsid ära kõik oma bütsantsi jumalale, ei jätanud midagi saatanale, kuna aga Teie, soovides panna küünalt nii ühele kui ka teisele, langesite vasturääkivusse, kaitsesite näiteks Puškinit, kirjandust ja teatreid, mis Teie vaatevinklist lähtudes, kui Teil ainult jätkuks kohusetundlikkust olla järjekindel, ei aita sugugi kaasa hinge päästmiseks, kuid võivad palju teha tema hukatuseks. Kelle pea võiks küll seedita mõtet Gogoli ja Buratšoki identsusest? Te olete enda liiga kõrgele seadnud vene publiku arvamusel selleks, et ta võiks Teis uskuda selletaoliste veendumuste siirust. Mis tundub loomulikuna rumalate juures, see ei saa tunduda säärasesena geniaalses inimeses. Mõned jäid juba arvamusel, et Teie raamat on otseselt hullumeelsusele lähedase meeltesegaduse tulemus. Kuid nad loobusid peagi niisugusest otsusest — on selge, et raamat ei ole kirjutatud ühe päeva, nädala või kuuga, vaid võib-olla aasta, kahe või kolmega; raamatus on oma mõte; hooletu käsitluse taga paistab läbimõeldus, hümn võimumeestele aga korraldab jumalakartlikule autorile head maist olemist. Sellepärast leviski Peterburis kuuldu, nagu oleksite selle raamatu kirjutanud eesmärgiga saada troonipärija poja kasvatajaks. Veel enne seda sai Peterburis teatavaks Teie kiri Uvarovile³, kus räägite kurvastusega, et Teie kirjutustest saadakse Venemaal vastupidiselt aru, ilmutate seejärel rahulolematust oma endiste teostega ja teatate, et alles siis jääte oma loominguga rahule, kui nendega on rahul see, kes jne. Nüüd otsustage ise: kas saab imestada, et Teie raamat kiskus Teid publiku silmis alla nii kirjanikuna kui ka, veel enam, inimesena?

Teie, nagu ma näen, ei saa vene publikust kuigi hästi aru. Tema iseloomu määratleb vene ühiskonna olukord, milles keevad ja tungivad väljapoole värsked jõud, kuid, surutud maha ränga ikke poolt, leidmata väljapääsu, tekitavad ainult nukrust, meeletuid ja apaatiat. Ainuüksi kirjanduses, hoolimata tatari tsensuurist, on veel elu ja edasilükkumist. See ongi põhjuseks, miks kirjaniku nimi on meil nii suure au sees, miks kirjanduslik menu on meil nii kergesti saavutatav isegi väikese ande korral. Luuletaja tiitel, literaadi nimetus on meil juba ammu jätanud varju epolettide ja mitmevärviliste mundrite kulla ja karra. Ja just seepärast austataksegi meil üldise tähelepanuga igasugust nimenimetatud liberaalset suunda, isegi ande kasinuse korral, ja just seepärast langebki nii kiiresti suurte talentide populaarsus, kes pühenduvad siiralt või ebaasiiralt õigeusu, isevalitsuse ja rahvuslikkuse teenimisele. Elavaks näiteks on Puškin, kel tarvit- ses kirjutada ainult paar-kolm truualamlikku luuletust ja tõmmata selga kammer-

¹ Religioosa mania — usuhullustus, vaimuhaigus, millega kaasneb suurenenud usklikkus.

² Buratšok, S. A. (1800—1878) — kirjanik, toimetas reaktsoonilist ajakirja «Majak», kus jutlustati ühiskondliku elu täielikku soikumist.

³ Uvarov, S. S. (1876—1885) teostas haridusministrina noorsoo kasvata- mist «isevalitsuse, õigeusu ja rahvusluse» vaimus.

junkru livree, et otsekohe minetada rahva armastust!¹ Ja Te eksite väga, kui mõtlete tõsiselt, et Teie raamat ei langenud mitte tema halva suuna, vaid nende tõdede järskuse pärast, mis Teie olevat öelnud kõigile ja igaühele. Oletame, et Te võiksite seda mõelda sulemeeste pere kohta, ent kuidas võis publik sattuda sellesse kategooriasse? Kas «Revidendis» ja «Surnud hingedes» ütlesite talle tõesti vähema teravuse, vähema tõepärasuse ja talendiga vähem kibedaid tõdesid? Ja publik tõepoolest vihastas Teie peale raevuni, kuid «Revident» ja «Surnud hinged» ei langenud selle tõttu, kuna aga Teie viimane raamat vajus häbiäärselt maa alla. Ja publikul on siin õigus: ta näeb vene kirjanikes oma ainsaid juhte, kaitsjaid ja päästjaid vene isevalitsuse, õigeusu ja rahvuslikkuse pilkasest pimedusest ja sellepärast, olles alati valmis kirjanikule andestama halva raamatu, ei andesta publik talle iialgi kahjulikku raamatut. See näitab, kui palju on meie ühiskonnas, olgugi veel ees, värsket, tervet vaistut, ja seesama näitab, et tal on tulevikku. Kui Te armastate Venemaad, rõõmustage koos minuga, rõõmustage oma raamatu languse üle!...

Mitte ilma mõninga endaga rahuloleku tundeta ütlen Teile, et mulle näib, et ma vene publikut natuke tunnen. Teie raamat ehmatas mind oma võimaliku halva mõjuga valitsusele, tsensuurile, kuid mitte publikule. Kui Peterburis levis kuuldus, et valitsus tahab trükkida Teie raamatu paljude tuhandetes eksemplari-ides ja müüa seda kõige madalama hinnaga, langes minu sõprade pea longu; kuid ma ütlesin neile kohe, et vaatamata kõigele sellele ei ole raamatul menu ja ta unustatakse varsti. Ja tõesti, teda mäletatakse nüüd kõikjal rohkem tema kohta kirjutatud artiklite järgi, mitte aga raamatu enda pärast. Jah, vene inimesel on sügav, kuigi veel väljaarenemata tõeinstinkt!

Teie patukahetsus võis ehk olla ka siiras, kuid mõte teha see teatavaks publikule oli kõige õnnetum. Naiivse vagaduse aeg on ammu möödas ka meie ühiskonnas. Ta mõistab juba, et palvetada võib kõikjal ühtviisi ja et Jeruusalemmas otsivad Kristust ainult inimesed, kes kas pole iialgi kandnud teda oma südames või kes on ta kaotanud. Kes on võimeline kannatama nähes teiste kannatust, kel on raske näha temale võõraste inimeste rõhumist, see kannab Kristust oma südames ja sel pole vaja minna jalgsi Jeruusalemma.² Teie poolt jutlustatav vaguruse ei ole esiteks uudne, teiseks aga on selles tunda ühelt poolt hirmsat uhkust, teiselt poolt oma inimväärikuse kõige häbiäärsemat alandamist. Mõte muutuda mingiks abstraktseks³ täiuslikkuseks, tõusta vagurusega kõigist kõrgemaks, võib olla kas uhkuse või vaimuhaiguse vili, — ja mõlemal juhul viib ta vältimatult silmakirjalikkusele, variserlikkusele. Ja sealjuures lubasite Te endale väljenduda küüniliselt-sopaselt mitte ainult teistest (see oleks olnud ainult ebaviisakas), vaid ka endast — see on juba jälk; sest kui inimene, kes oma ligimesele jagab kõrvahoope, äratav nõrdimust, siis inimene, kes annab kõrvahoope endale, äratav põlgust. Ei, Te olete ainult tumestunud, mitte aga valgustunud; Te ei ole aru saanud meie aja kristluse vaimust ega vormist. Mitte ristiusu õpetuse tõde, vaid haiglast kartust surma, kuradi ja põrgu eest hoovab Teie raamatust!

Ja milline keel, millised laused? «дрянь и тряпка стал теперь всяк человек»⁴ — kas te tõesti mõtlete, et öelda всякий asemel всяк tähendab väljenduda piibellikult? Milline suur tõde on see, et kui inimene andub täielikult vaele, pöörduvad temast ära mõistus ja talent. Kui Teie raamatul ei seisaks Teie nimi ja kui sellest oleksid välja jäetud need kohad, kus kõnelete endast kui kirjani-

¹ See Belinski mõte on sügavalt ekslik. Suur kriitik-demokraat ei võinud tollal teada kõiki seiku Puškini elus tema viimseil eluaastail. Nikolai «ülendas» Puškini kammerjunkruks ainult selleks, et luuletajat solvata ja võtta temalt lõplikult võimalus õukonnast eemale jääda. Puškin võttis selle «armuliku kingituse» vastu suure pahameelega, kuid ta ei tohtinud oma viha avalikult väljendada.

² N. Gogolil oli kavatsus teha palverännak Jeruusalemma.

³ Abstraktne — siin tarvitatud mõttes: elust kõrgemalseisev, elukauge.

⁴ Rämpsuks ja kaltsuks on nüüd muutunud iga inimene.

kust, kes võiks siis mõelda, et see sõnade ja fraaside täispuhutud ja rive kärin on «Revidendi» ja «Surnud hingede» autori teos?

Mis aga puutub minusse isiklikult, siis kordan Teile: Teie eksisite, pidades minu artiklit pahameele väljenduseks Teie arvamuse kohta minust kui ühest Teie arvustajast. Kui ainult see oleks mind pahandanud, oleksingi ainult seda pahameelega puudutanud, kõigest muust aga oleksin kõnelnud rahulikult, erapoolelt... Minu ees oli Teie raamat, mitte aga Teie kavatsused: ma lugesin seda ikka ja jälle, sada korda otsast lõpuni, ja ikkagi ei leidnud selles midagi muud peale selle, mis seal on, ning see, mis seal on, solvas ja pahandas mind sügavalt.

Kui ma annaksin oma tundele täie vabaduse, muutuks see kiri peagi paksuks vihikuks. Ma pole iialgi mõelnud kirjutada Teile sellest küsimusest, kuigi see tahtmine on mind väga piinanud ja kuigi Te andsite kõigile ja igaühele trüki-sõnas õiguse kirjutada Teile ilma tseremooniateta, pidades silmas ainult tõe. Venemaal elades ei oleks ma saanud seda teha, kuna sealsed «Spekinid» avavad võõraid kirju mitte ainult oma isiklikuks heameeleks, vaid ka teenistuskohuse tõttu, pealekaebusteks. Kuid käesoleval suvel kihutas mind algav tiisikus välismaale, ja Nekrassov saatis mulle Teie kirja edasi Salzbrunni, kust ma juba täna sõidan Annenkoviga Frankfurdi kaudu Pariisi. Saanud Teilt ootamatult kirja, avanes mul võimalus öelda Teile kõik, mis mul oli südamel Teie vastu Teie raamatu puhul. Ma ei oska kõnelda poolikult, ei oska kavaldada: see ei ole minu loomuseks. Tõestage Teie või tõestagu aeg ise mulle, et ma eksisin oma otsustes Teie kohta. Olen esimene, kes sellest rõõmu tunneb, kuid ma ei kahetse seda, mis ma Teile ütlesin. Siin ei ole küsimus minu või Teie isikust, vaid asjast, mis on palju tähtsam mitte ainult minust, vaid isegi Teist; siin on kõne all tõe, vene ühiskond, Venemaa.

Ja minu viimane lõplik sõna on: kui Teil oli õnnetus uhke vagadusega lahti öelda oma tõeliselt suurtest teostest, siis nüüd peaksite Teie siira vagadusega lahti ütlema oma viimasest raamatust ning lunastama selle ilmumise raske patu uute teostega, mis meenutaksid Teie endisi.

Salzbrunn, 15. juuli 1847.

KRONOLOOGILINE TABEL

Ajaloolisi, kirjandus- ja kultuuriloolisi sündmusi	A. Puškin	M. Lermontov	N. Gogol
12. saj lõpul «Lugu Igori sõjarektest».			
1711. Sündis M. Lomonossov.			
1725. Asutati Teaduste Akadeemia.			
1743. Sündis G. Deržavin.			
1745. Sündis D. Fonvizin.			
1749. Sündis A. Radištšev.			
1755. Asutati Moskva ülikool.			
1761. Suri M. Lomonossov.			
1768. Sündis I. Krõlov.			
1773–1775. Talurahvasõda Jemeljan Pugatšovi juhtimisel.			
1783. Sündis V. Žukovski. D. Fonvizini komöödia «Ābarik».			
1790. A. Radištševi «Teekond Peterburist Moskvasse».			
1792. Suri D. Fonvizin.			
1795. Sündis K. Rõlejev. Sündis A. Gribojedov.			
1802. Suri A. Radištšev.			
1812. Isamaasõda.			
1799. Sündis Moskvast.	1814. Sündis Moskvast.		1809. Sündis Poltaava kubermangus.
1811–1817. Oppis Tsarskoje Selos lütseumis.			

1816. Suri G. Deržavin.			1819—1828. Öpinguaastad Poltaavas ja Nežinis.
1820. Poem «Ruslan ja Lud- milla».	1820. Poem «Ruslan ja Lud- milla».		
1820—1824. Asumisel Lõunas.	1820—1824. Asumisel Lõunas.		
1820. Poem «Kaukaasia vang».	1820. Poem «Kaukaasia vang».		
1823. Alustas värssromaani «Jevgeni Onegin» kirju- tamist.	1823. Alustas värssromaani «Jevgeni Onegin» kirju- tamist.		
1824. Poem «Mustlased».	1824. Poem «Mustlased».		
1824—1826. Asumisel Mihhai- lovskojes.	1824—1826. Asumisel Mihhai- lovskojes.		
1825. Tragöödia «Boriss Godu- nov».	1825. Tragöödia «Boriss Godu- nov».		
1828. Poem «Poltaava».	1828. Poem «Poltaava».	1828—1832. Öpinguaastad Moskvas.	1828. Siirdus Peterburi.
1830. Boldino-sügis. «Belkini jutustused».	1830. Boldino-sügis. «Belkini jutustused».	1829. Poemi «Deemon» esime- ne visand.	
1831. Lõpetas värssromaani «Jevgeni Onegin».	1831. Lõpetas värssromaani «Jevgeni Onegin».		
1833. Poem «Vaskratsanik».	1833. Poem «Vaskratsanik».		1831—1832. Jutustustekogu «Ohtud külas Dikanka lähedal».
1836. Jutustus «Dubrovski».	1836. Jutustus «Dubrovski».		1835. Jutustustekogu «Mir- gorod».
1837. Duell ja surm.	1837. Duell ja surm.		1836. Komöödia «Revident» esilavastus.
			1836—1848. Elu välismaal.
		1832—1837. Öpingu- ja teenis- tusaastad Peterburis.	
		1836. Valmis draama «Maske- raad».	
		1837. Luuletus «Poedi surm».	
		Pagendamine Kaukaa- siasse.	
		1838. Poem «Mtsõri».	
		1839—1840. Roman «Meie aja kangelane».	
		1840. Teistkordne pagendamine.	
		1841. Hukkus duellil.	
1844. Suri I. Krõlov.			1842. Poem «Surnud hin- ged».
1852. Suri V. Zukovski,			1852. Suri Moskvas.

SISUKORD

Varasemast vene kirjandusest	3
Vene kirjandus XVIII sajandi viimasel kolmandikul	4
Vene vabadusliikumise esimese perioodi kirjandus	10
A. Puškin.	
Ülevaade elust ja loomingulisest teest	18
Puškini lüürika	29
Puškini proosa	48
M. Lermontov.	
Elukäik	56
Luulelooming	62
«Meie aja kangelane»	67
N. Gogol.	
Elulugu	73
Gogoli looming	76
Tekstinäiteid	88
V. Belinski.	
Kiri Gogolile.	

Харальд Карелевич Рейноп и Хейнрих Хейнрихович Тобиас
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА

для VIII класса

На эстонском языке

Обложка Р. Роос

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja E. Leibak. Kunstiline toimetaja H. Keigo.

Tehniline toimetaja T. Veber. Korrektor O. Sepp.

Ladumisele antud 2. XI 1959. Trükkimisele antud 16. XII 1959. Paber 60:92, ¹/₁₆.

Trükipoognaid 8,25. Arvutuspoognaid 8,5. Trükiarv 9000. Tellimise nr. 3546.

Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk tänav 40/42.

Hind rbl. 1.60

Rbl. 1.60

A-22920

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00376746 6